

KAIS. KON. HOF BIBLIOTHEK

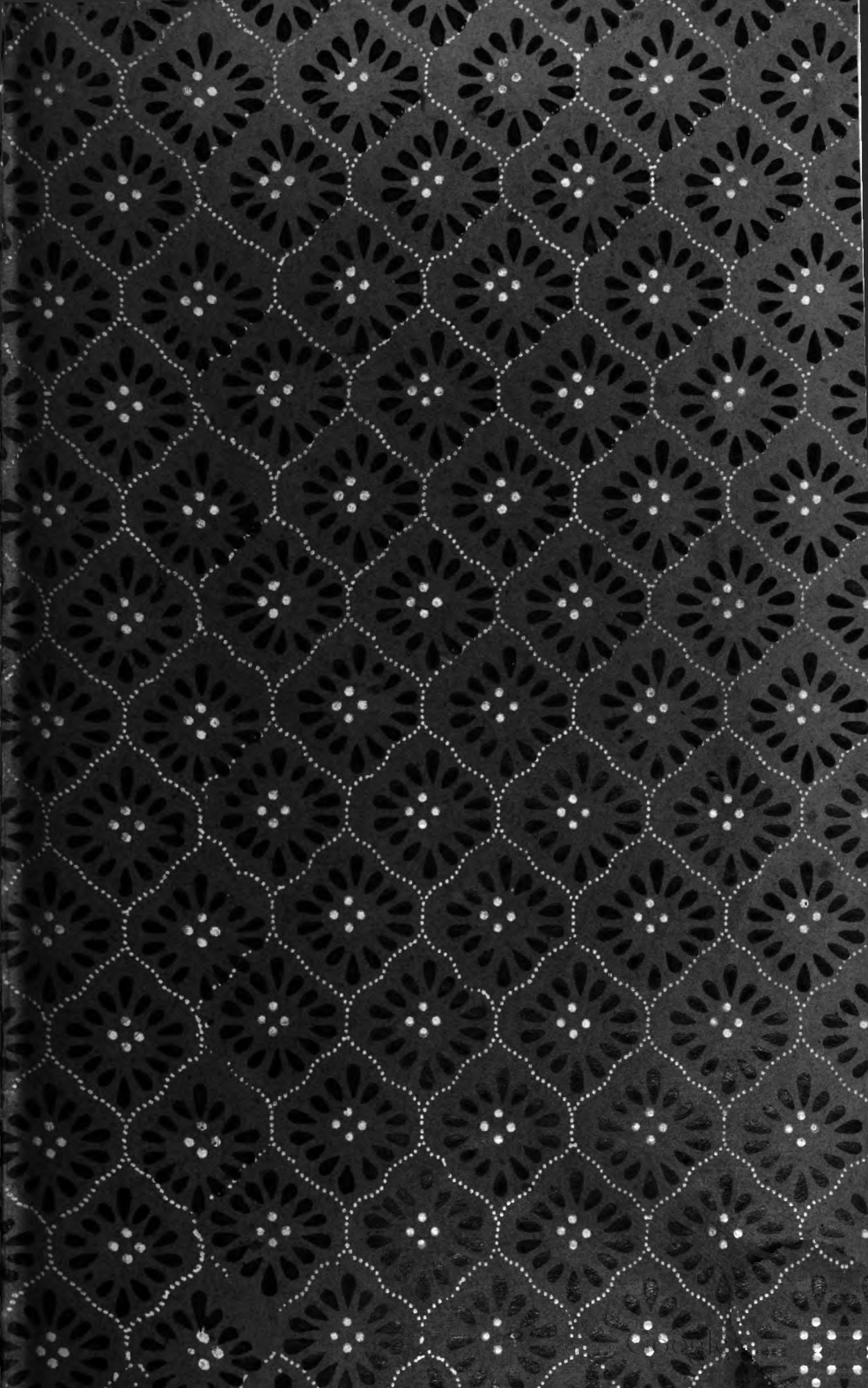

55.487-B

Alt-

~~43. No. 41.~~

55487-B.

780.

L E R O Y.

A'
Gyógyszernek
csudatévő ereje,
Gyógyász segéd nélkül,
v a g y
tettelesen békonyított
kiürítő gyógymód.

Irta
L E R O Y
sebész Doctor Párisban.

A' tizennegyedik kiadás után
a' szenvedő emberiség' hasznára
magyar nyelvre tette
H. F.

K o l o z s v á r t t ,
TILSCH ÉS FIA' TULAJDONA.
1836.

Az *Ev. Ref. Hollégyom'* betűjével
nyomtatta *Barra Gábor*.

T a r t a l o m.

Lap.

ELSŐ RÉSZ.

A' betegségeknek, és kora halálnak okáról.

A' betegségeknek oka.	1
A' kora halálnak oka	8

MÁSODIK RÉSZ.

A' nedvességek' megromlásának okai.	8
---	---

HARMADIK RÉSZ.

A' betegségeknek indító okai.	11
---------------------------------------	----

NEGYEDIK RÉSZ.

A közönös bánásmódnak rendszerei.	14
Az érvágásról.	14
A' nadály, vagy vérszipó.	16
Az érvágásról sebesítés' esetében.	17
A' higany (kéneső), és kinadék (Chinina).	19

*

A' meleg és hideg ferdők.	19
Külön szerek (Remedia specifica).	21
Hüvesítő, szívó, csendesítő, 's több másféle gyógyszerek.	23
Helybeli szerek (Remedia topica).	24

ÖTÖDIK RÉSZ.

Egy tekintet az emberi testnek foglalato- sosságaira.	28
Természeti foglalatosságok.	29
A' tápnak (chylus) vérré változása.	30
A' vérnek kerengése.	31
Tisztító utak.	31

HATODIK RÉSZ.

Palástoló (M. palliativa), és gyógyító gyógymód.	33
Palástoló gyógymód.	33
Gyógyító gyógymód.	34

HETEDIK RÉSZ.

A' gyakorlatnak alapjai, és tettelei a' Gyógyító gyógymód' békibizonyítására.	35
Rövid idő alatt sok tisztítóval való élés.	36
A' nedvességeknek rendkívül való mennyisége.	38
A' betegnek gyengesége.	39
Nem elegendő tisztítóval való élés.	41
Azon kiürítő szerek, melyeket a' gyakorlat leg- jobbakként tart.	41

A' tisztító-szereknek munkálásuk.	43
Azon vélekedésről, hogy a' tisztító-szerek for- róságot okoznak.	45
A' kiürítő szerektől való undor, és kedvetlen- ség.	47
A' nedvességek ellent állanak a' tisztító-szerek' munkálásuknak.	48

NYÓLCZADIK RÉSZ.

El nem esmert gyógyszerek.	51
Ezen gyógy mód valóságos köz gyógytudo- mány (Medicina publica).	52

KILENCZEDIK RÉSZ.

A' betegségeknek megnevezései.	54
--	----

A' törzsöknek betegségei.

Erőtulság (Hypersthenia), és Erőhiány (Asthenia).	56
Geleszták által okozott betegségek.	57
Ideg nyavalyák (Morbus nervosus), és rán- gatódzások (Convulsio).	59
Lázok (Hideglelés).	61
Vízkörság.	64
Melleybeli betegségek.	66
Melleyhártyalob (Pleuritis), vagy oldalnyilalás.	68
Melleyfolyás.	70
Fulladozás, szűkmelleyűség (Asthma).	70
Nátha, rekedtség, köhögés, és hangvesztés.	71

	<i>Lap.</i>
Hurút (Catarrhus).	73
Hányás, és Gyomorsavany.	73
Nyálkás, betaknyasodott melly.	74
Genytlömlö, tájog (Vomica).	74
Mellegenygyölöm (Empisema).	75
Szívdobogás.	75
Ájulás.	76
Csuklás.	76
Lassu, nehéz emésztés (Indigestio); ál- étvágy; és fölösleges étvágy.	76
Vérfolyás, vagy vérár.	77
Ködcsőmör, Kolika (Colica).	79
Bélhányás (Miserere), és Hányzékelés (Cho- lera morbus).	80
Hasmenés, hasfolyás; Diarrhoe.	80
Vérhas.	82
Székre való erőltetés.	82
Székrekedés, szorulás; lassu szék.	83
Felpuffadás, Dobkór.	84
Aranyér (Haemorrhoides).	84
Igaz, és ál vese-betegség.	85
Vizelletfövény, kőnövedékek.	86
Hugyrekedés (Ischuria).	87
Vizellet tartóztatás' lehetetlensége.	88
Hugyeröltetés; Nehézvizelés.	89
Vizelletfolyás, hugyár.	89
Sérvés.	90
Sárgaság, vagy Sárgakór.	91
Kövérség; Vérbőség, vagy Vértelj.	91
Herýadozás (Marasmus).	92

TÍZEDIK RÉSZ.

A' fejnek betegségei.

Fejfájás; Félfefájás (Migraine).	93
Bódultság, örültség.	93
Gutaütés (Apoplexia).	95
Álomkórság (Lethargia).	96
Szélhűdés (Paralysis).	96
Nyavalyatörés (Epilepsia).	97
Fül-, szem-, száj-, és fogfájás.	98
Rezesség.	99
Torokgyík (Angina); Gögsípgyulladás.	100

TIZENEGYEDIK RÉSZ.

Csúz (Rheumatismus).	100
Ültájfájdalom (Ischias).	101
Görcs.	101
Köszvény.	102

TIZENKETTŐDIK RÉSZ.

A' némbéri nem' betegségei.

Felserdült, vagy férjhezmenőkör a' lányoknál.	103
Az időköros hősáznak kimaradása.	104
Elnyomott hősám.	105
Fölösleges havi-tisztulás.	107
Terhesség.	107
Nehéz szülés.	109
Tejkiömlés.	110
A' tisztító-szerről a' szoptató némberekre nézve, és a' havi-tisztulás' alkalmával.	111

TIZENHARMADIK RÉSZ.

A' Csecsemőknek betegségei gyermeksé- gökig.	112
Fogjövés.	113
Nehéz szopás.	114
Úgy nevezett növés' mirigye.	114
Nem önkényes vizelés.	115
Orrvérfolyás.	116
Tetvesség, Tetükórság.	116
Var, Ótvar.	117
Himlő.	117
Himlő-oltás (Inoculatio); Tehénhimlő-oltás (Vaccinatio).	119
Vereshimlő, kanyarók.	120
Hurút.	120
Hártyás torokgyík (Croup).	121

TIZENNEGYEDIK RÉSZ.

A' Bőrnek nyavalyái.	123
Veritékezés.	123
Rüh.	124
Tarjag.	125
Foltok, Virágok a' bőrön.	125
Arcz orbáncz, veres orbáncz.	126

TIZENÖTÖDIK RÉSZ.

Daganatok, leülepedések, kifekélyedések.	126
Golyva.	128

Körömméreg, férges ujj.	129
Sebbé fajult kelések.	129

TIZENHATODIK RÉSZ.

Egybehúzása ezen módszernek.

Munkásságba indított kiürítő-bánásmód.	132
Az emberi testnek, és a' tisztító, vagy kiürítő szernek beosztása.	133
A' gyógyszereknek ezen beosztás szerinti alkal- maztatásuk.	136
Az egészségnek képelete.	140

Gyógyítás-rendje.

ELSŐ CZIKKELY.

Újanon támadott gyenge betegségek.	142
--	-----

MÁSODIK CZIKKELY.

Újanon támadott terhes betegségek.	143
--	-----

HARMADIK CZIKKELY.

Legterhesb előjöhethő betegségek.	144
---	-----

NEGYEDIK CZIKKELY.

Idült betegségek (Morbus chronicus).	146
A' gyógyításnak akadályai.	149
Megjegyzések az előbbeni tárgyról, és a' Gyó- gyítás-rendje' 4 Cikkelyeirül.	150
A' tisztító, vagy kiürítő-szereknek szerkezteté- se módja.	152

	<i>Lap.</i>
Hánytató-szer.	153
Hashajtó-szer.	153
„ „ Első rangú.	153
„ „ Másod rangú.	154
„ „ Harmad rangú.	154
„ „ Negyed rangú.	154
Megjegyzések a' tisztító, vagy kiürítő-szerekről.	155
A' kiürítő adagoknak bevételekről.	157
Hánytató adagok.	159
Hashajtó adagok	162
Megjegyzések mind két kiürítő-szerről. . . .	163
A' kihajtott nedvességeknek színök.	166
A' hánytató-szerre való ivásról.	167
A' hashajtó-szerre való ivásról.	168
Életrend (Diäta).	169
Életrend a' 4-dik Czikkely alatt.	171
Életrend a' 3-dik Czikkely alatt.	172
Közönös megjegyzések a' betegekre nézve. . .	172

ELSŐ RÉSZ.

A' betegségnek, és a' kora halálnak
okáról.

A' betegségnek oka.

Az ember lélekből, és testből áll. A' lélek halhatatlan, a' test pedig, halandó, romlandó, és gyakran megbetegszik.

Teremtő minden teremtett lénynek (ens) tehetségivé tette nemét szaporíthatni; de ezen ajándéknak felettébb való népesítés lett volna következése, ha az isteni gondviselés az élettel egyszer'smind a' romlandóság csiráját is testünkbe nem ültette volna.

Mű, az embernek eredeti állapotjától való eleste utáni elrendelése felől hiteles bizonyosság által tanítottunk meg arra, hogy az ember, megromlottsága' következésében, a' megromlásnak és romlandóságnak csiráját, melly valamint élte' elve (principium) mással is közölhető, magával hozza e' világra.

Valójában a' gyermek valamint élete', úgy halála' elvét is létezete' (existentia) szerzőitől vészi, és a' midőn emberkort ért mind a' kettőt megint másoknak adja által.

Jóllehet az emberi testben a' múlandóság' elve mellett a' tartósság' elve is meg van; de ezen két elvek között örökös lévén a' harc, a' halandó embernek egészsége csak addig állhat fenn, míg e'harczban az egyen fel-nem bomlik.

Hogy olly igen kevés ember él hosszas életet ez attól van, mivel a' velünk született megromlás, az életet felduló természeti csira, sok ártalmas vagy már jelenleges alkalmi okok' befolyásának van kitéve. Mellyekről a' következő Részben lészen szó.

Ha ezen ártalmas okoknak munkálásuk által azon csira nagyobbra nevedik, még pedig ha olly hirtelen, hogy azt rothasztó pezsgés követheti; akkor kisebb, vagy nagyobb veszedellemmel járó ollyan betegség üti-ki magát, melyet gyakran váratlan halál szokott követni.

Némely emberek nagyobb romlandósággal jönnek a' világra, 's ennél fogva gyakor betegségeknek lévén alája vettette, ritkán élnek hosszas életet, ha csak élők' folyta alatt szerkezetök (constitutio), és mérsékményök (temperamentum) meg nem változnak; mások ellenben egész kivételt téznek, mint egy az egészség kiváltjával (privilegium) születnek e' világra, és a' felduló oknak gyakran száz, 's még több év is kell míg erőt vehet rajtok.

Az emberi test húsos, inas, izomos (musculosus), ideges (nervosus), portzogós, és csontos részekből áll, mellyeket merő részeknek nevezünk; ezen részek a' folyó ré-

szeknek, mellyektől alakulásukat, állományukat (substantia), és nevedesősöket veszik, alája vannak vetve. Mert minden, az emberi alakulást tekintve, folyékonyaságból, mint egyedül való forrásból származik. De mü azon folyékonyaságokat mellyek az élet fentartására munkálnak megkülömböztetjük azoktól, mellyek természetöknél fogva a' romlandóságnak inkább alája lévén vetve feldulás-eszközé válhatnak.

A' teremto teremtményeinek elmulhatatlan szükségivé tette táplálmányt venni magokba, melly által benne az élet fenntartassék; s már most lássuk mire fordítja a' természet e' táplálmányt, és hogy miként oszlik ez el az emésztés által?

Azon táplálmánynak elsője, — t. i. legjava, ereje — mellyet valamely élő lény magába fogad a' táp' (chylus) alakulására szolgál. Ez, a' mint alább az V-ik Részben megfog mondatni, kerengésbe jövéen az egymí' (individuum) kemény részeinek állományára elegendő vért szolgáltat, és azon veszteséget pótolja-ki, mellyet a' folyékonyaság, ez élet forrása, szüntelen szenved.

A' táplálmánynak második része, igen vastag lévén a' táp' alakulására, részint epévé, takonnyá, és nedvességes folyékonyasággá, részint pedig valamelly nyúlos, mézgás anyaggá (materia) vagy nyállá változik, melly a' belek', és a' gyomor' beloldalaira ragad.

A' táplálmánynak harmadik része, mint maradéka az emésztésnek, semmire nem lévén alkalmas, a' napi ürülés' vagy székelés' alkalmaival emésztet (Excrementum, ganéj) nevezet alatt mégyen-el az embertől.

Az emberi testben levő nedvességek (humores) épen olyan természetesek mint a' vér. A' közönös embernek tehát azon vélekedése, hogy valaki beteg, mivel igen meggyült benne a' nedvesség, hibás; az ember csak akkor beteg ha ezen nedvesség meg van romolva; vagy más szókkal, ha ebben a' savany, vagy rothasztó pezsgés kifejlődött.

A' nedvességek minden más folyékonyságoknál hamarébb megromlanak; mivel a' teremto, hogy az ember-létezetnek (existentia) határokat szabjon, beléjek oltotta a' megromlás' csiráját. Mihelyt ezen csira megrontó okok által kifejlődését elérte; életünk' tartóssága is szükségesképen kisebb, vagy nagyobb mértékben megrövidítettik. Ezen igazság a' betegségnek tulajdonságából, de különösen a' betegnek halálából merített tapasztalásokon és vizsgálódásokon alapul. A' rothadás, a' romlandó anyag' megváltozásának bizonyos jele, nem várja soha kifejlődését a' haláltól, hanem megelőzi azt, 's többnyire mindég elkertülhetetlen ki-mulásnak előhírnöke.

Hogy a' nedvességek a' megromlásnak mennyire alája vannak vetve, elégségesen megtet-szik abból is, hogy mint emésztet úgy mennek

el a' testből; különben soha, sem természeti, sem mesterkélt székezés által ki nem ürülnének. — Vallyon romlandóságok, valamint megromlások is, mellyeket kiürüléskor rajtok észre vehetni, és a' mellyek ártalmasságukkal mindig arányban állanak, nem a' rothadásnak okai-é? — Innen van, hogy az emésztet gyakran kisebb, vagy nagyobb mértékben rothadt szagot von maga után, és hogy terhes betegségekben a' nehéz úton módon kiürített emésztet, izzadság, sőt még az egyszerű kigőzölgő anyagok is, olly kedvetlen szaguak, hogy magának a' betegnek, de gyakrabban a' körülötte forgolodóknak okoznak nagyobb alkalmatlanságot,

A' nedvességek mind addig meg nem romlottak, mig azon egymii (individuum), ki nek belrészében léteznek, ép és egészséges állapotban van. Azomban nem kell megfélekezni arról, hogy a' nedvességek meglévén részint már romolva, ha bár szenvedést nem okoznak is, azon pillantattól fogva, mellyben az ember valamelly kis fájdalmat érez, vagy nincs az előbbi egészség' állapotjában, napról napra mind inkább inkább megromlanak. Mert természeti alap-törvényen épült igazság az: hogy a' fogamatot oknak kellett megelőzni.

Ha tehát valamelly természeti működés (functio) félben szakasztatik, vagy megakadályoztatik; ha az egészség állapotjából a' szenvedés' vagy tulajdonképen betegség' állapotjá-

ba esik az ember: kétségen kívül attól van, hogy a' nedvességek megromolván, a' megromlás által ha nem is mind, legalább egy részét cdes és jóltévo természetőknek elvesztették, és a' nedvességek' természeti állapotjoknak épen ezen megváltozása fő, és egyetlen indító oka az egészég' megbomlásának, melly mind addig helyre nem állhat, míg a' nedvességek előbbi természetöket újra fel nem vészik.

Ezen anyagok (materia) mihelytt megromlanak, olly nagy mértékben savany-bélyeget (character), égetö 's rágó forróságot váltanak, hogy azon húsos, inas, izomos, és ideges részekben, mellyek magokban tartják, alig türhető, és néha kiállhatatlan szenvedéseket gerjesztenek.

A' nedvességek gyakran mennek rothadásba, és ha bár nem is jönnek nagy mértékben elő, érezhető forróság és csipösség nélkül még is ritkán jelennek meg valamely személyben; ennélfogva minden esetben nevelhetik a' veszedelmet. Ezen elváltozott állapotjokban már é-lénk munkálkodásuk által mindenféle rosszszat, szenvedést, fájdalmat, és betegséget előállíthatnak, és a' természet többé, megromlás által nyert szívosságuk miatt, még magát sem tudja kimenteni.

Ez az, a' mit a' betegségek' egyetlen egy forrásának mondunk lenni.

Látni való tehát, hogy az ok alatt azon anyagot kell értenünk, melly legközelebb, vagy

közvetetlen érzeteti velünk a' betegséget bélyegző szenvedést vagy fájdalmat, és a' melly a' beteg' létezetének hól előbb hól hátrább véget vet.

Ezen savany, ezen égető, rágó, csipő forróság, egy szóval ezen eszköz, melly a' megromlásban magától származik, hogy minden fájdalmakat, vagy betegségeket, és magát a' halál is elő állíthassa, a' nedvességek' tömegének (massa) az egészből kisajtott egy részéből gyül össze.

Mínt hogy ezen könyv az egész közönség' számára iratott, ennél fogva azon kisajtott részt, kereszteljék tudósaink bár minek, mű röviden Vizesnyirknak (sérosité) fogjuk nevezni. Ezen Vizesnyirkot, mivel nagyon tiszta, rendkívül híg, könnyen folyó, 's mivel az érzett fájdalom, helyén már valósággal fólyt, még Folyónyagnak (Flussio) is nevezük. Fóly, mivel mint a' táp (chylus) az edényekbe átszűrődik, 's azokban mint a' vér jelen van, és hasonlólag 's vele együtt kereng.

A' nedvességek' Vizesnyirka eleintén hasonló a' légben (äer) lebegő harmathoz, mellynek végetlenül eloszlott részei észrevehetetlenek. Annak utána, valamint a' harmatnak részei lassanként egybegyülvén tömeggé idomulnak, úgy ő is alakot vészen magára, 's végre valamely helyre letüledik.

A' Folyónyag a' nedvességek' azon tömegével együtt, melyből állatosságát (consisténtia), és természetét vette, és származott, eszközlí okát, egyetlen okát az emberi betegségeknek.

A' kora halálnak oka.

Ha valamely betegség hosszas, vagy ha a' megromlott vagy rothadt nedvességek igen sokáig tartozkodnak a' belekben és belrészekben, amikor megmérgezik azokat, és a' Vizesnyirk, ez a' minden érezhető fájdalomnak és minden rendeletlenségeknek munkás oka elő áll, össze-ránczolja, és elrágja az általa meglepett részeket, semmivé teszi az állati gazdálkodást (*oeconomia*), vele együtt az élet-elősegítő elvet, és a' beteg életének végét siettet.

Ez az oka a' kora halálnak, mellyet mű természet ellen való halálnak nevezünk.

A' holt-teteknek boncztudományi után tett vizsgálatai tisztán és világosan mutatják, hogy a' halált megromlottság, rothadás, gyuladás, azon részeknek, mellyek valamely betegség által leginkább meglepetnek megsértődése, vagy a' nedvességeknek kiszáradása, megszorulása, az edényeknek összevonulása, és a' vérkeringésnek fenakadása vagy meg szünet okozta.

MÁSODIK RÉSZ.

A' nedvességek' megromlásának okai.

Minden foganatnak meg van a' maga oka. A' természetes halálnak, a' mint felyebb megmondottuk, oka a' velünk született megromlás'

csirájának munkálkodása, vagy más szókkal; a' természetes halál következése az elég tartós életnek, annak elvei, és a' Teremtőnek akaratja szerint. A' korán halálnak, és az azt megelőző betegségeknek egyedül való oka a' hozzá járult megromlás, melly munkálkodását a' megromlás' csiráján üzi. A' nedvességek' megromlásának is hasonlóképen vannak okai, de csak indító okai.

A' nedvességeknek megszokottabb és közönsb megromtató okai bizonyosan a' bűdös és ártalmas gőzökkel eltölt lég, millyenek a' megvesztegetett gödrökből, barlangokból, kútakból, és emésztőkből gőzölgnek-ki, hól állati részek rothadnak, vagy senyvednek.

A' hosszas szárazságot, vagy rekkenőséget, többnyire sokféle betegség követi. Ez onnan van, mivel a' légkör (atmosphera) ilyenkor azon egészségtelen kigőzölgéseket, mellyek posványos, vizes, és veszett helyekről emelkednek, magába szívja.

A' mocsárokat, tavakat 's minden más helyeket, hól iszapos, nyálkás álló-víz van, kerülni kell, mivel ezek a' csupa lélekzet-vétel által is megromlásba hozhatják a' nedvességeket; szintolly ártalmasnak tanítja a' mindennapi tapasztalás a' sűrű, szagos ködöt is; és a' nagyon erdős, berkes helyek, és a' nagy folyók partjai egyáltalában több betegeket számlálnak, mint a' térségek, hól rendszerint egészségesebb lég kereng.

A' közel beteg'lehelletének beszívása ártalmára lehet az egészségnek; szintúgy a' kórházakban való hosszas mulatás, és a' tisztátlan helyeken mulató nagy társaságoknak gyakori felkeresése,

A' nedves, vagy léghuzom (Luftzug) nélkül lévő szoba, a' sáros, gőzölgő, vagy egészségtelen földön való heverészás, vagy alvás is nagyon veszedelmes.

Vége a' szabad, vagy bezárt lég, valahányszor megrontó gerjel (miasma) van eltelve, képes a' megromlást, még pedig a' ragályos (ontagiosus) megromlást minden, ezen légből elegendő mennyiséggel beszívott egyminnek (individum) nedvességével közölni.

Hasonlóképen könnyű által látni, hogy a' megromlott táplálmányok is megvesztegethetik a' nedvességeket.

Még az érintés által is elragadhat némű-néműképen a' megromlás. A' megromlott lény, vagy tárgy a' bőrön, vagy izzó jukatskákön keresztül közli a' nyavalyát, és épen ezen úton, vagy a' beszívó izzójukatskákön történik az elragadás is. Az érintés által minden kórmeleg (virus), millyenek a' rüh, tarjag, süly, rák, nemű fekély, dögvész (pestis), 's a' t. elragadhatnak, annyival inkább, ha az izzójukatskák nyitva vannak, 's még bizonyosabban, ha az érintő rész sebes. Ezen esetben a' megrontó anyag lassan lassan az üregekbe száll, a' vérkerengésnek útait eltölti, azok közt e-

lébb, hátrább elágozik, 's a' megromlást a' nedvességekbe viszi.

HARMADIK RÉSZ.

A' betegségeknek indító okai.

Az egészség' megbomlása alkalmával közönösön a' betegségeknek indító okait, a' munkáló okkal, t. i. azon anyaggal, melly valami fájdalmat éreztet, többnyire mindig öszve szokták zavarni. E' pedig nagyon veszedelmes hiba. Így p. o. azt mondják, hogy a' melegből hidegre való hirtelen átmenetel oka a' betegségnek, a' mi pedig nem úgy van. Az ugyan kétséget sem szenved, hogy ezen változás a' ligőzőlő anyagnak visszaverését ne eszközölhetné, de akkor azon anyag oka a' betegségnek, és a' meleget hirtelen felváltó hideg csupán csak a' történet által elő állított indító ok. És ha a' beteg' nedvességének tömege azon pillanatban már kisebb vagy nagyobb mértékben meg nem lett volna romolva, úgy bizonyoson semmi változás nem érte volna.

Így az erkölcsi nyomatok, a' bú, bánat, bosszúság, békételesség, és ijedség, okozhatnak ugyan terhes, sőt megorvosolhatatlan betegségeket is, mind azonáltal, mivel csak a' fájdalmat támasztó, és az életet fenyegető anyag' munkálását ingerlik, még is indító okoknak maradnak.

A' külbetegségek felől mái napig is sok beteg állhatatosan azt hiszi, hogy fájdalmanak egyedül való oka csupán csak a' rája befolyó külső megsebesítés munkálásában áll, millyen az ütés verés 's minden másféle megsebzés. Ha bár nem lehet tagadni, hogy ezek, valamint minden más indító okok a' támasztott fájdalomban részesek: mindazonáltal a' beteg' meg-orvoslására nézve még is nagyon sok függ attól, hogy az ember a' belső, vagy nedvességes okot, melly a' megsértést mindig terhesebbé szokta tenni, megösmérje.

Még egy két szót ezen Részben a' vérről, mint sok betegségeknek okáról. — Már a' régiek azt hitték, és példájok után az újabbak közül is sokan azt képzelik, hogy a' vér oka sok betegségeknek. De ha elgondoljuk, hogy minden állat természetinél fogva szükségésképen kénytelenítetik táplálmányt venni magába, hogy ezen táplálmány vérré válik, és hogy a' vérből alakulnak a' testben minden más állományok (substantia) nem lehet tovább már azt csak képzelné is, hogy épen ezen folyékonyaságból ne eredne minden élet.

A' vér elősegíti az életet, 's a' természet-től ennek fenntartására van rendelve; ő ad é-gességet, épséget, 's szerez vidám jó kedvet, egy szóval ő az erő az emberben.

De a' helyett, hogy-sem ezen hasznát által látnák, mellyet egyedül a' vér' mennyiségének köszönhetünk, még inkább félnek an-

nak felettébb való meggyülésétől. Mintha a természet nem mindenről gondoskodott volna. A' jóltévő természet a' nedvességeknek számára, hogy a' testet ezeknek sokaságától, és más tisztátalanságaitól megszabadíthassa kimenő utakat rendelt. Illyen utak a' bőrnek kigőzölgő jukatskái, az orrcsatorna, a' mejj, gyomor, béltsatorna, hójag 's a' t.

Még a' szent irás is ezt mondja: „Minden lélekkel felruházott lénynek élete' elve a' vérben van,“ 's még is az ember bátorkodik magát attól megfosztani. Csak szemeinket nyissuk-fel 's mingyárt meggyőződhetünk a' felől, hogy a' vérnek egészben való kiürítését halál követi; és még sem akarják elősmérni, hogy annak megkevesebbítése bágyadtságot, szomort, és soványságot okoz? — Ez megfoghatatlan! — A' vér olyan egy a' természettől megtisztított folyékonyság, melly maga is szüntelen tisztulásán törekszik, és ennélfogva soha tisztátalan állománnyal egybe nem egyveledik, hanem há kényszerítetik; de még ezen esetben is mindent elkövet, hogy azon anyagokat, mellyek vele átszűrődtek, kiszoríthassa, és épen ezért esik az ember beteg állapotba, mivel azok a' vérnek terhére vannak, vagy mivel a' vér azokat valamely pontra leülepíti.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' közönös bánásmódnak rendszerei (Systema).

Mind e' mai napig a' gyógytudomány csupán csak rendszereken nyugodott; de ezek még nem bizonyosságai az igasságnak. A' rendszer alatt mindig elrendelését értjük az alaptételeknek és következtetéseknek, mellyeknek minden részei egymással olly szoros egybeköttetésben vannak, hogy az egyik a' mástól függ.

Az emberek következtetéseiket azzal, a' mit alaptételeknek nevezhetek, épen ollyan jól egyberendelhették, valamint szabad volt magoknak nyelveket teremteni. De a' természet semmiféle törvényt nem fogad el, ellenben maga szab törvényeket, és az ember légyen elég bölts, teremtőjének rendeléseit megérteni, mert még a' gyógytudomány sem lehet természetből merített alap nélkül hasznos tudomány.

Az érvágásról.

Sok emberek megszokták, ha bőrökön kiállhatatlan viszketéget éreznek, azt mondani, hogy rossz vérök van, vagy ezen alkalmatlanságot épen az igen sok vérnek tulajdonítják, és magokon eret vágatnak. De ezen merész ítélet csupán csak a' betegség' okának nem tudásából származik.

Nem tekintenek azon anyagra, melly a vérrel egybe-keveredik, és a melly általjában minden betegségeket, és alkalmatlanságokat, mellyeknek az ember alája van vettette. előállit. Nem, az embernek, soha sincs felettébb sok vére. Hát azért ki szárad-e az élőfa, hogy sok a nedve? — Az éltet-adó folyékonyság eszközölheti-e elhalásukat? —

Számba nem vévén mind azon igasságokat, mellyeket az érvágás ellen lehet mondani, sok ember magát egy pillantatnyi csalékony könnyülésért el engedi csábíttatni. Enyhülést szereznek magoknak huszannégy órákra, és éltöket tíz évvel teszik rövidebbé, vagy legalább veszedelmeztetik annak hátra-lévő részét beteges állapotban tölteni-el.

Tagadhatatlan, hogy a vért, midön az edényekből kifoly, a vele kerengő Vizesnyirk' (sérosité) egy része követi, és hogy épen ezen anyagrész' kiürülésének, melly minden fájdalmaknak 's rendetlenségeknek oka, lehet az érvágás, és nádályok által előállított pillantatnyi könnyebbülést köszönni. A nedvességeknek ezen folyó része az, melly megromlottóságához képest a vérnek olly kedvetlen szint ad, millyennek az érvágás után tetszik; és a hól a vért megromlottnak képzeljük lenni, ott csak a nedvességek vannak megromolva. Tehát nagyon hibáson mondják: hogy a vér megromlott, rossz, forró, nyálkás, csipös, vastag, fekete 's'a't. A vér az emberi testben a'

legegészebb, és legkevesebb megvesztegethető rész, jóllehet megromlott anyagokkal eltelhetik, 's végre általok még meg is vesztegettetik.

A' nadály, vagy vérszipó.

A' nadályt érvágás helyett használják, és sokan úgy vélekednek hogy nem olly ártalmas mint a' gerély (lancea). Némelly gyakrások' szavai szerint a' rossz vért szívják ki. Furcsa erősítés! Ugyan kimondhatta ezt nékiek? — Honnan tudják, hogy a' nadályoknak épen olyan rossz ízlésök van, hogy ők csupán csak a' megromlott vért szívják-ki? — Ki az az ép elméjű ember, a' ki ezen nevetséges vélekedésre töstént helyes ítéletet ne tudna ejteni? — Nem volna e' jobb nyilván kimondani, hogy a' nadályoknak használása minden találmányok között a' legártalmasbb; mert minden kontárnak kezébe adják e' gyilkoló eszközt, melyet az minden megkülömböztetés, és mérték nélkül használhat.

Szomorú eset elnézni, hogy a' népnek nagyobb része, azon erős hiedelemmel eltele, hogy helyesen cselekszik, magát nadályok' használása által egészen kimeríti, 's elpusztítja. A' nadályok' munkálkodása, a' vér' kiürítését tekintve, nem csak abban áll, miben az érvágásé; hanem még ártalmasabb, mivel a' Folyóanyagot (flússio), melyet még a' távolabb részekből is magokhoz szívhatnak, a'

a' beteg részre gyűjtik, és ülepítik, és ez által gyakran a' betegséget egészen orvosolhatatlanná teszik. Hány különféle nemű kifehélyedés nem követte a' nadályok' szívását. Talán azt fogják mondani némelleyek, hogy azon nadályok mérgesek voltak. Tehát mérges nadályok is vannak? Jól van, ezt megengedjük; de ki mondja-meg nekünk, miféle bélyegekről, vagy esmertető jegyekről lehet őket megcserni, és egymástól megkülönböztetni? — Némelleyek inkább képtelenséget mondanak, mintsem röviden, és őszintén megvalják, hogy sok különféle szerencsétlen változás a' testnek megszívott részén történt sértődésnek természetes eredménye.

Az érvágásról sebesítés' esetében.

Ha valamely esés, ütés' alkalmával kapott seben, vagy akár milly nemű megsértésen gerey' (lancea), vagy nadályok' használata által, olly kinézésből akarnának vért eresztetni, hogy azon könnyítsenek, vagy hogy azt meggyógyítsák; úgy ezen bánásmód itt is szint olly alaptalan, és sikéretlen mint a' betegségeknel. Mert soha sem lehetnek ollyan körülmények, mellyekben az életet lehetséges volna, épen annak megkevesébbítése által nyújtani, a' mi életünket fenntartja.

Sokan talán ilyen ellenvetéseket tesznek, hogy az érvágás öntudatját annak, a' ki azt illy esetekben elvesztette, vissza szerzi, és hogy a'

külső okok' befolyása által származott fájdalmakat lecsendesíti. Mindezekre azt feleljük, hogy az öntudat elvesztése, és ájulás esetében a' savanyoknak beszívása kipótolja amamag helyét, és hogy némely beadott szeszes folyékonyások a' gyenge vérkerengést szintúgy felsegélik. Ha valamely megsebesített, vagy ájulásban lévő ember meleg ágyba fektettetik, és, ha szükség, hogy annál bizonyosabban felmelegedjék még meleg vízzel megtöltött edényekkel is körül vétetik; úgy nagyobb izzadásba jő, és ez által megürülván az edények a' szabad vérforgás újra helyre állítatik. A' második esetben t. i. a' fájdalom' támadtánál, a' megakadályoztatott vérkerengést ugyan azon mód, és szerek által, hasonló ligözölés teszi szabaddá, és szerez egyszer'smind enyhülést, megkissebbitvén a' bőrös, vagy ideges részeknek feszülését. Ha a' napi székezés kimarad, nem árt azt lágyító allövet (clyma, kristély) által vissza-szerelni. A' tisztító (purgatio), mint hátrébb előfordul, szükséges lehet azon kisebb, vagy nagyobb mértékben megromlott nedvességeknek kiürítésére, mellyek, mivel külső okok' munkálásuk által felzavartattak, gyakran gyúladást, kinos fájdalmakat, vagy más terhes változásokat, letlepedéseket és szorulást okoznak.

Mások pedig azt mondják, hogy az edényekből gerély, vagy nadályok' eszközése által kibocsátott vérrel előálló üresség a' vérkerengést, melly eddigelő külső okok' befolyása

miatt feltartóztatott, elősegíti; de mű meggyőződésből azt mondjuk, hogy az érvágásnak legbizonyosabb munkálódása az, hogy a nedves-séges folyékonyság, vagy a kisebb vagy nagyobb mértékben csipős vizesnyirk (sérosité) a vértől kiürült edények üregeit eltölti, és ez által történik már az, hogy az előbbi tiszta vér is megrolik.

A vérnek kiürítése, melyet a régi, és új gyógytudomány hozott szokásba, minden kétségen kívül ostor az emberi nemre nézve, és szánakozásra kell indulnunk, midőn a vér-kiürítésnek olly sok áldozatjait szemléljük. — De még több illy veszedelmes ostorok vannak a gyógytudományban, melyekről itt alább leszen említés

A' higany (kénéső), és kinadék (Chinina)

Akár mi okból, és akár miféle betegség ellen használtatott légyen is a' higany, ártalmas természetieért mindig legnagyobb ellensége marad az emberi nemnek, a' mint később alkalmunk leszen meglátni.

Szintúgy a' kinadék is számtalan ollyan betegségnek lehet oka, mellyen később segíteni teljes lehetetlen, és a' mellyről több példákat lehet olvasni a' lázról, vagy hideglelésről szóló Részben.

A' meleg, és hideg ferdők.

A' ferdők majd mindig ártalmasok, és ha az ember azoknak gonosz következéseit általát-

hatná, bizonyára csupán csak tisztaság végett használná.

A' meleg ferdőben való beülés után egy két pillanat múlva feldagadnak a' visszerek (v. n. a), 's itt kezdődik már a' meleg ferdőnek ártalmassága. A' láthatatlan, valamint a' látható edények, 's velek együtt a' kitsinyek és nagyok is felpuffadnak. Az edények kerületének megnagyobbulása pedig onnan van, mivel a' víznek melege azokat előbb kitágítja 's ezen kitágulásnál fogva azután több folyékonyságokat fogadhatnak magokba, mint annakelőtte bennek volt. Ha valakit meleg ferdőben az ájulás meglep, ennek egyedüli oka az edények' rendkívül való elgyengülése, a' felettebb sok nedvességés (humoralis) folyékonyság miatt, melly az üregékből gyűl össze, és a' vérkerengést megakadályoztatja.

Midőn az ember a' ferdőből kijő, és a' melegség megszűnik munkálni, akkor az edények ugyan visszavészik előbbeni nagyságukat; az ellenkező mérséklet (temperatura) összehuzza a' visszereket, és ezek vissza nyomják a' folyékonyságokat; de ezen különös esetben a' vizesnyirk, melly az edények' megnagyobbulása' alkalmával a' folyékonyságokat követhette, és a' melly a' legfinomabb edények' segedelme által a' lútos szövetegben lévő inas bőrrötskébe, és egészen a' csonthártyáig hathatott, csak nehezen húgulhat-el. 'S ennél fogva a' már felettebb meggyült, vagy crös csipős

vizesnyirk többnyire mindig ezen részekre ülepedik. Van példa arra is elég, hogy a' ferdőben a' fájdalmak megnagyúltak, betegek megsántultak, és némelyek még meg is holtak.

A' hideg ferdőnek munkálása épen ellenkező; tehát ez, mihelytt az ember belé ül, azon folyó nedvességeket mellyek az edényekben léteznek forrásukhoz vissza véri. De ha ez ki nem eszközölhető, vallyon nem kell-e félbe szakadni a' vérkerengésnek, és vallyon az edények öszvenyomulása nem öli-e el, vagy legalább terhes változasokat nem okoz-e a' betegnek? — Ha pedig a' vérkerengést semmi sem akadályoztatja: ekkor valahol kiömlésnek kell történni, mivel a' nedvességek' mennyiségökhez képest az edények nagyon egybehúzódtak, és a' vizesnyirk épen ezen edényekben annyira el nem hígúlhatván akadozni kezdi.

Valamint a' meleg, és hideg, szint öll kevés jó foly a' gőz, és kénköves ferdők használatából is; csak ritkán, s akkor is csak rövid időre enyhítik-meg a' fájdalmakat. Még a' ásványvizes ferdőkben helyheztetett remény is csak csalja az embert. Némely esetekben szerznek valami kevés könnyülest, s annyiban a' mennyihen gyönyörüséget 's időtöltést okoznak jótévéleg munkálnak az emberre.

Külön szerek (Remedia specifica).

A' külön szerek, vagy azon szerek, mellyeket némely bizonyos betegségek megórvás-

lására alkalmasnak tartanak, hasonlóképen csak a' különöst kedvelőknek, csak azon embereknek nyújtanak reményt, kik olly szerencsétlenek, hogy a' betegségeknek okait még akkor sem akarják által látni, midőn azok nékiük számos tettegek által megmutattanak.

Ujabb újabb gyógyszereket feltalálni, már régóta foglalatoskodik az emberi lélek. Volt az idő, mellyben azt hitték, hogy a' növények, és ásványok nem elégségesek minden szükség' esetében, 's az újságvágy még az állatokhoz is elvezette őket, 's még az állatok' ganéját is — megengedjen az olvasó ezen kifejezésért. — használni kezdték. Így p. o. használták a' juhganéjt sárgaság, a' lóganéjt oldalnyilallás és ködösömör ellen; a' disznóganéjt bevéve vérfolyás, a' bűdösbogarat köszvény, az emberganéjt pedig nyakgyuladás, és hideglelés ellen; a' vizellet-szorulás, vagy hügyrekedés megindítására, és a' hideglelés ellen palackférget, sőt még tetűt is vettenek bé; 's több ezer ilyenféle ostobaságok jöttek mint hasznos drága találmányok szokásba.

Ha azt akarták elhitetni, hogy minden betegségnek meggyógyítására külön alkalmas szervan, úgy előre fel kellett tenniük, hogy a' betegségeknek okai is mind különbözők, a' mi pedig nem igaz. Ez épen annyi, mintha azt mondanók: a' betegségek mind meg annyi fene vadak, mindenkit felfalnak, kik őket nem akarják hízlalni, és hogy ezen szerencsétlen-

séget senki, ha tulajdon inyök szerint, őket meg nem vendégeli, ki nem kerülheti.

Hüvesítő, szívó, csendesítő 's több másféle gyógyszerek.

A' hüvesítő szereket azon tekintetből használják, hogy a' felettébb való, és égető forroságon enyhítsenek; de ezen módszereknek hiábanvalóságát mingyárt ált' lehet látni, mi helyett a' forroságnak okát, mellyről fellyebb már szóllottunk, kitanultuk, és hasztalan voltuk felől még csak kétkedni sem lehet tovább, ha nyilván való az, hogy ezen gyógyszerek a' helmelegséget semmivé tészik, és az idegen melegség ellen éppen semmit nem használnak. Mert a' természetes melegségnek oka csupán a' szabad vérkeringésben van, és csak azon akadály, melly ezen folyékonyágnak útját álja, okozhat a' testben, vagy annak valamely részében meghidegülest.

A' szívánk-anyagok (absorbentia) meg lehet gyengítik a' nedvességek' csipösségét. A' csendesítő szereket néha néha mérséklék a' felettébb való forroságot. A' kábító szereket (narcotica) nem irtják ki egészen a' fájdalomnak okát, és a' mennyiben az érzéseket megsemmisítik, ártalmasok. Ezen rendszerek ugyan némellykor a' betegnek szerezhetnek egy két pillanatnyi könnyülest, de egészen meg nem gyógyíthatják; 's csak arra valók, hogy a' betegeket több évekig nyomorgassák 's végre még is meghalni engedjék. Használásukat csak ak-

kör kellene megszenvedni, midőn a' beteg életéhez már' úgy sem sok remény van.

Nem nagy okosság a' beteget felettébb szoros életrendhez (diæta) is szorítani, kivált ha kívánja az ételt, és azt magához veheti. Mert ha a' gyomor a' meglivántató táplálmányban szükségét érez: akkor a' téjedények, mellyekről alább leszen szó, táp (chylus) helyett kisebb, vagy nagyobb mértékben megromlott nedvességet szűrnek-át. Innen van az elgyengülés, halaványság, soványság, és szárazbetegség.

A' nem nagyon régen szokasba jött vilányosságból (electricitas), és Mesmer orvos által Bécsben, és Párisban nagyon üzött magnessel való gyógyításból sem sok haszon folyt. Mind a' két gyógy mód többnyire csak nagyobbra gerjesztette a' fájdalmakat, 's a' Folyónyagat (flussio) valamely más részre ülepítette. Tökélyesen csak olly módon gyógyíthatni-meg valakit, ha betegségének tulajdonképen való oka kiirtatik, és így teste a' megromlott anyagoktól megszabadíttatik.

Helybeli szerek (Remedia topica).

Valameddig a' betegeken helybeli szerekkel kívánnak segíteni, mind addig meg nem mutathatják, hogy az emberi test' belsejét ismerik. Mert miként lehessen a' beteg' egészségét helyre állítani reményleni, hogyha mind azon alkotó részek, mellyekből a' helybeli szer

egybeszerkeztetődött, csupán csak a szenvedő részre tétetődnek. Hát kívülről használt táplálmányok által megélhet-e az ember? Munkálásuk ugyan azonos; tehát a hasonlatosság is helyes.

De ezen helybeli szerek között még is van egy t. i. a hólyaghúzó (*vesicatorium*), melly gyakran jól eitalálva, hasznos lehet. Ezen tapasztasznak (*flastrum, emplastrum*) az tulajdonsága, hogy a Folyóanyagot magához huzza. Ezen anyag, a mint fellyebb már megmondottuk a vérrel együtt kereng, és egyrésze hól egy, hól más helyre meggyül, vagy letlepedik. Az említett tapasztasban már az a jó van, hogy valósággal szívó erővel bír, 's ennél fogva a Vizesnyirkot annan, hová a vér őt lerakta elviheti; de mind e' mellett azt ki még sem ürítheti egészen, 's ha bár gyakran szükségünk is leszen reája, mindazonáltal még is csak úgy tekintjük gyógy módunkban mint segéd-szert. Ha vannak is olyan esetek, melyekben a hólyaghúzó kikerülhetetlen szükséges, nem kell megfélekedezni arról, hogy nem a maga idején használva ártalmas lehet, 's különösen olyan betegeknél, kiknek nedvességek nagyon meg van romolva, gyuladást okozhat. Ilyen gonosz esetben, miingyárt a gyuladás jelenségeinél a veszedelemhez alkalmaztatott tisztítót siettetni kell, hogy a gyuladanyagtól mentől hamarébb megmentődjék a beteg.

Hogy a' hólyaghuzótapasz haszonnal munkálhasson; szükséges nagyságát, kiterjedését tökélyesen meghatározni. Mert mentől nagyobb a' kiterjedése annál nagyobb munkálása is; ennél fogva tanácsosabb, hogy azon hólyaghuzó, melly a' láb-szártra teendő, olly nagy kiterjedésű légyen; hogy az egész vastag húst elfedje: tehát a' térdhajlástól szinte a' bokáig érjen. Mindazonáltal ritkán szükség a' hólyaghuzótapaszt illy nagy kiterjedésben huzamóson használni, ennél fogva a' fájdalomhoz képest kisebbíteni kell azt.

Nagy hiba volna a' hólyaghuzót a' fájdalom helyére, vagy a'hoz nagyon közel raggatni; minthogy a' hólyaghuzó a' Folyónyagat magához huzza, 's ez által a' szenvedő rész nem hogy enyhülne, sőt még inkább terhelődnek. Tehát nagyon hibás dolog mejj-fájás' esetében a' hólyaghuzót, olly kinézésből, hogy a' rossz nedvességeket kifelé huzza a' vállapoczkái közi, vagy a' forgócsontokra helyezettetni; szintúgy szem, fül, vagy a' fő' akármelley más részének betegségében azt a' nyakcsigára, vagy a' fülék mégi raggatni. Ezen esetekben a' hólyaghuzó legfelyebb a' karokra tétessék.

Terhes betegségekben a' lábszárak, és némellykor a' lapoczkák legalkalmasb helyek a' hólyaghuzó feltételére. A' fájdalom' nagysága, vagy a' betegnek veszedelme határozza-el, ha vallyon mind két karára, vagy csak az egyik-

re, mind két lábára, vagy csak az egyikre szükséges a hólyaghuzótapasz.

A tapaszt annál több Folyóanyagat húz magához, mentől hosszab ideig hagyatik a beteg; ennélfogva csak akkor is szabad azt leszedni, ha a beteg tovább már nem szenvedheti, 's ez akkor történik-meg, midőn a kihuzott Vizesnyirk, savanya, és égető csipős forrósága által a betegnek kiálthatatlan faldalmakat okoz. Némelly betegeken nagyon későre húz ezen tapaszt hólyagot, hol pedig nem munkál, bizonyos jele a nagy megromlottságnak, vagy belső rothadásnak. Kiknek testén mintegy 16. órák alatt a hólyaghuzó semmi változást nem okoz, azokhoz közel van a veszedelem.

Midőn a hólyaghuzó már levéttetett, a sebet egyszerűleg friss vajjal vagy más genyhuzó szerrel szokták bekötni. Ha a hólyaghuzótapaszt, mint némelly szem, és főfájásokban szükség, sokáig kell a karon hordani, akkor ügyeljen az ember, ne hogy az, a' hosszab idő miatt megemésztődése, vagy a' kiszárító Folyóanyagnak egyhelyre való alapfása által, a' karnak ártalmára légyen. Mihelytt magát illy környülmény adja elő, mingyárt a' más karra is téselessék tapaszt, 's ha ez húzott, az előbbemiről vétetessék-le.

Gyakran tapasztalták, hogy a' hólyaghuzótapasznak csipős anyaga egészen a' vizellethólyag' nyakáig hatott és a' vizellet' folyását meg-

állította; ilyen esetben a' míg a' beteg vizell le-kell venni a' tapaszt.

Külsöképen még más szereket is használnak, millyenek a' köppöly, szörkötő, égető vagy edző-szer, a' torma, kovász, mustár-tapasz, nyilván azért, hogy általok a' betegséget elhárítsák, de mind ezen szerek a' palástoló gyógmódhoz tartoznak, mellyről később fogunk szólni.

Azon betegek, kik valamely idült (cronicus) betegségben ezen szerek közül valamelyiket használják, elcintén azon helyen, mellyen a' helybeli szer van, keményebb kiütést mint közönösön, vagy az anyagnak keményebb kiüzzadását fogják észrevenni. Később a' kiütés' gyengüléséhez képest lassan lassan fel kell hagyni azon szerrel, s csak valamely viaszkenőcsöt, vagy más szárító-szert kell használni; de szükséges hogy a' beteg jókor kezdve egészen felgyógyulásáig tisztítóval éljen a' Gyógyítás rendje 4-ik Czikkelyének útmutatása szerint.

Ö T Ö D I K R É S Z.

Egy tekintet az emberi testnek foglatosságaira.

Hogy a' betegségeknek okait által lehesen látni, és hogy mind azokat, a' miket itt e' módszerben a' vele való bánásról fogunk mon-

dani, meglehessen érteni, elmulthatatlan szültséges az emberi test foglalatosságainak megemertetése.

Ezen foglalatosságokat életbeli, állati, és természeti foglalatosságokra szokták osztani.

Az első alá tartozik, a' verkerengés, az agyvelő munkálása, és a' lélekzet-vétel; a' második alá a' testnek mozgása, és az érzékek foglalatosságai; a' harmadik alá végre az emésztés, táplálás, növés, nemzés és az emésztet (excrementum). A' két első foglalatosság alája van véve, vagy rendelve a' természeti foglalatosságnak; mert mihelyt ez akadályt szenved, a' többieknek is meg kell szünniek; mü rövidségnek okaért itt csak a' természeti foglalatosságokról fogunk szólni.

Természeti foglalatosságok.

Minden lény létezete' fenhtartására a' természet által kénytelenítetik táplálmányt venni magához; mert e' nélkül éhség, vagy elgyengülés miatt kellene elpusztulnia. Azon erőművi részek mellyek ezen fontos természeti foglalatosságokra szolgálnak e' következők:

A' száj, melly a' táplálmányt magába véski; a' fogak, mellyek azt őszverágyják, megeszik; a' nyelv, torok, nyelögög — a' toroktól a' gyomorig nyuló csatorna — mellyek a' nyelést eszközlik. A' megemésztendő táplálmányt a' gyomor ezek által kapja, 's minekutána mege-

mészette már, és a táplálásra elkészítette, alnyílásán a belekbe önti.

A' belek, mellyek szám szerint haton vannak, a gyomor-záron (pylorus) kezdődnek. A' három első kisebb lévén mint a' többiek, vékony beleknek neveztetnek. Ezek közül az első, melly a' kapussal határos nyombélnek (duodenum), a' második üresbélnek (jejunum), és a' harmadik horgasbélnek (ileum) neveztetik. A' vastag belek közül az első vakbélnek (caecum), a' második remesének (colon), és az utolsó végbélnek, vagy hurkának mondatik. Ezen utolsóval egy bezáró izom (musculus) van egybe kötve, melly-nél fogva az alfel nyílása összehúzódhatik, és megint kinyílhat, és ez által a' napi szék tartóztatik vissza, vagy bocsáttatik-ki.

A' belek sok különféle gombolyodásokat csinálnak, és a' magok helyökben a' fodorháj által tartatnak-meg. A' belek még béltorok, bélsatorna 's több más nevet is viselnek.

A' tápnak (chylus) vérré változása.

A' tejerek kis edények, mellyek eredetök a' vékony beleknek belbőreiből vészik, és a' mellyek a' bélsatornának ezen részében lévő nedvességet szüntelen magokba szívják. De nevezetesen a' táplálmányban lévő olajat vészik magokba, és lassan lassan egy edényben, melly tápcsőnek, vagy mejjvezetéknak (ductus thoracicus) neveztetik többszer

is egyesülnek. Ezen edényből ömlik a' táp, melyet a' téjerek a' táplálmányok' nedvességeiből szívtanak, azon visszerbe, mely a' bal váll perezcsont alatt van. Következőleg a' visszerek azok, mellyek a' vérnek fogyatékát kipo-tolyák, és ezen potlékot minden részek' fog-lalatoságának fenntartására elosztatják.

A' vérnek kerengése.

A' visszerek, mellyek nagy számmal van-nak, végre, minekutána egyesültek, két fővissz-cret (vena) alakolnak t. i. az üres, és tü-dővisszeret, mely mind két edény a' szívfülei-be önti-ki a' vért. A' szív egy üres izom (mus-culus), a' vérkerengésnek fő életműve; mert összehuzódása, és kamaráinak mozgátása által a' vért két törzsök üterekbe (arteria), a' függérbe (aorta), és a' tüdőüterbe kergeti. Ezen törzsök üterek kisebb üterek által a' test-nek minden részeibe egészen a' visszerekig elosztatják a' vért, 's ezek azt megint, mint felyebb mondtuk a' szívbe vissza viszik.

Tisztító utak.

A' vérforgás útában nedvességek jönnek elő, mellyek a' vérrel együtt kerengenek, 's ezen nedvességeknek különválasztására többféle bel-részek vannak elrendelve. Ezek által a' táplá-ló állományok uj, rájok nézve szükséges tisztulást nyernek, mely e' következő módon megyen véghez.

Két életmű, a' vesék, melyek két felől a' felső ágyék-gerinczek körül fekszenek, munkálják bizonyos folyékonyságoknak a' vértől különválásukat. Ezen választék a' vizellet' után a' hólyagba megyen, innen a' zárizom' kiterjedésének segédleme által a' vizellőcsőbe ömlik, 's végre vizellet' nevezet alatt foly-ki az emberből.

A' máj, mely a' has' jobb oldalában fekszik az epét választja külön. Az epehólyagút, a' májút 's más tisztító csatornák, melyek a' vérkerengés' utából jönnek, és torkolatuk a' bélcsatornának alnyílása felé van, a' vér által külön választott epének, és nedvességeknek egy részét ide vezetik.

A' bélcsatorna' alsó része felyülről aláfele mozogható; mely mozgás peristalticus mozgásnak neveztetik, és ennek ereje által hajtja-ki a' bélcsatorna a' tisztátalanságokat és az emésztetet. A' gyomor is bír illy peristalticus mozoghatósággal; de e' mellett még egy ellenkezővel is, a' mit nyilván mutat a' természetes, vagy műszerileg kieszközölt hányás.

A' bélcsatorna, alakját, életművezettségét (organisatio), és munkálását tekintve, hasonló egy, több folyamokat, patakokat, és forrásokat magába fogadó nagy folyóhoz. A' nagy folyónak szabad folyása a' beléje szakadt folyamok', patakok', és forrásokét is elősegíti; meggátolása ellenben azoknak szabad folyását is meggátolja.

Mind ezekből nyilván kitetszik, hogy a fennemlített tisztító-csatornáknak megdugulása miatt a bél-csatornának tölténye vissza foly a véredényekbe, és ott rendetlenséget okoz.

De szint olly könnyü megfogni, hogy a vérkerengésnek útai azon ártalmas anyagoktól megtisztúlhatnak, ha a művészetnek segédesszüközei, a nedvességek államányukhoz alkalmaztatott bánásmód által egyenesen ezen csatornára vannak alkalmaztatva. Mert ki tagadhatja, hogy ha a folyónak vize lefolyt, a belé szakadó patakoknak vize le ne folya?

HATODIK RÉSZ.

Palástoló (M. palliativa), és gyógyító gyógymód.

Palástoló gyógymód.

A palástoló gyógymód tárgya's célja tekintetéből, tiszteletet érdemlő tudomány; de még kell vallanunk, hogy csak azon szerken, és gyógymódokon nyughatik-még, melyekről már a IV-dik Részben megjegyeztük, hogy ártalmasok. Mindazonáltal még is alkalmazható azokra, a kik öregség, vagy hosszas betegség miatt gyógyíthatatlanoknak esmertettek, vagy végre, kiknek belsőjek külesetek által a valósággal gyógyító gyógymóddal ellenkező természetet váltott.

A' halandó ember életének nem minden szakában meggyógyítható, mert különben soha el nem halna; azonban ez még nem ok tagadni, hogy sok beteg fel ne gyógyult volna, ha ártalmas és haszontalan módszerek helyett eleintén mingyárt a' Gyógyító gyógymódhoz folyamodott volna.

Gyógyító gyógymód.

Vallyon a' Teremtő az embert, kezének ezen remekét, létezetét fenyegető ezer betegségnek közepette, vigasztalás nélkül hagyta volna-e? Nincsenek módok létezetét megnyujthatni, és azon czélhoz vezethetni, melly az emberi élet tartósságát határozó korlátokhoz közelebb esik? — Ha megismerjük, hogy a' betegségeknek egyedül való belső, vagy munkáló oka az, a' mit az I-ső Részben mondtunk: úgy azt is meg kell esmérnünk, hogy a' gyógyító művészség a' természet' elvére vezet vissza, és következőleg a' tapasztaláson épül.

De ezen álitást nem szükség felettébb nagyítani: mert a' gyógyító művészségnek mindig lésznek természeti határai.

A' gyógyító gyógymódnak nincs, és a' betegségeknek elesmért, 's tettegek által bémutatott oka szerint nem is lehet más gyógyszere a' tisztitónál — bár sok balvéleményű ember akár mit mondjan is ellene — mindazonáltal olly feltétellel, hogy a' természetnek szük-

séghez a' következő Részben megírt módon használtassék.

Ezen szót tisztítani (purgare) szükséges képen a' latin nevezetnek egész jelentésében kell venni. Melly annyit térszen, mint azon anyagokat mellyek az emberi testben az embernek terhére vannak feloldosni, felolvasztani, eloszlatni, meghígítani, megvékonyítani, kiűzni, kitakarítani, kiüríteni, vagy láthatólag elhajtani magától. Innen már kiürítő-, vagy tisztító szer. —

H E T E D I K R É S Z.

A' gyakorlatnak alapjai, és tettegei a' gyógyító gyógmódnak bebizonyítására.

Hippokrates előtt, és utána is a' különböző idöszakokban élt orvosok vélekedésöikben mindig meg voltak oszolva. A' tisztító szer sok követökre, de még több ellenségre talált, 's a' mi az újabb idöbelieket illeti, ezek ezer átkot lövellenek mind azokra, kik a' betegséghez arányzott tisztító szert 's többször is viszontagolt tisztító szert pártolják. Minden kétségen kívül még hosszas és sok vitát kell a' tisztító szernek kiállani, míg az uralkodó bal vélekedéseken gyözedelmeskedik, mert még mind e' mái napig az életet elömozdító elvnek kiürítését többre becsülik. Ezen tévelygés annyira eröt vett az emberi nemen, hogy sok be-

teg nem csak hideg vérrel, hanem még gyönyörűséggel nézi a' vért, e' drága folyékony-ságot ereiből kifólyni. — Hát azon bűdösség, melly a' halottan érzik, nem elég bizonyosága annak, hogy a' romlottság ki nem ürítettett, és hogy annak egész tömege a' megholtnak testében maradott?

Rövid idő alatt sok tisztítóval való élés.

Nagyon sajnálásra méltók azok, kik azt mondják, hogy a' tisztító-szer a' testet erőtlenné, haszonvehetetlenné teszi, és azt mondják, hogy a' megromlottság, melly mindent semmivé tészén, azt megoltalmazhatja. Az által képzelik az igasságot homályba boríthatni, ha azt mondják, hogy tisztítani épen annyit tészén, mint sok sikálás által az üstöt haszonvehetetlenné tenni. Hát ezen állításnak indítói azt hiszik, hogy a' rozsdá azon tárgyakat, melyeket megfogott, meg is oltalmazza? De által kellene látniok, hogy a' rozsdá tovább terjedésnek megakadályoztatására, és ártalmas fogantatjának megsemmisítésére épen azt kell cselekedni, a' mi a' rothadás' eltávolztatására mulhatatlanul szükséges; mivel ez a' beteget, ki nem tisztítván belrészek, előli.

Ezen módszer megalapítására nem egy lapot, hanem négy darab igazán megtörtént példákkal teljes hiteles könyvet hozhatnánk fel; de rövidségnek okáért elégségesnek látjuk itt csak egy két példát megemlíteni. Egy beteg

a' ki 40. napig élt tisztítóval 's mintegy 400. széke lehetett a' nélkül, hogy ezen idő alatt csak egy féreg ment is volna-el testéből, későbbre újanon viszontagolt adagok (dosis) után több rendkívül nagy gelesztáktól menekedett-meg.

Egy más beteg, ki a' gyógyíthatatlanságnak oly jelenségeit viselte, hogy szomorú állapotjának a' nyavalyatörés legkevésbé nyugtató kórjelei közé tartozott, 60. napig élt szakadatlanul tisztító szerrel. Az oryoslást nagy pontossággal vitte, mivel vette észre, hogy mentől hosszabbban élt a' tisztítóval, annál jobban érezte magát, és így tökélyesen ki is gyógyult. A' mint felyebb is megmondottuk, még sok ezekhez hason példákat hozhatnánk-fel, ha szükség volna módszerünk' igazságát példákkal támogatni.

Betegnek a' sok tisztítótól való félelme egészen alaptalan, és az igaz közönsön szólva, hogy egy szenvedő beteg sem tisztíthatik-meg fölösleg, mivel egy hason betegség, melly nagy mértékben bevett tisztító által el nem hártathatott, két, vagy négy olyan nagy adagok által egészen kiirtatott. Ezen tekintben csak azon egy hiba lehetne ha a' beteg oly sok tisztítót venne, hogy az 24 órák alatt több széket okozna, hogy sem kiálhatná. De ezt könnyű kikerülni, ha az ember az ezen gyógymódban megírt szabályokat pontosan követi. Hogy ha nem ügyelt volna az ember e-

zen szabályokra elég pontosan, még akkor is a' nedvesség-tömegeknek megrázkodása miatt a' beteg csak kevés pillanatig gyengülne-el.

A' nedvességeknek rendkívül való mennyisége.

Orvosi felszámítások szerint egy 125. fontos emberben 100. font folyékonyág van, és ebből 25. font vér, 's más olyan folyékonyág, melly a' különböző életmüknek állományára, és összeegyezésére szolgál. Ha ezen 25. fontot a' 100-ból lehuzzuk, marad még 75. font nedvesség; a' más 25. fontot tészik a' kemény részek, millyenek a' csont, porcogó, izom, hús, és bőr 's a' t.

De a' nedvességeknek illy sok mennyiségén nem lehet bámulni; ha meggondolja az ember, hogy ezen tömeg, melly olly rendkívül valónak látszik, semmi nem egyéb, mint sok egymásba illő, és valamelly folyékonyágot magokban tartó csökeknek egybeköttetésök. Már most itéljen az ember ezen nedvességeknek mennyiségéhez képest, ha nem elégtelen-e az újabbalnak tisztítószerök, különösen akkor, midőn azon anyagok egészen meg vannak romolva, és mind ki kell őket hajtani.

Miért félénk a' beteget felgyógyulásáig tisztítani, ha ezen bánásmód, a' nedvességeknek rendkívül való tömegét tekintve, a' természet' szükségén, vagy a' betegségeknek okán alapúl? Nem száz, hanem ezer tapasztalás bi-

zonyítja, hogy remény felett való gyógyítások voltak ennek következtetése, Hát miért nem félnek némelyeken 20-szor is eret vágni? miért tesznek testére némally betegnek 40. 's még 60. nadályt is? Ezen életet elősegítő nedvességeknek kiürítésök valyon nem sokkal veszedelmesb a' beteg' életére nézve? Illyen esetben a' Gyógyítás-rendje 3-ik Czikkelye szerint négy, vagy öt hirtelen bevett kiürítő adagoknak használását miért ne lehetne többre betsűlni; midőn bizonyos, hogy sok betegek, kik az érvágás által elgyengítették, módszerünk által csak hamar meggyógyultanak. Tehát fel kell hagyni az előítéletekkel, és csak az igazságot kell követni.

A' betegeknek gyengeségök.

Semmi sincs szokottabb dolog, mint az, hogy a' gyakrászok a' beteget tisztíthatni felettébb gyenge alkotásunak tartják, és ezen alítást követi a' közönség is; de mind a' kettő hibázik. Hát gyengeségnek oka, nem oka-e a' betegségnek is? Miként lehessen feltenni, hogy az egész testet megemészthető rothadásnak kiürítése a' beteg, minelutána az belrészéből kihajtatott, elgyengithetné, midőn ezen kiűzés egyedül való szer az erőt, és életet a' rothadás' munkálásátul megszabadítani.

Azon gyengeség, mellyet egy beteg az orvoslás' elején, vagy egy néhány tisztító adagoknak bevétele után érez, az előálított üresülésének munkája; melly a' beleknek, és edé-

nyeknek egybehajlásukat oldalaiknak közeledésök által mind addig eszközli, míg ezen részek a kiürítés által egészen megtisztultak. Ezen tetsző gyengeséghez járul még a nedvességek tömege égető forróságának munkálása, melly valósággal egészen is gyengítő. A forróságot azon erős folgerjedés okozza, melyet a Vizesnyírli a tisztító által mindaddig szenved, míg a testből kiürítetik.

Miután egy vizkorságos megcsapoltatik, gyengén érzi magát. Azon részeknek t. i. melyek egy darab időtől fogva megszokták kifevűlvén, és egymástól távul lenni, elgyengülése az; a mi őt nagyon elgyengültnek mutatja, és épen ez történik bánásmódunk folyamában is; de valamint a vizkorságosnak kicsapoltatása után, a belőle kifolyó víz nem oka az elgyengülésnek, szintűgy a megromlott anyagoknak tisztító-szer által való kiürítését sem lehet a gyengeség alapjául felvenni.

Vallyon módszerünk ellenei mérészek-e azt állítani, hogy az érvágás, nadályok használata, szoros életrend (diæta), és minden más gyakran említett szerek által betegeiket nem gyengítik-el? Tagadni akarni azt, hogy egy szenvedő személyből a megromlott nedvességeknek kiürítése elműthatalan szükséges: annyi mint vaknak lenni; és azt mondani; hogy a tisztító-szer az újonon támadott, vagy idült, könnyű, vagy terhes betegségekben halálos, vagy csak veszedelmes is: annyi mint a betegség-

gökök és a' halálnak szemmel látható okát tagadni akarni.

Nem elegendő tisztító-szerrel való élés.

Minden kétségen kívül elesnék az ember céljától valamelly betegnek megorvaslásában, hogy ha kevesebb kiürítő adagokat adna-bé nékie, mint a' mennyit békellene vennie. Ha p. o. két, vagy három napok alatt venné-bé az ember mind azon adagokat, mellyeket 24. órák alatt kellett volna elhasználni, úgy hihető, hogy a' fájdalmat tetézné, mivel ez által az ok csak ingereltetik, de ki nem irtatik. Sok beteg azt hiszi, hogy eleget tett, ha egynehány adagot bévett, s ez által épen akkor szakasztja félbe az orvaslásnak folytatását, midőn leginkább kellene folytatni, hogy szerencsés eredménye, (resultatum) légyen.

Azon kiürítő szerek, mellyeket a' gyakorlat legjobbaknak tart.

Az állati gazdaság sem a' közönösön egybe-szerkeztetett hánytató, sem a' kövér és át nem látszó hashajtó-szerek által meg nem szabadíthatatik a' megromlott anyagoktól, annyival kevésbé a' csípős és rágó Víz és nyirkától, melly minden fájdalomnak oka. Felyülről mindig olly gyantás tisztító-szereket kell használni, mellyek egyszer'st mind hashajtó tulajdonokkal is bírnak, hogy a' kiürítés kedvezőbb úton eshessék-meg és hogy azon erőltetés mellyet a' közönös hánytató-szerek' haszná-

latánál napoképt látunk, egészen kikerül-
tessék.

Azon szereket mellyeket esmeretesekké aka-
runk tenni, nem új felfedezések, hanem olyan-
ok, mellyekről egészen megfélekedtek 's el-
mellőzték. A' régi gyakorászok, kik a' tisztí-
tásnak szükségességét jobban által látták mint
az újak, sokat dolgoztanak a' tisztító szereken,
és mű nagy köszönettel tartozunk nékiek. Volt
az idő mellyben ezen férfiak a' nedvességek
különböző nemeinek megkülönböztetésében, és
minden nemnek más tisztító szere' feltalálásá-
ban fáradoztak. Ezen tisztító szereket a' kiüri-
tendő nedvességekről elneveztettek: Melan-
gogicum, Flegmagogicum, Colagogi-
cum, és Hydrogogicum szerekeknek. A'
mint esmeretök gazdagult később egy Panchy-
magogumot, t. i. egy a' nedvességeknek min-
den nemei ellen alkalmas tisztító szert vettene-
fel. Ezen egybe-rakott szer jobban is meg-
felelt a' célnak. Tehát által látták, hogy azon
nedvesség (humoralis) részeket, mellyek
bőséget okoznak, szükséges megtámadni, hogy
árésség szereztethessék. Ennélfogva jobb az
újabbakénál; mert ők elesmerték a' nedvessé-
geknek fölösleges bőségét, mellyet ezek a' vér-
nek tulajdonítottak, 's ha bár nem is tudták
a' betegségeknek okát, még is sok nagy szol-
gálatot tettek a' betegeknek. Azon időben hosz-
szas vénséget élt az ember; a' gyermekek ép
alkotásnak lévén, prósek és bátrak lettek. Hogy

a' régiéknék tisztító szerek sok betegségekben nem használt, alapja ennek csupán az volt, hogy akkor még a nedvességes *Viz es nyirknak* jelenlétét nem esmerték, 's ennélfogva a' betegségnek okát még nem támadhatták.

A' tisztító szerek' célaránytalanságuknak egy más oka az volt, hogy ezen egybe-rakott szerek többnyire állományokban, t. i. porokban, falatokban, labdacsokban (pilula) adagtattak. Ezen módszernek becsé sokkal kisebb a' híg forrázatnál (infusum), mellyről szállami fogunk alább, és a' melly orvoslásunknak minden időben fő szere léssen; egy olyan szer, melly bizonyosságáért, és hamar munkálásáért minden más szereknél elébb való. Néha ugyan a' labdacsok' használatát is meg lehet engedni; de illy esetekben ne magokra, hanem felváltólag, vagy a' híg tisztítóval egyszerre vétessekenk-bé.

A' tisztító-szereknek munkálásuk.

Mivel kevesen tudják mikéint eszközölnék a' tisztító-szerek kiürülést, ennélfogva nem átohlották némellyek azt mondani, hogy emésztetlenséget okoznak 's ez által munkálják a' tisztulást. De ezen szerekkel magának az embernek sokáig kellett élnie, vagy számtalan meg-orvoslásoknak szemmel látott tanuja lennie, hogy munkálásuknak útját 's módját által láthassa.

A' növények' országából vett tisztító-szereket, mellyekről ezen munkácskában szó léssen,

ugyan ezen országnak emberi táplálásra szolgáló termésajvel lehet egybe-hasonlítani, csak hogy azok semmi tápláló részekkel nem bírván az embert nem táplálják, és tulajdonságuknál fogva hashajtó erővel bírnak. Egyébaránt ők is, szintúgy, mint a tápláló államányok az emésztés' munkálása alá vannak vetve, minthogy a gyomorból a belekbe mennek, 's későbbre megsűrödlvén részint a tejerek által az egész testben elterjednek. A bélcsatornának erőt adnak, szüntetik annak mozgását 's ez által a megromlottságot kűrítik. A vér-kerengésnek ligözölgést támasztó ösztönt kölcsönöznek; a folyékonyságoknak tömegére munkálnak, 's azoknak a vízzel' útain való különválasztásukat elősegilik, 's a vízzel zavaros, 's akadózó léssen. Hogyha valaki még sem akarná elhinni, hogy a tisztító-szer az egész testben eloszlik, talán e' követljendő példa tévelygéséből felvilágíthatja. — Etampeban egy óras, a kí csakugyan megholt, halálos betegségében valjára a maga mentésére még egy próbát akart tenni. Egy bizonyos nap' egymás után sok tisztító adagot vett-bé; de mivel már többé nem bírt olyan érezhetőséggel, miként a tisztító-szer munkált, semmi kűrülés nem történt. Mindazonáltal a betegség béyett adagokat nagyobb részint mind kiizzadta. Bőre egészen el volt töle telve, 's inge, mintegy hosszas veritékezés után, csupa locs volt.

Azon vélekedésről, hogy a' tisztító-szerek forróságot okoznak.

Sok olyan gyákrászok vannak, kik az említett tisztító-szereknek tulajdonítják mind azon fájdalmakat, és szenvedéseket, mellyeket munkálásuk alatt a' beteg szenvedni szokott; azt mondják t. i. hogy a' tisztító-szer izzaszt, éget, emészt 's t. e.

Többnyire minden beteg szenved az orvoslás alatt valami érzést, melly ezen állítást úgy tetszik mintha pártólná; de az illő módon viszontagolt kiürítő szereknek használása eloszlatja e' bajt. Azon rendkívül való forróság, mellyet a' beteg ezen orvoslás alatt szenved, semmi nem egyéb, mint a' kiürítő szernek munkálása által mozgásba hozott felettébb csipős Vizesnyirknek terménye (productum). De ha ez, mint minden betegségeknek oka megkívánja, tovább is használtatik, elhigítja a' Folyóanyagot, megszabadítja a' természetet az égető forróságtól, elszáradástól, a' nagy szomjuságtól, gyuladástól, és mind azon változásoktól, mellyek a' beteget veszéllyel fenyegethetnék. A' hydragogicum tisztító-szerek azon egyetlenegy szerek, mellyek bizonyoson megfrissítnek, mivel a' megfrissítésre csupán csak az idegen nemű melegségnek elvét kell kiűzni. Tudni való hogy a' melegség nem annyira a' folyékonyságoknak mozgásából, mint valamelly égető, és követke-

zéseképen nagyon ártalmas testnek jelenlétéből származik. Ezen tisztító-szerek ki üzik a' forró anyagot, és gyógyítanak.

A' tisztító-szert nem mindig 's nem minden embernél lehet használni a' nélkül, hogy egy két pillanati ködcsömört (colica), vagy testökben más nehézséget, változást ne szenvednének, és mind ezek a' nedvességek' megrázkodtatásának következtetése; mert a' forró, vagy égető Vizesnyirk egy a' nedvességek' tömegében és a' kerengés' minden útáiban elszort folyékonyság. A' tisztító-szerek szerencsés munkálásuk által ezen folyékonyságot, melly az egész testben el van oszolva, a' legtávolabb részekből is vissza viszik a' bélcsatornába; tehát a' test' területéből annak középpontjába, honnan annakutánna kiürítetik. A' testnek minden részéből illetéknépen egybe-gyült, és ez által munkásabb Folyónyag, különböző mennyiségéhez és csipösségéhez képest, szükségesképen hol kisebb, hol nagyobb fájdalmat okoz, mert p. o. ha több külön helyen lévő égő szent egy csomóba kaparnának, kétségen kívül nagyobb tűz támadna.

Még sokkal tisztábban észre lehet venni a' Vizesnyirknek csipösségét, vagy égető munkálását azon fájdalmas érzésből, mellyet az ember hátulja' nyílásán szenved, midőn az a' tisztító-szer által kihajtatik a' testből, és nem nehéz elhinni, hogy a' mi kimenetelekor ége-

tő, kimenetele előtt is égető volt. De midőn az égető anyag már elment, bizonyos lehet az ember a' felől, hogy az eleintén érzett fájdalmak csak hamar enyhülni fognak, és hogy az oknak tökélyes kiürítésével egészen is elenyésznek. Épen ezen ok támaszt, ha ki nem ürítetik, hidegletést, fájdalmakat, szomjat, forróságot 's más különféle változásokat. —

Sok emberek, kiknek gyomrukban csipőség, azaz olyan anyagok vannak, mellyek kisebb, vagy nagyobb mértékben csipősök, vagy ártalmasok, kéntelenek a' téj-étellel felhagyni; a' bor, 's más szeszes italokról lemondani, mivel ezek belrészeikben savanyt készítenek, és a' nedveket ingerlik. — Tisztító-szer által hányan nem gyógyultak már meg ettől!

**A' kiürítő szerektől való undór, és
kedvetlenség.**

Ha hosszas ideig szükséges a' gyógy-szerekkel való élés, vagy sok adagokat kell bevenni, akkor a' betegek többnyire azon tisztító-szertől, mellyet eleintén nem felettébb rossz ízűnek tartottak egészen elundorodnak; de ezen undór a' beteg' testében lévő megromlott nedvességeknek tömegével egyen arányban a' pad, és nem kell elfeledni, akár milly nagy légyen is az undór, hogy a' tisztító-szert semmi sem pótolja-ki. Nincs két gyógy-szer, hanem csak egy, mivel a' betegségnek oka is

csak egy. — De hát az undór nem kisebbül az által is, ha meggondolja az ember, hogy a köbönös egybe-szerkesztetések kedvetlenebb izűek mint a tisztító-szerek; nem könnyebb-e ezen tisztító-szerből 24. órák alatt egy adagot bévenni, mint napjában többszer különféle gyógy-szereket, fű-nedveket, 's más rossz ízt italokat? — Ezen felyül gyakorlatunk alkalmat adott észre-venni, hogyha az ember a' tisztító-szer' bévételekor orrát jól befogja, majd semmi rossz ízt nem érez; hogy némelly emberek délután, vagy estve nem undorodnak annyira a' tisztító-szertől mint reggel. Nyári hév-ségekben, vagy meleg tartományokban nagyon helyesen cselekszik, ki az adagokat, minekelőtte bévenné, hidegvizben vagy jégben megfrissíti. Az adagok' bévételök után mossa-ki az ember száját vízzel, vagy pálinkával, rúmmal, vagy más szeszes itallal; de legkevesbet is le ne nyeljen belőle. Mind ezeknél még jobb egy néhány csep narancs-, rózsá-, ánis-, vagy citrom-olajjal fűszerezett egyszerű szörp (syrupus). Midőn az ember egy adag tisztító-szert bévett, mingyárt igyék réá egy csep szörpöt, melly szája' ízét, megint viszá szerzi, és az undorodás ellen is foganatos.

A' nedvességek ellent állanak a' tisztító-szerek' munkálásuknak

A' tisztító-szereknek munkásaik egyáltalában szintén olly esmeretlenek, mint a' bete-

gelnek okai. Sokan az orvoslás közben előjöheto környülmények' alkalmával a' hol nincs is nehézségeket támasztanak. De hogy minden félelem elháríntassék, voltaképen sok függ attól, hogy az ember a' betegségeknek oka mellett, mint a' remény vaszacskáján keményen álljon, és minden ipart 's gondolatját a' kiürítésre fordítsa, mellyet egyáltalában beteges állapotban mindig meg kell tenni, hogyha helyes okoknál fogva felgyógyulást lehet reményleni. Az igaz elv nem csalhat meg; tehát a' tisztító-szer nem okozza azon fájdalmakat, mellyeket az orvoslás alatt szenvednek a' betegek.

A' nedvességeknek Vizesnyirké gyakran akadályúl van a' meggyógyulásnak; a' Folyóanyag némelyeknél a' bél-csatornában olly nagy mértékben meggyülhet, és olly csipős állapotosságú (consistentia) lehet, hogy azt megkeményíti 's minden kiürülést megtagad, nóha ez újra viszontagolt keményebb adagok által ismét helyre állíttathatik. Minden betegségben, az akár idült (chronicus), akár újon támadott betegség légyen, szintúgy az orvoslás' elején, valamint alatt is, megtörténhetik, hogy a' tisztító' életművei az említett oknak munkálása által megkeményednek. Ezen munkálás úgy tetszik azzal egybe hasonlítható, mit a' tűz egy melléje tartott szírom-bőrön (pergament) elkövetnie. Ezen bőr megkeményednék, öszve ránczolódnék, nyúlós lenne hajlósá-

gát's rugalmasságát (elasticitas) elvesztené, és mű azt hisszük, hogy az emberi testben a bőrre dolgozó forráság' munkálásában, a' felhozott példának tökélyes mássát látjuk. A' gyakorlat megmutatta, hogy a' testnek a' kiürítő-szerek iránt való érzéketlensége' esetében, és ha a' beteg sokat szenved, szükséges a' kiürítő adagokat szaporítani. De az érzéketlenség' esetében, ha a' betegnek helyzete nem veszedelmes, úgy időközben az orvossal azon reménnyel fel lehet hagyni, hogy egy néhány nap múlva az élet-művek a' tisztulásra alkalmasbakt leendőnek. Ezen érzéketlenség, 's a' belőle származó ellentállás ön magától elenyészelt, vagy azért mivel az a' megszorított adagok' viszontaglása által meggyőzött, vagy azért mivel azon Víz es nyirk, melly a' belekben, és a' keringés' útjaiban szorulást okozott, kihajtatott, és így az érzékenység ismét helyre áll. Ekkor már az adagok' számát, és a' kiürítő-szerének munkálásukat, melyeket az elébb szaporítani kellett, meg lehet kevesíteni. Illyen esetekben az is megtörtént, hogy a' melly beteg nagy adagokban bevett legerősb tisztító-szer sem indította-meg, a' leggyengébb tisztító-szerből egy csekély adag gyakran a' legnagyobb mértékben meghajtotta. Valamint vannak emberek a' kik egy nap a' nélkül, hogy megmámorosodnának tiz kupa bort is meg tudnak inni, mások ellenben egytől is el-

kábúlnak: szintúgy sokan vannak olyan betegek kiknek kitisztításukra felettébb nagy adagok szükségesek, midőn másoknak kisebb adagok is elégségesek. Ezen érzéketlenség vagy a személy alkotásában van, és így természetes, vagy a nedvességek' rossz természetöknek munkája, és ezen esetben mint felyebb megmondattott sebessen viszontagolt adagok által kiürítettvén az élet-mű' érzékenységet megtompító anyagok, lehet rajta segíteni.

NYOLCZADIK RÉSZ.

El nem esmert gyógy-szerek.

Sokan, kik ezen elvnek, mellyen mód-szerünk alapúl, igasságát elesmerték, nem akarják megengedni, hogy ez új felfedezés. Azt állítják, hogy a' betegségeknek okait már ezelőtt régen több ahoz értők, különösön bonczolók, (anatomicus) általlátták, és hogy ezen mód-szer az előbbeniektől csak a' kiürítés' nevében 's módjában különböz. Mert vannak egy néhány gyakrászok, azt mondják, kik a' betegségnek okát a' vérben látván, vért bocsátanak; mások izzasztó-szerek, meg mások vizellet-előmozdító, és hashajtó-szerek által reménylik azt kiürtani, és sokan ásvány-vizek, hólyag-huzó tapasz, köppelyezés 's t. e. által. De leronthatatlan igasság az, hogy a' betegségek' okának felfedezését egyedül Pelgasznak kell

tulajdonítanunk, és az ő követőjének Le Roy-nak a ki azt kifejtette, és sok tettek által érezhetővé tette. Tagadhatatlan, hogy a' közös gyakrászok előtt ezen legbizonyosb, és rövidebb út, mellyen a' betegségeknek, és korán halálnak okát a' legjobb foganattal meg lehet támadni, egészen esméretlen, és ezen módszernek a' legnagyobb hálával adózunk; hogy ezen rövid, és bizonyos útat nekünk megmutatta.

Ezen módszernek gyám-pontjai értelmesség és tapasztalás. A' földnek mind a' két fél golyóbisán sok hitelesen megerősített, és helyben hagyott orvoslások bizonyítják, hogy a' régi vele való bánás nem alapúlt azoknak esméretén; mivel ezen gyógy-mód főként olyan betegségekre alkalmaztatott volt, mellyek általában gyógyíthatatlanoknak tartattak.

Mind ezen igasságok' ellenére is; még sok akadályok állanak útjában módszerünknek, és még sok elő-ítéleteken kell nékie győzedelmeskédnie.

Ezen gyógy-mód, valóságos köz-gyógy-tudomány (Medicina publica).

Ezen gyógy-módnak igasságát t. i. ilyen módon orvasolni, a' szokás bébizonyította, mivel egész Francia országban, a' francia és még idegen gyarmatokban is, egy szóval a' világ' minden-részeiben felvették, és ez mind ar-

ra mutat, hogy a' mi hasznos, a' legnagyobb akadályok' ellenére is még szélesebben elterjed.

Vannak olyan rendü emberek, kik csak azért nem lehetnek ön magoknak orvosai, mivel azon elvet, mellyen mód-szerünk alapúl nem esmérük. Ezen renden lévök minden kétségen kívül a' legszámosabbak, ügyesebbek, munkásabbak, és következöleg a' köztársaságoknak, és országoknak leghasznosabb tagjai. Sokan közülök elesmérték ezen elvet, és szerencsés hasznát is vették. Átallatták, hogy csak egy mód 's szer lehet a' hosszas betegségeknek elejét venni, vagy a' jelenlévöt kiirtani. — De van az embereknek egy más rendje is, kik az egyszerűségnek valóságos ellenségei, és a' kiknek a' nagy világ' tónja szerint olyan orvosokra van szükségök, kik helyettek egészségöknek állapotjáról, és életöknek megtartásáról gondoskodjanak. Ezek természet szerint meg nem foghatják, hogy egy olyan egyszerű mód-szernek segedelme által, mellyet a' földműves is megérthet, az ember önmagának orvosa lehessen, hogy a' tudatlanok magokat meggyógyíthassák, midön sok bölcs orvos kezei között legvirágzóbb korokban is elhálnak a' betegek.

De közönösön szólva, nem mondhatná az ember, hogy az orvosok, ha a' betegségeknek okát tisztán tudják is, sokkal hallgatóbbak, hogy sem a' betegeknek megmagyarázzák azt, a' mi

nékiek a' fájdalmat okozza, Ezen orvosok illetlenségnek tartják egy előkelő betegnek kimondani, hogy testében megromlott nedvességek vannak, mellyeket ha egészsége' helyre-állítását ohajtja, ki kell üríteni. Ezen beszéd sok előkelőknek megsértené füleit, és ez nem kis akadály az igasság' győzedelmére. Ugyan ezen betegek, inkább meghalának, mint sem egy néhány adag tisztító-szert bévennének; azon ilyeneknek nagyobb készület szükséges. Hevesebb dolog előttük lovagolni, szekerezni, ferdőkre utazni, és elvárni, hogy ha a' természet segít, mint honn ülni 's a' rothadtság kiűritése végett egy szobából az árnyék-szélig sétálni. Illyen módon a' tudatlanságnak, tévelygésnek és előítéleteknek sok olyanok lettenek áldozatává, vagy töltik éltek' hátra lévő részét betegeskedésben, kiken könnyen lehetett volna segíteni.

KILENCZEDIK RÉSZ.

A' betegségeknek megnevezései.

Nagyon nehéz volna minden betegséget előszámlálni; mert majd mindennap újak találtnak-fel, vagy legalább új névvel neveztetnek-el. Jól lehet szükséges volt a' betegségek' egy néhány nevezeteseb nemének tulajdon nevet adni, hogy az ember maga magával azon részeknek fontosságáról, és érzékenységéről, mellyek kisebb,

vagy nagyobb mértékben megsértődtek, számot vehessen; de ennél nem is kellett volna többre menni. Mivel vették észre, hogy lehetnek olyan betegségek, melyeknek belső okai különbözök, ennélfogva azoknak tulajdon neveket adtak. De mi befolyása van egy betegnek meggyógyítására annak, hogy a' szenvedésnek fészke a' kéznek, vagy lábának hajlásában van. Vallyon azon fájdalomtól, melyet főjében szenved, hamarébb megszabadíttatik a' beteg, mint attól melyet akár melly más tagjában érez? Mit használ a' meggyógyításra, ha az ágyékí'-mirigy helyett a' fül-mirigy dagadt el; ha a' máj, vagy a' lép keményedett-meg? Ezen észleg, neveket adni, annyiban még ártalmasabb, a' mennyiben a' fő-czélről eltávolít, és a' betegnek egészségét, és életét is kockáztatja; melly annyival bizonyosban megtörténik, hogy ha a' használó gyógy-szerek, elmellőzvéni megtekinteni az okát, terhelik a' beteget, és az élet-elősegítő elvet belőle kiűrik. Illyen szerek az érvágás, nadály. 's t. e. De az egészség' helyre-állítására, valamint létezetünk' meghozzására nézve sok függ attól, hogy azon anyagot, melly leülepedett, hogy azon forrást, melyet ez támasztott, megismerje az ember, valamint elmulhatalan szükséges az is, hogy a' fenn említett szereket tetszése szerint használja.

A' törzsöknek betegségei.

Erőtúlság (Hypersthenia), és Erőhiány
(Asthenia.)

Vallyon a' természetnek szavát elértik-e azon emberek, kik a' betegségeknek igaz okát nem akarják esmerni; kik az igasság' terjedését akadályoztatni kívánják? — Nem; ezen embereknek, kikről már fennebb is szollottunk, olyan okokat kell felhozni, mellyekben semmi ellenkezés nincs. Elöttek p. o. nem léssen kedvetlen dolog hallani azt: hogy betegségek: erőtúlság, vagy erőfölösleg, az az erős és állandó ingékonyság, melly a' föltöbbsébb való erőtől származik. Ez még vigasztalás; mert így, kinek illy nemű beteges ingékonyságban kell meghalni, erős halált várhat, ha már nem volna igaz, hogy a' halál elgyengülésnek következése. — Szint olly alapon épült vigasztalása lehet annak is, kinek azt mondják hogy betegsége erőhiány, vagy erőcsüggedés, melly a' gyengülésből származik; mert ezen beteg is olly szerencsés fordulását reményli betegségének, hogy az még az ő létezete felől való legnagyobb gondoskodás' pillanatában is erőtúlsággá fog változni.

De ezen kétféle nemű ingékonyságnak betegségei valójában inkább megharagudnának, hogy sem elhinnék, ha valaki nékik ennek igazságát felfejteni bátor volna. Az egyik semmiké-

pen meg nem foghatná, hogy az erőhiány betegségeknek nincs más oka, mint a' megtesztetett nedvességeknek tömege, mellyet ki kellett volna üríteni; a' másik ellenben meg nem engedné, hogy az erőtulság betegségeknek belső oka azon megromlott, vagy rothadt nedvesség, mellyből a' felettébb csipós Vizek nyirk származott. Nem lehetne ezt meggyőzni a' felől, hogy a' folyó nyag ezen esetben, a' legerősb hideglelést, a' legnagyobb ingert, s más illy nemű rendeletlenségeket állíthat elő, mellyeknek okát sok tudos férfiak, a' felettébb való erőnek — erőtulságnak — tulajdonították:

Geleszták által okozott betegségek.

A' gyomorban, és belekben tartzkodó gelszták a' nedvességeknek tömegében akkor számoznak, midőn ezen anyagok az elfajulás által olyan természetet váltottanak, melly ezen férgek' alakulásukra alkalmas. Akár miként vélekedjenek a' gelsztáknak eredetükről, és alakulásukról, még is kifejlődésöknek, és azon betegségeknek, mellyek utánok következai szoktak, mindig csak a' nedvességek okai. A' gelsztáknak különböző neveik vannak, valamint alakuk és idomzatuk is különböző. — Némelykor egy, némelykor több is menyen el egyszer; a' száján, és orron is elmehetnek. Legveszedelmesb betegek azok, kiktől a' felső

útakon mennek el, mivel ez annak bizonyosága, hogy természetök megromlott anyagokkal, és gelesztákkal tele van. Hogy ezen férgeknek egy nemét magános, vagy pántlika gelesztának (galand. féreg) nevezték, ez hihetőleg onnan származik, mivel többnyire csak magára jön elő; hossza rendkívül való, némelykor 60 sőt még 80 láb is. Alakja laposra nyomott galand idomu, és egyik végétől a' másikig fogas, többnyire darabokban mégyen el az embertől.

Azok, kiknek belső részeikben geleszták vannak, arczul többnyire színtelenek, halaványok, bágyadtak, szemeik körül feketék, gyakran szenvednek fejfájást, álmoságot, szívdobogást 's más kedvetlen változásokat. A' gyermekek inkább a' kurta, kisebb féle gelesztának vannak alája vettelve, a' megélemedett emberekben többnyire galandféreg jő elő.

A' geleszták ellen való közönös szerek gyakran ártalmasok, mert az alatt míg ezen szerek azon tömeget, mellyben a' geleszták támadtak, és vannak, átrontják, addig a' geleszták a' beleknek ránczaiban elszéledhetnek, azokat kifurhatják, és a' legszomorubb változásokat okozhatják. A' geleszták' származatának okát megfoghatni nem kell valami lángész. Minden tudja, hogy az ép hús, nem nyüvesedik meg, és hogy a' megromlott húsban származik a' nyü; tehát az egészséges nedvességekben sem

lehet geleszta, és csak a' megromlottakban alakulhat. Ha már azt is elesmerik, hogy azon megromlott nedvésségek, mellyekből a' geleszták támodnak, az egészséget gyengitik, az egy-
minek (individuum) növést hátráltatják, szerkezetének ártanak, és tehetsége' kifejlődését akadályoztatják, úgy sietni fognak a' tisztító-szert illendőleg használni, különösön gyermekeknél, kiknél ezen szer minden tekintetben nagyon jó szolgálatot tészen.

Ezen esetre a' Gyógyítás' rendjének 1-ső Czikkelye alkalmaztatható, csakugyan némelykor a' 4-dik Czikkelyhez kell az embernek magát tartani, mivel ezen betegség többnyire a' nedvésségeknek idült megromlottságából származott. A' hánytató szer a' gyomor' kitisztítására szükséges, különösön akkor, midőn a' beteg gelesztát hányt. A' hashajtószer nem csak a' gélesztákat hajta-el, hanem egyszer'smind azon anyagokat is, mellyek a' geleszták alukálásukra szolgáltanak, és még szolgálhatnak.

Idegnyavalyák (morbus nervosus), és rángatodzások (convulsio).

Ha az ember a' betegségeknek igaz okát esmerné, nem mondaná, hogy a' rángatodzásokat geleszták okozzák. A' testnek azon része, hól a' geleszták tartozkodnak az idegektől nagyon távol vesik, 's ritkán is találtattak olyan embereknek holt testökben geleszták, kik rán-

gatózások miatt multanak ki. A' betegségeknek egyik, neme, nevezetessék hár minnek is, olyan mint a' másik, és mindig előálhat, mihelytt a' vér az agyvelőbe gyűjtí a' folyóanyagot, és ez az idegekre kiömlik, mellyek azután a' nagy csipösség miatt egybe húzódnak. Ha a' Vizes nyirk nagy mértékben rágó, úgy hirtelen halált is okozhat. A' betegeknek nevétséges azon állításuk, hogy az idegek okozzák a' fájdalmakat.

A' tisztító szer nem csinál kifogást, és ha korán használtatik épen úgy megszabadítja az idegeket, mint a' testnek akármely más részét a' betegségnek okától. Ha új a' nyavalya, úgy elégséges a' Gyógyítás-rendjének 2-dik Czikkelye; ha pedig idült, a' 4-dik Czikkely szerint kell véle banni. Hamarébb, és bizonyosb a' megoryoslás, ha az ember a' gyógyítást egy adag hányatóval kezdi-meg, s' 10. vagy 12. óra mulva egy adag hashajtót vészen reá.

Ha a' betegség nem idült, és a' beteg nem felette vén, úgy egy nehányszer viszontagolt hashajtószer által is bizonyoson elenyész a' betegség, az ellenkező esetben, ha t. i. a' betegség gyógyíthatatlan lenne, csak az idegek ingereltetnének s' ekkor jobb egyenesen a' VI-dik Részben leirt palástoló gyógmóddhoz (m. palliativa) folyamodni.

Lázak. (Hideglelés).

A' láz (febris), akár úgy áljon elő mint fő betegség, millyen p. o. a' váltóláz (hideglelés,) akár következék más betegségek után, mindig csak a' nedvességeknek Vizesnyirkától származott rendeletlen vérkerengésnek munkája; ezen Vizesnyirk okozza a' dermesztő hideget, reszketést, és a' fájdalmakat is, még pedig az által, hogy az edények' billentyűt megkeményíti öszve nyomja, és a' folyékonyságoknak folyását meggátolja. Van egy láz, mellyet kórjelés láznak neveznek, mivel kórjele (symptoma), kórtünete mindig valamely életműs betegségnak, vagy megsértődésnek; ez csak a' fő betegséggel mulhatik-el.

A' vérnek természete kerengésében minden akadályoknak ellene szegezni magát; azért kéntelen sebesebben kerengeni, ha már útjában meg vólt akadályoztatva. Ezen sebesség arányban áll azon ösztönnel, mellyet a' folyóanyag csipőssége' és égető forroságához képest a' vérrel egybe egyveledett Vizesnyirk gerjeszt. Ez olyan forroság, melly azon golyócskáknek, vagy részecskéknek megszorulásuk által nevededik, mellyekből a' folyékonyság' tömege van egyberakva. Innen van, hogy a' folyóanyag az egész testben szokatlan meleget, nagy szómjat, fejfájást s más nehéz változásokat okoz. Ha a' vér a' Vizesnyirkot az agyvélőre viszi, félrebeszélések (delire),

és loblázok (gyulasztó hideglelés) támadhatnak.

Ha a nedvességek annyira megromlottanak, hogy már rothatni kezdenek, úgy a láz is poszlázzá (rothasztó hideg: *F. putrida*) válik; patécsos poszláznak (foltos rothasztó hideg: *F. putrida petechialis*) neveztetik azon betegség, mellyben az embernek bőrén barna, vagy fekete foltok ütnek ki. Mind kettő a közel lévő veszélynek előhírnöke. Azon láz, mely időközben lepi-meg az embert váltóláznak (váltó hideg; *F. intermittens*) mondatik, még pedig minden naposnak, ha minden nap előjön; ha csak minden másodnap áll elő, úgy harmad naposnak neveztetik; ha minden harmadnap, úgy negyednaposnak; kettős harmadnaposnak, és kettős nyolczad naposnak hívják, midőn a harmad, és negyed napos láznak egy napját felváltólag megszöki a hideg.

Azon láz, melly semmi időközt nem enged, folytonos láz (*F. continua*). — Az olyan láz, melly bizonyos helységekből közöns, honosláznak (*F. endemica*) neveztetik; az pedig, melly bizonyos időben elterjedve jelenik meg, és gyakran ragályos, mint p. o. a sárgaláz (*F. flava*), a vörhényláz (*F. scarlatina*), járványláz (*F. epidemica*) mondatik. Módszerünk szerint ezek is meggyógyíthatók.

A lázok ellen való szerek, de különösen,

a' kinadék (Chinina) gyakran elhagyatják, az az elnyomják a' lázat; de a' vér, melly rossz anyagokkal, 's Folyónyaggal, sőt még gyógyszerekkel is terhelődve marad, mind ezeket egy csomóba gyűjti, 's valamely üregbe leülepti, és ez már a' legtisztább, 's közönsőbb oka a' mejjbeli betegségeknek, belrészekben lévő megkeményedéseknek, vízkorságnak, 's más elgyengüléseknek, mellyek száraz betegséget 's végre halált okoznak.

Minden váltólázat ki lehet irtani; ha az annak előtte ép egüséggel birt beteggel; mingyárt az első, vagy második kórtünet után a' Gyógyítás' rendjének 1-ső Czikkelye, vagy ha többszer is kilelte, 2-dik Czikkelye szerint bának az ember. Ha a' lázban lévő, már a' betegség előtt gyenge volt, úgy a' 4-dik Czikkely szerint kell őt orvosolni, valamint azt is, ki 40. vagy még több napok olta sinlödik benne.

A' hánytató szer gyakran elmulthatatlan szükséges, azért is majd mindig vele kell a' lázok megorvoslásukhoz kezdeni; és minekutána egy néhány adag hashajtószer vett reá az ember, megint az előbbenit viszontagolja, ha a' felső utak nem tiszták, vagy ha a' testnek valamely felső része fáj; különben csupán csak a' több ízben viszontagolt hashajtószer szükséges.

Egy általjában mindegy akár a' hideg' e-lején, akár a' közben végyen az ember hány-

tatót; de a váltólázban megmutatta a tapasztalás, hogy sokkal jobb a tisztítószert egy néhány órával a láz kórtünete előtt, vagy után bevinni. Ha pedig a láz folytonos, kéntelen a beteg alatta is bevinni, mivel ha megszüntet akarná elvárni, előbb elhalna, hogy sem meggyógyulna. Valahányszor a láz eleinte már veszedelmesnek látszik, az az, lobbal, félrebeszélésekkel 's az agyvelő' betegségnél más kórtünetével áll elő, vagy ha azon helysége, hól a beteg lakik jelei mutatkoznak a járványnak (epidemia) vagy ragálynak, mind annyiszor a 3-dik Czikkely szerint kell vele bánni. A hánytatószert felváltólag hashajtószerral csak addig kell használni, míg az agyvelő, vagy a felső utak kitisztultanak, 's annak utána egészen a felgyógyulásig egyedül a hashajtószerral kell élni.

Ha az itt megírt módon orvosoltatik a betegség úgy bizonyára nem fognak a különféle lázokban oly sok betegeket elhalni látni; mert ezen gyógmód szerint közönsön egy betegséget sem könnyebb kiirtani, mint az újonnan támadott, vagy még nem idült lázat.

Víz kór ság.

A vízkór ság — bár mi más nevet viseljen, 's bár melly részén legyen is a testnek — egy olyan betegség, melly az általa megszállott betegeket többnyire előli. Gyakran a láboknak, vagy a test más részeinek időközös (periodi-

cus); vagy folytonos eldagadása által¹ mutatkozik. Ezen betegség a' testnek akár melly részében találtassék is, majd mindig valamely előbbi közönösön orvasolt betegségnek eredménye (resultatum), mellynek oka ki nem űritetett vólt. Illyenek: az elnyomott láz (hideglelés), a' rüh, 's más kiütések, mellyek csak tetszőleg gyógyítottak-meg; egy szóval minden előbbi betegség, melynek nedvességes oka ki nem űritetett. A' vízkórságnak kezdő okai közül legelső bizonyason a' sok, és gyakori vérvesztés, akár érvágás, nadály, vagy más történet, akár vérfolyás, sok orvérzés, vagy fejérnépeknél a' felettebb való havitisztulás miatt származott légyen is. Mind ez indító ok' a' vízkórságra, mivel a' vérnek elapadása az edényeknek munkálását megakadályoztatja, és az ez által támadott üresség, magába fogadja a' nedvességes folyékonyságokat, mellyek ott meggyülvén, valóságos vízkórságot okoznak.

Azon gyógyszerek, mellyeket közönösön a' vízkórság ellen használnak, megnyitó, vizelet és izzadság hajtó szerek, 's az emberek nem gondolják-meg, hogy a' beteg midön ebből két kupát bévett, alig vizelet félkupát. Minekutána már hosszas idő alatt sokat ivott, 's rendkívül felpuffadt, megszokták csapolni. Ezen műtétel (operatio) enyhülést szerez egy néhány napra 's annak utána újra elő az előbbi fájda-

lom. De ezen betegségnek mindig elejét lehetne venni, vagy ki lehetne irtani, ha, a' helyett hogy a' betegnek testét italokkal töltik-el, mingyárt eleinte tisztító szerrel kezdenék gyógyítani.

Ezen betegségben a' 4-dik Czikkelyben megírt útasítás szerint kell a' hashajtó szerrel élni; ha a' vízkórság mejjbeli, akkor a' hántató szert a' hashajtóval felváltólag kell használni. Ha a' gyomor csak pillantatnyi puffadásban van, akkor a' hánytató szer csak néha néha szükséges. Ha a' vízkórság a' lábszárokban, vastag húsban, vagy a' testnek más alrészében mutatkozik, ekkor elégséges a' hashajtó szer csak magára; de mindig a' mennyiben lehet jó nagy adakokat kell bevenni, hogy számos, és nagy mennyiségű kiürüléseket okozzan.

Mejjbeli betegségek.

Mejjbeli betegségek' mind azon nehézségek, mellyeket az ember mejje' környékében szenved. Ezen betegségeknek nevei különbözök; de nevök meggyógyításukra semmit sem használ, és magok sem lennének olly veszedelmesek, ha valódi gyógyításuk' módját elesmernék 's gyakorolni kívánnák.

Itt azon kórtüneteknek, mellyek ezen betegségeket bélyegzik csak némely részeit számláljuk elő. A' legközönösök e' következők: a' felső utaknak telesége, elfogódás, rekedtség, undorodás, hányás, az egész testben

égő forróság, gyakor szomjuzás, köhöges, vérhányás, fejfájás, a' vállak közt, hátgerincz' hosszában, mejjesont alatt, és az oldal' részein, az ágyék' táján érezhető fájdalmak, borzadás, kisebb, vagy nagyobb hideg, melly idővel lopó (f. *clandestina*), vagy sorvasztó lázzá (f. *hctica*.) változik, szorulás, és hasmenés 's t. e. Ilyen környülményekben némelykor kénytelen a' beteg ágyában fektében fejét, és mejjét feljebb tartani mint közönösön szokta, és ez arra mutat, hogy mejje el van telve. Ha a' mejj oldalai közül egyikbe valamelyikbe kiömlés történik, akkor a' beteg a' kiömléssel szembe lévő oldalára nem fekketik, azon fájdalom és teher miatt, mellyet a' letülepedett anyagok a' mejjhártyán (*pleura*) okoznak. Hogy ha mind a' kettőbe megtörtént a' kiömlés, akkor egyik oldalára sem fekketik, hanem kénytelen hanyat fekkünni, 's fejét, mejjét jó magassan feltartani.

Ezen betegségék azért jönnek oly gyakran elő, mivel elmellőzik a' testet azon ártalmas anyagoktól megszabadítani, mellyeknek minden kórbeliek alájok vannak vetve, Ilyenkor esik meg az, hogy ezen anyagok a' kerengés' útai-ba hatnak, hogy a' vér őket, szabad kerengését vissza akárván szerezni, valamely helyre tülepti; hól azután ezek a' beleknek oldalain lévő ragadós, és nyálkás részekkel együtt minden mejjbeli fájdalmakat előálithatnak. A' mejjnek domború alkotása is elősegéli a' kiömlést.

A' folyékonyágok' kerengésének törvényei itt a' természet' közönös: törvényeit követik. Nem látjuk-é, hogy a' folyóvíz a' magával ragadott idegen nemű anyagokat, millyenek a' föld, fővény 's egyéb giz gaz, a' szegletekbe, üregekbe, és árkanak fenekére rakja le?

Ha már a' vér a' folyékonyágoknak főlöségét a' mejjnek kerületében ülepíti le, úgy a' betegség is a' maga nevezetét ettől vészi. Mely elnevezés, és beosztás az orvoslásra néve szint oly' keveset használ mint a' muroklevés, húslé, csürke, vagy borjúhús, a' hányást segítő tehén-, szamar-, és kecsketéj, a' tapasztok 's több másféle szerek. Mind ezek némely esetekben szerezhethetnek ugyan enyhülést, de azon anyagokat mellyek által a' betegség támadott soha ki nem űritik. Az újanon tamadott mejjbeli betegségek' a' gyógyítás-rendjének 2-dik, vagy ha szükség a' 3-dik Czikkelyére tartoznak. De ha idült a' betegség, vagy más olyan betegségnek eredménye, mellynek oka ki nem űritett, akkor a' 4-dik Czikkely szerint kell vele bánni.

Mejjhártya lob vagy oldalnyilallás (Pleuritis.)

Valameddig azt hiszik, hogy a' lobnak, gyuladásnak, vagy nyilalásnak a' vér az oka; mind addig a' mejjhártya lob (pleuritis) nagyon veszedelmes nyavalya léssen, és sok beteg fog áldozatja lenni. A' mejjhártya lobot felosztják tör-

vényszeres, és ál mejjhártyalobra. Törvénszeres, ha a' mejjhártya (pleura) valósággal gyuladásban van, ha köhögést, vérhányást, forró lázat 's oldal nyílallást szenved a' beteg; ál mejjhártyalobnak neveztetik, ha a' lob, gyuladás, és a' fájdalom csupán csak az oldalcsontok közt fekvő mejj-izomaiban érezhető, és a' többikór-tünetek gyengébbek mint a' törvénszeres mejjhártyalobban.

Közönös orvoslása ezen betegségnek az érvágás, a' nádályoknak, különféle bórítékoknak, hólyaghúzóknak, izzasztó, és hánytató szereknek használásában áll, mellyek a' beteget ritkán gyógyítják meg, de mindig, még a' legszerencsésb esetekben is, hosszas ideig tartó elgyengülést okoznak.

Valameddig által nem látják, hogy a' nedvességek' Vizesnyirkának égető forrósága oka annak, hogy a' folyóanyag' egy része, melly az edényekben elterjedett, hideget szül, és a' Vizesnyirknak egy másrésze melly a' mejjhártyára ülepedett fájdalmat okoz; valameddig által nem látják, hogy a' Vizesnyirk szélyel rágván a' mejjhártyát, a' tüdővel egycsül, és egybe szaggatván a' véredényeket, vérhányást okoz: mind addig ezen veszedelmes, és gyakori betegséget nem fogják igazán meg-orvosolni tudni.

A' törvénszeres mejjhártyalobban (pleuritis) eleintén a' 3-dik 's később a' 2-dik

Czikkely szerint kell a' tisztító szerelkel élni; az ál-mejjhártya-lobb gyakran a' 2-dik Czikkely szerint is kiírtódhatik. A' hánytató, és has-hajtó szerrel a' megírt módon váltólólag kell élni, valamint az első, vagy felső útan él-
jövö minden betegségben.

M e j j f o l y á s .

Ha az ál-mejjhártyalobnak körtüneteivel — kivéven az oldal nyílalást — valamely nehéz elfogódás bajos lélekzetvétél, váltólázsal (hideg-lelés), vagy a' nélkül járó köhécselés van egybe kötve, az ilyen betegséget nevezik Mejjfolyásnak.

Ezen betegség, és az ál-mejjhártyalob között csak annyi a' különbség hogy ebben a' vér a' folónyagot nem úgy ülepti le, mint amabban, és hogy a' mejjfolyás' kiírtására elégséges a' 2-dik Czikkely szerinti hánás mód; csak hogy a' nagyobb bizonyosságért az első nap két adag tisztító szert kell bévenni. Az orvoslást hánytató szerrel kell kezdeni, 's ha szükség lenne réá, több ízben is viszontagoltathatik.

Fulladozás, szük mejjüség (Asthma.)

A' lélekzetvételnék rövidebb, vagy hosszabb ideig való elakadozása bélyegezia' szük mejjüséget. Ezen betegséget a' Vizesnyirk okozza, melly a' vért a' tüdökre ülepti; ezeket össze nyomja, a' légsö' ágazatait megkeményiti, és átmérőjeket annyira elkicsinyiti; hogy a' lélekzetre elengedö léget sem szívhatnak magokba

A' szük mejjűség, fulasztó, fojtó, nedves, midőn a' beteg oly' nehézséget érez mejjén, melly köhögést, köpdécselést, és hányást okoz; az ellenkező esetben száraz szükmejjűségnek neveztetik.

Az újajon támadott tartós szükmejjűséget a' hánytató, és hashajtó szerrel a' gyógyítás' rendjének 2-dik Czikkelye szerint felváltólag kell orvasolni; de a' terhes meglepetés, vagy felettébb nehéz léleketvétel' esetében a' 3-dik Czikkelyhez kell az embernek magát tartani. Az időkörös, vagy idült szükmejjűségben a' 4-dik Czikkely szerint való bánásmód szükséges.

Ezen betegség gyakran megorvasolhatatlan, mindazonáltal enyhülést még is reménylhetni, ha az ember valahányszer léleketvete el-áll, mind anyiszer véssen tisztítót, és így ennél fogva gyógymódunk szerint legalább a' fullasztó terhes meglepéseket ritkábbakká, és rövidebbekké lehet tenni.

Nátha, köhögés, rekedtség, és hangvesztés.

Mind ezen betegségeket hasonlóképen a' kisebb, vagy nagyobb mértékben csipős anyagoknak gyüleménye okozza, mely a' felső úton alakult. A' melegből hidegbe való hirtelen átalmenés, vagy a' hosszas ideig kiállott hideg lehetnek indító okai. Némelyek nagyon könnyen meghülnek 's náthát (catharus) kap-

nak. Ezen hajlandóság mindig a' nedvességek' bőségtől származik, melly némelyekben fölösleges; az illyeneknek makokat gyakran tisztítani elmulthatatlanul szükséges.

Ha a' nedvességek' csipössége még a' légső' ágazataiba is le száll, úgy köhöést gerjeszt; ha pedig magára a' légsőre ülepedik, akkor rekedtséget okoz. Ezen betegséget gyakran hangvesztés szokta követni, mivel a' folyóanyag a' hangidegekre ülepedik, 's ez által a' hangra elmulthatatlanul szükséges rezgést okozó tulajdonságaitól megfosztja azokat.

Ha a' nedvességeknek fölöslege az agyvelőig terjed, akkor azon részen náthát támaszt, melynek kitisztítására szolgáló út az orrnak csatornája. Gyakran az orrközfalát, és a' nyálkás hárttyákat (*m e m b r a n a*) is meglepi, mellyből orrdugulás 's gyakor prüszsentés következik, és néha a' kifolyó anyag olyan csipös hogy az orrnak oldalait, és a' felső ajkat is mind felrágja. Ezen baj sokszor ön magától elmulik, ha a' mejj, és agyvelő a' fölösleges nedvességek' kifolyása által megtisztulhat.

Egyéb aránt a' tapasztalás szerint kétséget sem szenved, hogy ezen betegségeknek kiirtásukra, a' 4-dik Czikkely szerint hánytató, és hashajtó-szerrel felváltólag a' megromlott nedvességeket szükségesképen ki kell üríteni; mert a' közönös szerek által elmellőzött náthának igen gyakran szomorú következései lehetnek.

Nátha, hurút (Catharus).

Hurút: jelenti a' nedvességeknék a' test' akár melly részére való meggyülését; de ezen betegségnek még is leginkább a' mejj van kitéve. Mejj-betegség ellen elégséges a' 2-dik Czikkely szerinti gyógmód; a' fulladozás' esetében pedig a' 3-dik Czikkelyhez kell magát tartani. Mind két esetben a' hánytató, és hashajtó-szerrel felváltólag mind addig kell élni, mig a' mejj-szorulás, és köhögés egészen elmúlt, vagy szembetünő képen megszűnt. Csupa hashajtó-szerrel is belehet végezni az orvaslást, ha az elégségesnek látszik.

Hányás, és Gyomor-savany.

A' megromlott nedvességek különböző bélyeget váltanak. Hánytató tulajdonságot vettenek fel akkor, midön gyakor hányást okoznak; ezen esetben egybe huzzák a' gyomrot, ennek visszás mozgást adnak, 's ezáltal hányásra ingerlik a' beteget. — A' gyomorban megromlott anyagok gyakran savany elvet váltanak, melly sok betegségeknek forrása lészen. Ezen elvnek jelenlétét azon emberekben kétségbe sem lehet hozni, kik a' nélkül hogy éreznének valamit, az ételt emésztetlen, a' tejet mellyhez hozzá voltak szokva megaludtan hányják ki, vagy a' bórt közönös italukat még vízzel sem ihatják. Minthogy azon gyógyszerek, melyeket ezen betegség ellen használnak, azokat

a' megromlott nedvességeket ki nem ürítik, tehát nem is használhatnak.

Ennélfogva a' betegség' enyhüléséig felváltólag hánytató, 's hashajtó-szerrel kell élni, később azután a' tökélyes felgyógyulásig mint csak hashajtó-szerrel.

Nyál, bényálasodott, taknyosodott mejj.

Itt egyáltalában a' nedvesség' fölöslegéről szollunk, melly sok embereknek terhök-re van, és a' mellyet közönösön bényálasodott, vagy taknyosodott-mejj nevezettel neveznek-el. Ezen nehézséget leginkább akkor érzi az ember midőn reggel ágyából felkél 's nehezen köpheti-ki nyálát; az illy' terhes kiköpésnek valódi, sőt szomorú eredményei lehetnek.

De ennek bizonyos elejét lehet venni, ha az ember a' megromlott nedvességek fölöslegét kiüríti, és vele azon Czikkely szerint bánik melly a' betegség' idültségének, és nehézségének grádussához van szabva, különösön, ha a' hánytató és hashajtó szerrel felváltólag fog az orvosláshoz.

Genyömlő, tájog (V o m i c a.)

Genyömlőnek, vagy tájognak neveztetik a' megromlott anyagoknak valamely fészekben, zatskó alakban való leülepedésök. Ha ezen fészek megtelik 's megkél, kiszokott fokadni. Az ilyen betegség' majd mindig idült megromlásnak eredménye; ritkán áll elő.

A' 4-dik Czikkely szerint felváltólag hánytató, és hasható-szer által bizonyason megorvosoltatik.

Mejj-genygyülöm (E m p y e m a.)

Ezen betegség a' genynek a' mejjre való leülepedésében áll. Mindig valamely idült betegségből származik, mellyből a' beteget hosszas ideig nyomorgatott megromlott nedvességek ki nem ürítették; ezt könnyű megorvosolni ha az ok korán kihajtatik.

Egy eleinte a' 3-dik Czikkely szerint kell az orvoslást folytatni, később azután a' hánytató, és hasható-szer a' 4-dik Czikkely szerint felváltólag kell használni.

Sz í v d o b o g á s.

A' szívdobogás a' kerengés' fő útainak szokatlan, és rendetlen megmozdulásában áll. Részt vesz mindig az idegek' betegségiből, ha csak nem történt valamely megsértődés, vagy ütér-dag (aneurysma). Mivel ezen betegség csupán csak a' Vizesnyirktól származik, melly a' szívnek természetes, és szabályos öszvehúzódását 's kitágulását rendetlenségbe hozza, ennélfogva hasható-szer által a' 4-dik Czikkely szerint kiirtathatik, ha a' 2-dik Czikkely szerinti bánásmód nem lenne kielégítő. Hánytató-szer csak a' gyomor' telesége' alkalmazásával szükséges.

Ájulás, aléltság.

Az ájulások, mellyeknek olly sokan alája vannak vettelve, mindig arra mutatnak, hogy az egészség nagyon gyenge lábon áll, és ezen betegség többnyire idült, és olyan betegségnek eredménye, melynek oka az előbbenitől nem lehet különböző. Az ilyen betegek a' 4-dik Czikkely szerint hashajtó-szerrel ki üríthetik azon folyóanyagot, melly nyomulása által a' vért kerengésében megakadályoztatja, 's rendeltlenséget okoz, és ennél fogva egészségöket vissza szerezhetik.

Csuklás.

A' csuklás a' toroknak görcsös mozgásában áll, melly a' légsőre, és egészen a' gyomorig hat. Ez néha az étel' roszul nyeléséből származik, és ekkor csak hamar el is szokott mulni; de a' kiket gyakran jár, azok ezen kedvetlen érzéstől csak a' 2-dik, vagy ha ez nem kielégítő a' 4-dik Czikkely szerint használt tisztító szer által menekedhetnek meg örökre. —

Lassú, nehéz emésztés (indigestio);
ál-étvágy, és fölösleges-étvágy.

Azon embereknél, kik szokott ételöknél semmit egyebet nem ettenek, és az evésben legkevesbet sem divatlankodtanak, a' nehéz emésztésnek többnyire mindig nyálnak, vagy más megromlott nedvességeknek egy része oka, melly rész a' gyomor' belsejét bevonja, 's az

emésztő nedvességeket nem engedi, hogy áthassák az eledelt, 's ez által az emésztést elősegiljék. Azon betegeknek tehát, kik ilyen betegségben sinlenek, hogy egészségök helyre álljon a' tisztító szerrel a' 2-dik, vagy ha a' szükség úgy hozza magával a' 3-dik Czikkely szerint kell élni.

Sokan vannak olyanok, kik ha gyomrokbán valami fájdalmat éreznek, azt a' megkívántató táplálmány' természeti szükségére magyarázzák, a' mi pedig nem úgy van. Ezen fájdalmat, ál-étvágyat, le lehet ugyan csendesíteni az által, ha eszik az ember, mivel az étel a' gyomorban lévő megromlott anyagoknak, és a' Vizesnyirknak csipős tulajdonságukat mérsékli. Mindazonáltal ezen kedvetlen érzéstől csupán csak a' 2-dik, vagy 4-dik Czikkelyszerint lehet egészen megszabadulni.

A' főlöszleges étvágy az előbbeni betegséget szokta megelőzni, vagy utána is következhetik és mindig hasonló okból származik; mivel a' folyóanyag a' téjerekre ömölhetik 's ekkor annyira ingerelheti őket, hogy főlöszleget szürnek-át. Ezen betegséget nem tanácsos meggyökerezni engedni, és olly' módon kell orvosolni, mint idült betegséget.

Vérfolyás, vagy vérár.

A' vérfolyás mindig valamely edénynek, vagy több edények' hártájának egyszerre történt öszve szakadása, vagy megévvődése által

származik, és soha sem nézettethetik úgy mint újanon előálló betegség mivel mindig a nedvességek' idült megromlottságának szüleménye. — A' vérfolyás, vagy vérár az orron szájan, vagy akár melly más útan történjék is a' he- tegre nézve annál veszedelmesb, mentől hosz- szasb ideig tart 's több vére foly el; ilyen e- setben hogy a' beteg' életén segíteni lehessen, a' Vizesnyirkat melly a' vérfolyást okozza a' vér' utából ki kell téríteni.

Itt az érvágás, és nadályok' használata na- gyon veszedelmes, és az öszvehúzó, 's szoru- lást okozó szerek a' vért csak vissza tartoztat- ják, minthogy az edényeket öszve huzzák 's következőleg a' veszedelmes folyóanyagot beléjük zárják; 's ennélfogva a' jelenlévő be- tegséget nem gyógyítják-meg, sőt még inkább okot szolgáltatnak új betegségekre.

Ezen esetben gyógy módunk szerint a' has- hajtó-szerrel a' 3-dik Czikkely alatti útastást kell követni. Ha a' vérfolyás a' felső útakon történik, akkor mind a' két tisztító szerrel fel- váltólag kell élni; ha a' veszedelem nem nagy, elégséges a' 4-dik Czikkely szerinti csupa has- hajtóval való orvaslás is.

Ha a' vérár az alsó útakon, és a' fejérné- peknél némi részekből támod, akkor a' hashaj- tó-szert hogy számos, és nagy mennyiségű ki- ürüléseket okozzan, kemény adagokban kell használni. — Illyenkor a' hólyaghúzó-tapasznak egyik, vagy ha a' szükség úgy hozza magával

mind két lábszárra való ragasztása majd mindig szükséges.

Ködcömör, kolika, (Colica.)

Kolika nevezetet visel, egy a' bélcsatornában érezhető fájdalom, 's ezen betegség, mely a' remesében (colón) gyakrabban jön elő, mint a' több belekben, kolikának — ködcömörnek nevezetik. A' kolikának sokféle nevei vannak. u. m. szélkolika, epesáros ideg-kolika 's t. i. de mindeniknek oka ugyan azon egy, jóllehet a' beleket különbözőleg támadják meg, és néha egészen a' gyomorig hatnak.

Akár miféle szerek' használata mellett is meggyökerezik a' kolika, ha oka ki nem irtatik. Midőn a' fájdalom a' gyomorban érezhető, akkor a' hánytató, és hashajtó-szerrel mind addig felváltólag kell élni; míg a' fájdalom egészen elenyészett. A' valóságos kolikában inkább csak a' belekben érez a' beteg szenvedést, és ezen esetben elégséges a' csupa hashajtó-szer is, és a' hánytató-szerre csak a' gyomor' megterhelteésekor van szükség.

Ha valamely tartós, vagy idült időkörös kölkáról van szó, ezzel a' 4-dik Czikkely szerint kell bánni; hogy ha terhes a' betegség a' 3-ik szerint; még az 1-ső Czikkely szerint is elejét lehet venni e' betegségnek, ha korán hozzá fognak az orvosláshoz.

Bélokadás, (Miserere;) Hányzékélés, (Cholera.)

Een irtoztató kórtünetű két betegségnek oka a Vizesnyirk, mellyilyen esetben olyan égető 's rágó erővel bír, hogy a' horgos belet öszve facsarja, az alsó útakat elzárja és irtoztató hányást, bélokadást okoz; vagy mindent öszve rág, fejszédülést, kéz, 's láb ellankadást, gyomor-émelygést, hasmenést, fájdalmat a' szív' gödrében, szomjúságot, vizellet-rekedést, kéz 's láb rángatodást, és hányzékélést támaszt, 's a' betegre nézve nagyon veszedelmes lészen.

Mind két betegségben a' lábszárakra hólyaghuzó-tapasz szükséges, 's a' 3-dik Czikkely szerinti leghathatósb kiürítés. A' hánytató, és hashajtó-szerrel felváltólag kell élni; az elsővel mind addig, míg a' felső utak megtisztultak, az utolsóval a' tökélyes meggyógyulásig.

Hasmenés, hasfolyás; Diarrhoe.

Ezen betegségek többnyire a' szokatlan eledelkkel való élésből, vagy a' megszokott eledelk' divatlankodásából származik, ennél fogva legjobb volna az embereknek magokat az elsőől eltartoztatni; és az utolsóval mértékletesen élni; de ritka eset, hogy már valamely nedvességes ok jelen ne légyen, és még ritkább, hogy ilyenkor tisztító-szerre szükség ne lenne; mert valamint a' megromlott nedves-

ségek gyakran hánytató természetet váltanak, szint úgy hashajtó tulajdonságot is vehetnek magokra, mellynél fogva a' bélcsatornának peristalticus mozgását elősegilik 's főlösleges kiürülést támasztanak.

A' hasfolyás annyiban különbözik a' Diarrhoe-tól, hogy az eledelt emésztetlen bocsátja ki a' nélkül hogy tulajdonságában legkisebb változás történt volna.

A' ki ezen betegségeknek okát nem esmér, azt gondolja, hogy ilyen esetekben a' tisztító-szer nem csak hasztalan, sőt épen veszedelmes, mivel a' betegnek gyomra azon kívül is eleget mégyen; mindazonáltal igaznak marad az, hogy mentől többet tisztítatik a' betegnek gyomra, annál hamarébb megszűnik a' hasfájás, mivel ilyenkor a' bélcsatorna, és a' gyomor nyúlós, nyálkás anyagokkal be lévén vonva az emésztés' és elfőzés' munkásága megakadályoztatott.

Ezen esetekben a' hashajtó-szert a' 2-dik Czikkely szerint kell használni, és ha a' szükség úgy hozza magával, a' hánytató szerrel felváltólag. A' hasfolyásban mindig kisebb adagokkal kell az orvösláshoz fogni, mint más betegségekben.

Ha ezen betegségek közül valamelyikben a' bevett hashajtószer más nap is szint annyi kiürülést vagy székelést okozna, mint a' bevételnek napján, újra viszontagolni kell a' hashajtó-szert, nem hívén azt, hogy a' bevett adag

két nap is munkál; mert ezen esetben csak a nedvességek váltottak hashajtó elvet. De az adagokat meg kell kisebbíteni.

V é r h a s.

Ezen betegségnek kórtünetei: gyakor székélés, hascsikarás, véreskifolyás, vagy világos vérnek elmenetele az alsó uton, kisebb, vagy nagyobb rangú hideg. A megromlott anyagoknak kiürítésökhöz — mert ez a betegségnek oka — a 3-dik Czikkely szerint kell fogni, 's ha a veszedlem nem nagy, mind végig a 2-ik Czikkelyhez kell magát tartani. Még talán egy eset sinsen, mellyben a hánytató szernek használata egészen elmaradhatna.

Ha azon helységben, hól az ember lakik, sokan vannak vérhasban, vigyázni kell magára, megvizsgálván gyakran a XVI-dik Részben lévő egészség' képelete szerint egészségét, 's ha legkisebb változást, vagy ezen betegségnek legcsekélyebb kórtünetét vérsi is észre, félre vetvén minden közönös hasztalan gyógyszerélet, töstént fogjan a tisztító gyógymódhoz.

Némely idült betegségekben, néha véres emésztet; sőt még világos vér is megyen el a betegtől; az ilyen betegségeket épen úgy kell orvosolni mint a vérhas.

Székre való erőltetés.

A Vizesnyirk, melly a bélcsatornának legvégére ülepedik, ezt munkálásba hozza 's il-

lyeténképen szüntelen székelésre nógatja az embert; 's e' mellett még a' nélkül hogy a' kiürülés megtörténhetnék fájdalmat, és rágást okoz.

Gyakran viszontagolt hashajtó-szer által kiirtodhatik ezen betegség; mely ha számba nem vétetnélt, veszedelmes következései lehetnének.

Szorulás, Székrekedés.

Ezen betegségnek oka a' nedvességnek forrósága, vagy a' bélcsatorna' alvégére meggyült Vizes nyirk. Ezt a' Folyóanyag megkeményíti, a' minden napi kiürülésre alkalmatlanná teszi 's forrósága által az emésztetet valamely kemény tömeggé elfőzi, 's elszáritja, mellyből annak utána egy második ok származik, melly az elsővel egyesülve valóságos szorulást okoz.

Ezen betegséget egy átaljában nem kelene épen semmibe venni, mert a' tapasztalás megmútatta, hogy az idült betegségeknek nagyobb része, különösen az asszonyi nemnél, és ifiaknál többnyire ebből származik, tehát nagyon tévelyegnek, kik azt képzelik, hogy a' szorulás egészég. Azon erő, mellyet ilyen esetekben a' betegeknek tulajdnitanak csupán csak a' rostok' (fibra) feszülésének, és az idegek rendszerök' ingerének eredményéb, az az, elcádozott munkálásának fogamatja.

Az újanon támadott szorulást viszontagolt

hashajtó-szerrel a' 2-ik Czikkely szerint, és ha idült, a' 4-ik Czikkely szerint meg lehet orvosolni.

Dobkór, Felpuffadás.

A' megromlott nedvességeknek sokasága a' beszívott légnak szabad útját elálja; nem engedi hogy ez megvékonyuljon, és hogy a' kihellés által épen annyi taszítódjék-ki, mint a' mennyi beszívódott volt. A' Dobkór semmiféle gyógy-szerek által meg nem orvosolható, ha előbb a' nedvességek elegendőleg ki nem ürítetnek. Egyébaránt ezen betegség ritkán jön csupán magára elő, hanem mindig más betegséggel egyetemben, mellynél fogva a' tisztító-szer' munkálása megoszlik, és az annál szükségesbb lesz, mentőbb szagosb szelet hajt-el a' betegtől, melly a' belrészekben lévő megromlas' csirájának valóságos jele.

A' szélvízkór, melly a' testnek különböző részeiben a' légnak meggyüléséből származik, egy orvoslatik mint a' dob-kór.

Ha mind ezek újanon támadott betegségek, akkor a' 2-dik Czikkely szerint elejét lehet venni, ha pedig idültek úgy a' 4-dik Czikkely szerint kell bántani.

Arany-ér (Haemorrhoides).

Haemorrhoides egy magdagadt ér. Azon eres-edényeket, mellyek az alfel környékében vannak haemorrhoidalis (aranyeres) edények-

nek hívják, és innen már egy ezek közül megdagadt eret, Hämorrhoidesnek, vagy aranyérnek neveztek. A' Vizesnyirk, melly leülepedvén, aranyér-szorulást okoz, gyakran olyan csípős, hogy az edényeket is általrágja, melyeken annakutána Folyóanyag 's néha más genyes anyagokkal eltölt aranyér-vér foly, vagy ömlik-ki.

Közönösön ezen betegség ellen csak némelly enyhítő helybeli szereket használnak, 's azt képzelik, hogy ezen változás az egészség fennállására szükséges. De mind ez csak arra mutat, hogy nem esmérik a' betegségnek okát. Vallyon azért, mivel az alfelen van olly kitérítő edény, mellyen a' Vizesnyirknak egy része kifolyhat, az egészség már bátorságba helyeztetődött-é? — Valójában nem; mert mindig lehet tartani a' folyóanyag' pezsgésétől, főként ha elhagyván helyzetét, hirtelen az edényeknek billentyüire ülepedik, és a' vérnek kerengését megakadályoztatja.

Igaz, és ál vese-betegség.

A' vesék fájdalmának, vagy a' vesék' gyuladásának, vese-lobnak, oka az ágyék' környékében meggyült rosz nedvesség, és a' Folyóanyag. Ha korán fognak ezen betegségnek megorvaslásához, reményleni lehet, hogy az utána következni szokott veszedelmes nyavalya, millyen a' Vizzelletfövény, kőnövedékek, elháríthatódnak. Ha idült ezen betegség, azon

esetben a' 4-dik Czikkely szerint a' tökélyes felgyógyulásig mind hashajtó-szerrel kell élni; hánytató-szerre csak akkor lenne szükség, ha a' gyomor nagyon terhelt.

Az ál vese-betegség — álveselob — gyakran czúzos (rheumaticus) fájdalom, melyet közönösön ágyék-fájásnak neveznek. Ez az igaz vese-betegségtől csak annyiban különbözik, hogy ebben a' vese-medenczéire, vagy az ágyék' izomaira ömlött Vizesnyirk még nincsen annyira megromolva. — Ezen betegséget is ha idült a' 4-dik Czikkely szerint kell orvoslani; a' hashajtó-szer magára is elégséges ennek kiírtására

Vizellet-fővény, könövedékek.

Hogyha az ál vese-betegségnek oka ki nem irtatott, igaz vese-betegséggé változik, mellyből később az itt leirt betegség származik.

Minekutána a' Vizesnyirk a' vesék' álmányukba meggyült, égető, és forró tulajdonsága által az azokban lévő nyálkásságnak sós részeit kifőzi, és azokat előbb valamelly félig meddig genyes állománnyá; 's később vizellet-fővényé változtatja. Ezen fővény a' vizelés után többnyire a' hólyagba száll, itt letelepedvén egyesül, és tartós forrósága által végre úgy nevezett könövedékekké válik, melyek idővel nagyobbra is nőhetnek.

Ezen könövedékeket a' sok vizellet felemeli, és egészen a' hólyag szájáig viszi; de mivel

azok nagyságuk, és a' vizellő-cső' szűk volta miatt ki nem jöhetnek, ennél fogva a' hólyagnak zárt-izomát alakozó hártycskákat szükségcsképen meglökik; 's innen van a' terhes fájdalom, mellyet a' sok vizellet, és ennek égető forrósága még terhesebbé tészén.

Sebészi műtéttel által ugyan kivételődhetik a' hólyagból a' kőnövedék; mindazonáltal megtörténik, hogy újanon más alakul, és így több ízben lenne műtétre szükség.

A' hashajtó-szer a' mint gyakran tapasztaltuk nem csak a' műtétel előtt, hanem annakutána is sok veszedelemnek elejét veheti. A' műtétel előtt a' 4-dik Czikkely szerint mindaddig kell a' beteget tisztítani, míg egészsége meglehetősen helyre állott. — A' műtétel után pedig, ha a' támasztott seb nem egy könnyen gyógyúl-be, ha gyulladás járul hozzá, és ha hosszas ideig nagyon genyes, vagy ha rút keléssel fenyeget, és a' természeti foglalatosságok rendetlenek, megint a' 4-ik Czikkely szerinti hashajtót kell elővenni. — A' seb' gyógyúlása alatt is időközben vizontagolja a' hashajtó szert a' beteg; mert a' kőnövedékek alakulásuknak annál bizonyosban elejét vészi.

Húgy-rekedés (I s c h u r i a).

A' húgy-rekedést, vagy vizellet-fennakadást a' Folyóanyag okozza, melly a' hólyag' szájának zár-izomára, vagy a' hólyag nyakára

üledik, és csípőssége által kívülről ezen hárttyákat olly keményen béfelé ránczolja, hogy többé ki nem tágúlhatnak.

Illyen esetekben közönösön különféle gyérttyácskákat szoktak a' vizellő-csőbe dugni, hogy az megtágúljon, vagy húgycsap-kutaszt (Sonde, Specillum) alkalmaztatnak belé, mellyen a' vizellet kifolyhasson; de mind ezen eszközök nem irtják-ki az okot, és a' zár-izomon, vagy hólyag' nyakán•elkövetett erőszak miatt még inkább veszedelmesek lehetnek.

Tehát hogy ezen betegség alaposon ki-gyógyíttathassék minden esetre a' hashajtó-szert kell a' 3-dik Czikkely szerint használni, ha bár némelly sürgető állapotban a' megirt külső eszközökre szükség is lenne. A' tisztítás' előmozdítására a' hólyag-huzó tapaszt, mellynek itt semmi ártalmas foganatja nem lehet, különösön a' lábszárookra kell rakni. Ha a' rendszeres vizelés helyre állott, a' tökélyes felgyógyulásig mindig a' 4-dik Czikkely szerint kell a' hashajtó szerrel élni,

Vizellet-tartóztatás' tehetetlensége.

Az akarat ellen való vizellet kifolyásának oka hasonlóképen a' Folyónyag, noha ezen betegség az előbbenivel épen ellenkező; csak hogy itt a' Folyónyag a' hárttyákat belülről kifelé ránczolja 's ez által szüntelen nyitva tartván őket, nem engedi hogy össze húzódjának

Ezen betegség ha bár újanon támadott, vagy idült légyen is: hashajtó-szer által a' betegséghez szabott Czikkely szerint könnyen meggyógyíthatatik.

Húgy erőltetés; Nehézvizellés.

Ezen két betegség gyakran megcserélte-tik, mivel mindkettőnek oka szinte egyenlő mértékben van meg az elfoglalt helyen. A' húgy erőltetésnél mindig megszokott lenni a' vizellési ösztön, és a' húgy vagy vizellet fájdalmak között cseppenként megyen-el az embertől; a' nehéz vizellésnél ellenben ha nehezen megyen is-el a' vizellet, legalább ha a' hólyag egyszer kiürült, egy darab ideig a' vizellési ösztön is megszokott szünni. Mindkét betegségnek oka a' Vizesnyirk, és azon sós, és salétromos részekkel eltölt csípős elv, melly a' vizelletben létezik.

Mínt hogy ezen betegségek a' nedvességek idült megromlottságának szüleményi, ennél fogva ezen anyagokat a' 4-dik Czikkely szerint kell kiüríteni.

Vizellet-folyás, vagy húgyár.

Vizellet-folyásnak vagy húgyárnak nevezetik azon betegség midőn a' bévett italnál sokkal több vizellet megyen-el. Maga a' vizellet is elhajul természeti tulajdonától és különféle változásokat szenved. A' vizellet-folyás nagyon

veszedelmes és a' vizellet' útainak szint olly ár-
talmas mint a' bélcsatornának a' hasfolyás.

A' 4-dik Czikkely szerint használt hashaj-
tó-szer elejét veheti ezen betegségnek; legalább
szerencsés következéseinek vannak példái.

S é r v é s.

Közönösön a' sérvést a' test' nagy megráz-
kodásának, vagy erőltetésének tulajdonítják 's
nem tekintik-meg, hogy ollyan személyek is kap-
nak sérvést, kik sem nem erőltették-meg magok at,
sem rázkodás vagy más hason baj nem érte.

Sérvés, a' beleket béborító fodórháj', szint-
úgy a' vizatartó kötelékek' elgyengülésöknek,
vagy megszakadásuknak foganatja, eredményc.
Az elgyengült, vagy megszakadott tartó tehát
az, melly a' benne lévő részt kiüledni engedi.
De valamint az egészség' állapotjában a' folyé-
konyságok táplálják 's erősítik a' merő részeket,
szintúgy táplálatnak ugyan azon merő részek
valamelly elgyengítő megromlott folyékonyság ál-
tal a' sérvés állapotjában is. A' sérvés tehát nem
a' nagy megerőltetés miatt támad, hanem in-
kább a' nedvességeknek megromlottsága miatt.

Mihelytt a' sérvés észre vétetik, a' közö-
nös bánásmód szerint töstént vissza kell azt
nyomogatni, és tartóztatni; mert különben an-
nak helyre állítása később mind terhesebb lé-
szen. Illyen esetben a' helyre állítás elősegil-
lésére az érvágásnál minden bizonynyal hasz-

nosb a' siettetett hashajtó-szer a' 3-k Czikkely szerint. Ha ezen bánásmód már végre hajtatott, ekkor nem árt a' fölösleges nedvességeket a' 4-dik Czikkely szerint kiüríteni; a' hánytató-szert ha szükség lenne reá csak gyenge adagokban kell használni. Ha a' beteg idős, vagy nedvességét tekintve idült megromlottság' állapotjában van, azon esetben a' meggyógyolhatás kétséges; vannak csak ugyan erre is szerencsésen kiütött példák. A' melly beteg meggyógyolhatását reményli, viseljen felkötőt (B a n d a g e). A' sérvés alá értetődik a' méhnek, vagy nádrának, és a' nádra hüvelyének esete is. A' véghurka kicsücsörödésének is hasonlóképen a' nedvességeknek idült megromlottsága az oka. Átaljában ezt nagyon nehéz meggyógyolni, mindazonáltal van kivétel, és a' hashajtó-szer már nem egyszer használtatott szerencsével.

Sárgakór, vagy Sárgaság.

Ezen betegség az epének kiömlése által munkálólag támad, melly ömlény az üregeket eltölti és a' kerengés' útait elborítja.

Meggyógyolhatatik hashajtó-szer által a' 2-ik, vagy ha a' szükség kívánja a' 4-ik Czikkely szerint. Ezen betegségben a' hánytató-szerre is szükség van.

Kövérség: Vérbőség vagy Vértelj.

Nem kell a' természetes testességet, melly semmi nyughatatlanságot, terhet, vagy fájdal-

mat nem okoz; azzal a' kövérséggel megcserél-
ni, melly csupán csak a' nedvességek, fölösle-
gétől származik, és a' mellynek következése
többnyire kornyadozó betegség szokott lenni.
Ez ellen a' hashajtó-szerrel a' 4-ik Czikkely
szerint kell élni.

A' vérbőséget, vagy vérteljt többnyire a'
fölösleges vérnek tulajdonítják; pedig semmi
nem egyéb mint a' vérben lévő nedvességek.
Vizesnyirkának fölöslege; mellyet a' 4-ik Czik-
kely szerint még lehet kevesíteni.

Hervadozás (M a r a s m u s).

Az aszalvány (A t r o p h i a), hervadozás (m a-
r a s m u s), és sorvadás (P h t h i s i s) az elsová-
nyadásnak megnevezései, mellyek mind a' ned-
vességeknek idült megromlottságából származ-
nak; ezekhez járúlhatnak még az életrendnek
(d i a e t a), vér-vesztésnek, higanynak (k é n e-
s ö n e k), kinadéknak 's t. e. veszedelmes mun-
kálásuk.

Hogy ha semmi bel sérelemtől nem lehet
félni, és a' személy még sem nem igen vén,
sem pedig nem nagyon elsoványodott, úgy még
reménylhetni állapotja megváltozását; ha a' tisz-
tító-szerrel a' 4-ik Czikkely szerint él; és jó
erősítő táplálmányokat eszik.

T I Z E D I K R É S Z.

Ugy nevezett fejbeli betegségek.

Fejfájás; Félfefjájás (Migraine).

Midőn a' Vizesnyirk a' fejig hatott, és abban leüledett, vagy feltartóztatott, akkor keserves fájalmakot okoz, melly változás neveztetett fejfájásnak.

Ha a' fejfájás nagy, úgy a' hashajtó-szert kell használni még pedig a' 3-ik Czikkely szerint, különben csak a' 2-ik Czikkelyt kell követni. Egy eleintén a' hashajtó-szerrel felváltólag a' hánytató-szer elmúlhatatlan szükséges.

Ha a' Folyónyag a' fejnek csak félfelét lepi-el, ekkor a' betegség félfefjájásnak (Migraine) mondatik. Ez némellykor időkörös, némellykor pedig idült. Ha a' fájdalom újanon támadott, úgy a' 2-ik Czikkely szerint kiirtatódhatik, ha pedig idült a' 4-ik Czikkelyhez kell magát tartani; a' hashajtó-szerrel felváltólag a' hánytató-szer mind két esetben szükséges.

Bódultság, Örültség.

Valamint a' hideglelés a' vérnek, szint úgy a' bódultság, és örültség is az állati létnek rendeletlen mozgásában áll. Ez is hasonlóképen az üregekbe szállott nedvességeknek megromlottságuktól származik. A' Vizesnyirk, melly azon anyagokból támad, mindig nagyou csi-

pös; öszveegyveledik az álati léttel, és annak szabályos kerengését; valamint a' hideglelés' előállítására a' vérnek természeti mozgását rendeletlenségbe hozza. A' bódultságnak szintén mint a' hideglelésnek kórtünetei, tartóssága, szünete, és időkörei vannak.

Sok olyan változások vannak, mellyek ezen betegségben részt vésznek, és ennek gyakran valóságos előhírnökei, vagy követői. A' szédülés, rásztkórság (Hypochondria), esztelenség, tébolyodtság, és a' léleknek más háborodásai, megzavaradásai egy átaljában mind ide tartoznak, és okuk ugyan az a' mi a' bódultságnak, örütségnek, csak helyzetök más 's ennélfogva kórtünetök is' különböző. Hogy ha ezeknek megorvaslásához korán hozzá fog az ember, úgy egy kemény alkotásu beteget ebből is valamint minden más betegségekől, a' hánytató, és hashajtó-szer által felváltólag kilehet gyógyítani. — Eleintén a' kiürítő-szerrel a' 3-ik, később annakutánna a' 4-ik Czikkely szerint kell élni. A' hólyaghúzó-tapasznak is hasznos fogantja lehet ezen esetben. — Meg kell jegyezni, hogy ezen betegekkel békétüröleg, kimélve, szánakozó indulattal és ember-szeretettel kell bänni. A' közönös szerek, millýenek az érvágás, nadályok, ferdök 's más helybeli szerek, inkább ártalmasok, mint hasznosok.

Guta-ütés (A p o p l e x i a).

A' guta-ütésnek bélyege az érzékeknek és az önkényes mozoghatásnak elvesztése; ezen betegséget közönségen víz-, és vérguta-ütésre osztják. Az utolsóról azt képzelik, hogy a' vértől származik; de tévelygés azt hinni, hogy a' vér néha kerengését megakadályoztathatná. Valyon a' kerengésnek törvénye nem állandó és változhatatlan? Akadályára lehet-e a' víz önmagának természeti folyásában? Nem az idegen testek: föld, sár, fővény 's más tisztatlanságok azok, mellyek folyását megakadályoztatják? Minden bizonyjal, nem lehet kételkedni, hogy itt is a' nedvességek Vizesnyirk szolgál alapul, és hogy ezt ki kell üríteni, ha a' betegségen segíteni akarunk.

A' guta-ütésnek mind két nemében a' 3-ik Czikkely szerint kell a' beteggel bánni, még pedig a' vívguta-ütésben a' hánytató-, és hashajtó-szerrel felváltólag; a' vérguta-ütésben ellenben csupán csak az utolsóval, és a' megütés' pillanatában mindjárt nagy sietséggel hashajtó allövetet (krisztélyt) kell, adni. Ez után a' 4-ik Czikkelyben megírt rendszerint kell mind élni; később a' tisztító-szer' használata mellett a' hólyaghúzó-tapasznak is hasznos fogantja lehet.

A' vérguta-ütés megorvaslásához a' hashajtó-szerrel kell hozzá fogni, mivel ennek bete-

gei közönösön kövérek szoktak lenni, 's ennélfogva szükséges az alsó útakon benne előbb egy kevés ürességet szerezní. Azomban vannak esetek, hol a' gyomor csak annyira van megterhelve, hogy ezt is csak úgy kell orvosolni mint a' vízguta-ütést.

Álomkórság (Lethargia).

Ezen betegség annyira elfogja a' beteget, hogy holtnek vélné az ember. Oká ennek is hasonlóképen a' Vizesnyirk, melly az álati lélt, az alatt hogy kerengésének rendszerit össze nyomja, vagy zavarba hozza, elnyeli. — Néha maga a' természet erőt véssen ezen betegségen; különben pedig kiirtására szükséges felváltólag mind a' két tisztító-szernek használata, egy eleintén a' 3-ik, később azután a' 4-ik Czikkely szerint. A' hólyaghúzó-tapaszt ezen betegségben soha sem kell elmellözni.

Szélhüvés (Paralysis).

A' szélhüvés miatt elvész az önkényes mozgathóság 's néha még az érzékiség is eltompúl. Ezen betegség vagy egész, vagy pedig részen való, melly esetben hemiplegiának neveztetik.

A' szélhüvés némelykor a' guta-ütésnek következése, 's ekkor, valamint az öregeknél is, nagyon nehéz megorvosolni; mindazonáltal a' felgyógyulás' reménye soha se haljon-ki az em-

berből, és mingyárt eleintén fogjan a' kiürítéshez, még pedig egy előbb a' 3-dik, később azután a' 4-ik Czikkely szerint.

Nyavalya-törés, vagy rontás (Epilepsia).

Hosszas ideig 's nagyon sokat irtanak már ezen betegségről, 's még is úgy tetszik hogy ennek valóságos okát nem látták tisztán által, pedig ez csupán csak a' megromlott nedvességekben van. — Midőn a' nedvességeknek Vizesnyirka az agyvelőre, az agynak keményhártyájára tódul, rázkodást okoz. Ugyan is a' vér ezt a' fekete epéből a' nyaknak főbb erein keresztül az agyvelőhez vezetí, és ott csepneként egy bőrfészekbe meggyűjtí. Ha már ezen bőrfészek vagy zacskó megtölt, az üterek, és ideges hárták a' csípős anyagoktól ingereltetvén, munkálásuk által kényszeríteni fogják azt kiürülni, ennélfogva a' zacskóban lévő Vizesnyirk kiömlí az agynak hártájára, és idegeire, mellyek össze-huzódván bélyegezik ezen irtóztató betegséget.

A' Vizesnyirk havarba hozza a' létnek kerengését, és elrabolja az öntudást. A' felingerlett ídegek olly erővel munkálnak az izomokra, hogy a' beteg azokat könnyedén mozgathatja. A' fogak olly sebesen 's keményen össze koczognak, hogy néha még a' nyelvet is megsebesítik. A' száj tajtékot tūr, melly esetben a' folyóanyag a' fejből a' gyomorba száll. A' beteg

többszörre majd mindig csuklik, mintha sok vizet ivott volna; néha el is alszik, 's midőn felébred semmit sem tud arról a' mi véle történt; hódult, 's léle csak lassanként csendesedik-le.

Valamint minden betegségnek, úgy ennek is vannak rangjai, melyek szerint némelyeket erősebben, másokat gyengébben lep-még; némelyeknél gyakrabban; másoknál ritkábban jön elő; néha sokáig, néha csak egy két pillanattig tart, ahozképest mint a' nedvességek megvannak romolva.

Ezen betegséget ha mingyárt ujanon támadott legyen, vagy legelőbb jött volna is elő, a' 4-k Czikkely szerint kell orvosolni. A' hánytatószer, mellyel a' gyógyításhoz fogott az ember, minden 4, vagy 5. adág hashajtó-szer után legalább egyszer viszontagolni kell. Egy átaljában hosszason kell ezen orvoslást folytatni, mivel az ilyen nyavalya nagyon nehezen kiüríthető.

Ide lehet még ragasztani a' Resakbetegséget (Tremor), melly betegségtiek hasonlóképen az idegekre, és hárttyákra szállott Folyóanyag az oka. Ez ellen a' 4-ik Czikkely szerinti útastást kell követni; a' IX-ik Részben előjött Ideg-betegségek, és rángatózások' gyógy-módját is lehet sokban használni.

Fül-, szem-, száj-, és fogfájás.

Ha a' Vizesnyirk a' fülnek belsőjére, és a' hallásnak különféle-életműveire ülepedik,

zajt, csengést, fülzúgást támaszt, 's néha még siketséget is okozhat. — Midőn a fülnek idegei még nincsenek tökélyesen megromolva, azon esetben mind ezekre a 2-ik Czikkely szerint a tisztító-szereknek felváltólag használata által lehet segíteni.

Ha a Vizesnyirk a látás életműveire telepedik, ebből gyuladás, szemlób, szempilálnak öszveragadása, szemcsipásság, szürke (külső, vagy vastag), és farkashályog (belső, vagy fekete) következhetnek. — Sémmitféle közönös szerek nem alkalmasok, ezen betegséget alaposon megórvasolni; a mennyiben lehet sietni kell itt a krütéssel a 3-ik Czikkely szerint. Ezen esetben egy adag hashajtóra két adag hánytató-szer már közönösön bizonyos. — A hánytató-szer mindig nagyon hasznos.

A száj, és fogaíjás ellen, hasonlóképen a felfedezett ok szerint kell bánni, t. i. az újon támadott fájdalmakat a 2-ik, az idült szenvedést pedig a 4-ik Czikkely szerint kell orvosolni.

Rezeség.

Az ábrázat edényekben kiömlött Vizesnyirk, ha a vérnek kerengését abban megakadályoztatja, persenetet, és himlőhöz hasonló vörösséget okoz, melly vörösség helyegezi ezen betegséget. — Ez ellen a hashajtó-szert a 4-dik

Czikkely szerint kell használni; néha a' hánytató-szerre is lehet szükség.

Torokgyík (Angina); Gögsípgyuladás.

Ha a' Vizesnyirk a' torokra ülepedik, égető forrósága által a' torokban, a' gögsipban 's más közel lévő részeken gyuladást támaszthat, és ennél fogva Torokgyíkat, gögsípgyuladást okozhat.

Hogyha terhes ezen betegség, úgy a' 3-dik Czikkely szerint kell ennek megorvaslásához fogni; 's mihelytt enyhülni kezd, töstént a' 2-dik Czikkelyre kell fordítani. Minden esetre a' hánytató-szerrel kell az orvaslást megkezdeni, hogy a' torok egyátalyában megtisztuljon.

TIZENEGYEDIK RÉSZ.

Czúz (Rheumatismus).

Azon fájdalmat, melly semmi hideget, étvágy elvesztését, vagy a' természeti munkálásban legkisebb akadályt sem okoz, nevezték közönösön Czúznak (Rheumatismus). Ezen fájdalom szélesen elterjedt és vagy állhatatlan, időkörs, vagy pedig állandó. Állhatatlan akkor midőn helyét gyakran változtatja, hól a' lábón, vállán, hól pedig egyik' vagy a' másik karján jön elő az embernek. Időkörsnek nevezetik, ha megszűnté után bizonytalan idő-

ben megint elő áll. Állandó ellenben, ha szüntelen ugyan azon egy helyen érezhető.

Ha meg-kérded a' gyakirászokat, hogy mi lehet ezen fájdalomnak oka, azt fogják felelni: az időváltozás, hidegség, léghuzom (Luftzug), hülés 's t. e; de mind ezekkel, valamint az ellenek fordított gyógy-szerekkel semmit sem használnak a' betegnek, ha csak fájdalomnak valószínű okát, melly hasonlóképen minden más emberi szenvedéseknek is alapja, ahhoz illő módon ki nem írítik.

Últájfájdalom (Ischias).

Az ultájfájdalom egy keményen megrögzött betegség, mellyet mindig időközönként előzik-meg. Ezen fájdalom gyakran a' csipőtől fogva egészen a' lábujjhegyéig kiterjed 's szinte kiállhatatlan szenvedélyt okoz. Az érvágás, nádalyok, ferdők 's más helybeli szerek' használata ezen betegséget egészen meg-orvosolhatatlanná tehetik.

Ha terhes ezen betegség, kiirtására a' tisztító-szert a' 3-dik Czikkely szerint kell használni, ellenben csak a' 2-dik szerint; hogy ha pedig idült a' betegség, akkor már a' 4-dik Czikkely szerint kell élni.

Górcs.

Midőn a' Vizesnyirk az izomokra vagy ideges bőrökre száll, akkor ezen részeket egybe huzza és olyan keményen kifeszíti, hogy

fájdalmai néha kiállhatatlanok, s ez az, a mi a görcsöt bélyegezi. A görcs úgy szólva csak vendég, s rövid ideig tartó betegség, melyet munkálása alatt el sem lehet mulasztani; mindazonáltal hashajtó-szer által a 4-dik Czikkely szerint elejét lehet venni.

Köszvény.

A régiek bölcs ítélete szerint ezen betegség nevet azon csepp folyékonyágtól vette, melyet ők ezen betegség belső okának képzeltek lenni. A köszvényt megorvosolhatatlan szenvedésnek tartják; mindazonáltal nem minden esetben s nem minden személyeknél az.

Ezen fájdalom közönösen rövid ideig tartó meglepetésekkel kezdődik, mely később azután hat, tizenkettő s tizennyolcz hónapok múlva újra elő áll, s ekkor már idülő betegséggé változik. A mint a betegség idül, vagy miként az anyagok mind inkább-inkább megromlanak, ahozképest a meglepetések is gyakoribbak, hathatósbak, fájdalmasbak lesznek és a beteg sántulni kezd s eltelik csomós daganatokkal.

Bár milly közönös legyen is ezen betegség, minden bizonnyal sokkal ritkábban s kisebb mértékben jöne elő, ha annak oka a Vizesnyirk mindjárt az első meglepő fájdalomnál kiürítették; így tehát a köszvényben szenvedőket meg lehet orvosolni, ha az ember a hashajtó-szert a 2-dik, vagy terhesb fájdal-

maknál a 3-dik Czikkely szerint használja. Midőn a' köszvény idült, azon esetben a' 4-dik Czikkely szerint kell élni, és a' hánytató-szert mind addig kell használni, míg nem a' gyomor megtisztult és a' felvételtákokban, vagy az első útakon érzett fájdalmak elenyésztenek.

Azon betegek ezeket, gyakran meglep a' köszvény, időközben is véhetnek hashajtó-szert; mivel ez által a' közelebbi meglepetéseket rövidebbekké, 's erőlenebbekké teszik.

TIZENKETTŐDIK RÉSZ.

A' némbéri nem' betegségei.

Felserdült, vagy férjhezmenő kór a' leányoknál.

Ha a' lány azon időtájatt midőn már felserdült, vagy férjhezmenő kórt ért, melly a' 14-dik, 15-dik esztendő szokott lenni, beteges, mingyárt a' havi-tisztulás megkésését hordják fel betegségének okául, a' helyett hogy sem késo beállását tulajdonítanak annak; mert a' hószám egészséges leányokra nézve, nem lehet beteges tünetény.— Illyen esetekben különféle vérhajtó-szereket, italokat szoktanak használni, de mind ezek semmit érnek; mert csak az által lehet a' vérkerengést elősegíteni, és annak természeti munkálását helyre állítani, ha a' lány mind azon epe-tömegektől 's más olyan nedvességektől megszabadítatik, mellyek nyirkos

olvakórt (sáppadtságot), sárgaságot 's más egyébféle betegséget stülnek.

Nevetséges 's szánásra méltó vélemény az, hogy a' néember egészséges leénd mihelyt havi-tisztulása beáll; valamint nevetséges azon hiedelem is, hogy egy beteges, de már férjhezmenő kort ért lány a' házasság által megépül; midőn tulajdonképen inkább siettetni kellene a' beteget előbb megorvasolni, és csak tökélyes egészség' állapotjában férjhez adni.

Ha a' néember azon esztendejében beteges, midőn a' havi-tisztulásnak elő kellene állani, úgy felgyógyulása előtt bizonyosan nem éri-el a' férjhezmenő kórt, és ezen esetben a' 4-dik Czikkelyben megirt mód szerint a' nedvességek' kiürítésökhez kell fogni 's mind addig kell azt folytatni, míg egészsége a' XVI-dik Részben előforduló egészség' képeletével tökélyesen meg-egyez.

Az időkörös húszámnak kimaradása.

Ha a' negyven vagy ötven éves némbert valamely betegség éri, közönösön ennek okául a' havi-tisztulás' kimaradását tulajdonítják. De ez csupán csak tévedés; mert tudjuk, hogy sok embernek pályafutása csak ennyire terjed, és következőleg a' mi természetes nem okozhat az betegséget

A' néemberi nemnek természetét három szakokra lehet osztani. Az elsőben, midőn a' néember még nő, az egymis (individualis)

államány a' férjhezmenő korra szükséges folyadék' bőségét szerzi-meg; a' második szakban, midőn a' lány már felserdült, időközönként kiönti a' természet azon folyadéknak fölöslegét, mellyel a' némbert eltöltötte; a' harmadik szakban, hól a' folyadék fölöslegének egészen végeszakad, megszűnik a' hószám a' nélkül hogy az ezen változást szenvedő néemberben a' természet szunyadozni kezdene; 's valójában nem is aludt-ki, hanem csak második szakbeli állását változtatta-meg.

Ha egy középidős néembernél a' havi-tisztulás megszűnik, bizonyosan ennek kimaradását meg nem sinli, 's ha különben egészséges, ezen változás miatt meg nem betegszik.

Ha ezen időközben egészségtelen változások vagy épen betegségek állanak elő, meg kell mindenkor jól fontolni, hogy honnan származtanak.—Az időközös hószám vagy tisztán, vagy a' megromlott nedvességeknek Vizesnyirkával megýen-el, ahozképest millyen egészségben a' néember van. A' beteges néember azon pillanattól fogva, midőn havi-tisztulása megszűnt, minden bizonnyal inkább megbetegedhetik; de miért? azért mivel a' gyengélkedő néemberre nézve a' havi-tisztulás valóságos hashajtó-eszköz volt, melly által havanként vére a' Vizesnyirknak egy részétől megtisztított. Ha tehát a' néemberben ezen természeti tisztulás megszűnik, akkor a' mutatkozó betegség mellett, művészileg egybeszerkeztetett

kiürítő-szerek által kell a természetet segíteni. Emmélfogva a betegnek a gyógyítás rendje szerint mind addig kell hashajtó-szerrel élni, míg len egészsége tökélyesen helyre áll. — Ha a némben különbféle környülményekben helyesen használná a hashajtó-szert, mennyi rossznak nem venné elejét? Még azon esetben, midőn hószámuk kimarad sem lehetne a fejrífolyástól, gyuladástól, mirigy-elkeményedéstől, és más különbféle betegségekől félni, vagy tartani.

Elnyomott hószám.

A hószámnak elnyomását nem kell annak megszűntével egybezavarni; mert elnyomás csak az illendő mennyiségű folyadékkal ellátott ifju némben történhetik, még pedig úgy ha időkoros tisztulása csak egyszerre kimarad. Ezen állapot különbféle okoknak munkája, és a bánásmódot is ezekhez kell alkalmaztatni; de ha bár el is esmerjük sok különbféle környülményeknek befolyását, még is ezek csak indító okok 's az egyedül való igaz munkás ok a nedvességeknek fölöslege, vagy elfajultsága és a Folyóanyag, mellyek az edényeket összenyomják, és a tisztulás elválasztó életműveit elborítják.

A 2-dik Czikkely szerint használt hashajtó-szer a havi-tisztulást újra elősegítheti. Ha terhes fájdalmak, vagy más nevezetes nehézségek állanak elő a 3-dik; ha pedig idült a

betegség, a' 4-dik Czikkely szerint, kell a' tisztító-szerrel egészen a' felgyógyulásig élni.

Fölösleges havítisztulás.

Azon némben, kinek havítisztulása hosszas ideig tart, vagy rendkívül mérték felett való; bizonyosan nem egészséges. Az ilyen betegség majd mindig valamely előbbi betegségnél okától származik, és a' vérfolyásnak egy neme; ennél fogva megórvaslásában a' IX-dik Részben megirt Vérfolyás; vagy vérár elleni gyógmódot kell használni.

Némelly némbereknél meg szokott változni a' hőszámnak színe, másoknál a' tisztulás nagy fájdalmat 's szenvedést okoz; meg másoknál valami fehér, vagy sárgás színű nehéz szagu anyagfolyadék (fejérfolyás) áll elő. Mind ezek a' tudva lévő közönös okból származnak, 's erre kell az embernek minden figyelmét függeszteni. Ha tehát idült ezen betegség, úgy a' 4-dik Czikkely szerint kell orvosolni; ellenben ha újanon támadott, elégséges a' 2-ik Czikkely szerinti bánás mód is.

Terhesség.

Azon betegségeket, mellyeket a' terhes asszonyok szenvednek, nem kellene a' terhességnek — ha bár ez indító ok lehet is — tulajdonítani; mert a' mint felyebb is megmondottuk, az a' mi természetes, nem okozhat betegséget. A' terhes asszony csak azon ok által vesztheti-el e-

géségét, a' mi által a' nem terhes néember is beteg lehet.

De midőn a' terhes asszony beteg, akkor a' méhében lévő magzat sem lehet egészséges, alakulása szerencsés, és alkotása kemény, mivel anyjának nedvességével táplálódik, melly ezen esetben meg van romolva.

Tehát a' gyermekágyban lévő néembert, hogy egészsége viszont helyre álljon, és magzatja a' megromlástól megszabadíttassék, tisztítani kell, de némelly kifogások mellett. Gyakran megkívánja az okosság, hogy ha a' betegség idült, minekelőtte orvoslásához fogna az ember, elvárja a' lebetegedést; mivel ha időkorán az orvoslás közben születne meg a' gyermek, ezen orvoslásra hárinthatná a' tapasztalatlanság' ön hibáját, és így csak módszerünk vesztene vele.

Az időtlenek felől való vélekedés szint olly helytelen, mint a' IX-dik Részben a' Sérvésről felhozott okok.

A' terhes asszonyok mind magokra, mind pedig magzatukra nézve nagyon okosan cselekszenek, ha magokan eret nem vágatnak, és magokra nádályokat nem rakatnak; mert a' vér soha sem fölösleges, különösen a' terhes asszonyoknál, mellyet már abból észre lehet venni, hogy még vértisztulásuk is félbe szakad, mivel az a' magzat' alakulására, és kifejlődésére fordítatik. Mindazonáltal sok szomorú változásoknak elejét vehetné a' néemberi nem, kemény 's erős magzatokat szülhetne, 's ennél-

fogva terhességök is enyhülne, ha soha el nem mulasztanák időközben tisztító-szerrel élni.

Terhes-szülés.

Egy jól alkotott némbernél a' terhes szülésnek csupán csak valamely betegség lehet oka. Ha a' szülésnek fájdalmai hosszason tartanak, vagy ha a' betegnek élete veszedelemben forog, töstént hashajtó-szerhez kell nyúl-
ni. Korán használva bizonyosan sok terhes szülésnek elejét venné, 's azt megkönnyítené; mert minden terhes szülésnek, ha a' gyermek nem ideátlon, alapja a' betegségnek közel alkotásában áll; és az alakulásnak hibája, millyen p. o. a' medenczének szűk volta 's t. e'. csak ritkán lehet ok, mivel a' természet mindenről gondoskodott.

Ha a' szülés' bevégezhetőre, minekutána a' közönös bánásmód elpróbáltatott a' természetnek erejében kétkedne az ember, a' betegségas némberrrel a' 3-dik Czikkely szerint kell bánni. Hogyha semmi akadály nincsen, a' hánytató-szerrel kell az orvosláshoz fogni, és a' hashajtó-szerrel tovább folytatni. Ha 7. vagy 8. órák alatt meg nem történnék a' szülés, úgy még egy adag hashajtót kell beadni, és ha ez által sem mozdittatnék elő a' szülés, akkor mintegy 10. órák mulva megint bé kell egyet adni. Nincs példa rája, hogy 3. adagnak munkálata a' szülést elő ne segítette volna; mindazonáltal, ha még is csak nem esnék meg, azon esetben a'

3-dik Czikkely szerinti hashajtó-szert viszontagolni kell.

A' szerencsés szülés után, ha a' betegágyas néember állapotjához képest egészséges, csak táplálni, és erősíteni kell; ellenben ha szenvedhetetlen fájdalmakat érez, vagy élte veszedelmében forog, ekkor szükségesképen hashajtó-szerrel kell élnie; mert azon képzelet, hogy a' néembernek szülés után veszedelmes a' tisztító-szer, csupa pusztá képzelet, tévedés.

Téj-kiömlés.

Majd minden azt hiszi, hogy azon fájdalmas leülepedéseket, vagy megdugulásokat, melyek a' szoptató néembernek csecsében alakulnak, a' téj okozza, elannyira hogy csak kevés ember van, a' ki a' téj-kiömlést ne hinné.

De ha a' betegségnek okát esmernék, úgy a' tejet, ezen jóltévő folyékonyságot, nem cserélnék-meg azon csipős genynyel, melly a' fájdalmat okozza. Ha a' téj csipős, égető volna, úgy méreg lenne, és azon csecsemőt ki azt szopja, rángatózásokat kapván, előlné; melyre még nints példa.

Tehát azon fájdalmakat, akár milly neműek légyenek is, melyeket a' szoptató néember szenved, nem kell a' Téj kiömlésének tulajdonítani; mert a' téj csak azon esetben lehet rossz, ha a' néember beteg, és a' néember beteg akkor, midőn a' nedvességek benne meg-

romlottanak, melyekből egy rész ilyen esetben a' vérrel együtt a' tejbe ömlik.

Mind azon betegségekkel, melyeket a' tejnek tulajdonítanak, a' szerint kell bánni, mint minden más a' nedvességeknek megromlásából eredő betegségekkel, és úgy kell orvosolni, mint azon fájdalmakat 's leülepedéseket, melyekről módszerünkben alább említés lesz.

A' tisztító-szerről a' szoptató némberekre nézve, és a' havi-tisztulás' alkalmával.

Ha a' szoptató némben valamely gyenge betegség ellen hashajtó-szerrel él, ha a' tisztítás közben mind két csecsen legalább egyszer kétszer szoptat, nehogy teje elapadjon, okosan cselekszik; hogyha a' csecsemő is egészségtelen, ezen esetben gyakrabban szoptatkat, hogy teje által amaz is meghájtván, kitisztuljon. De a' midőn a' szoptató némben nagyon beteg, ekkor a' szoptatással mind a' maga helyre állásáért, mind pedig a' csecsemő' egészségéért egészen fel kell hagyni. Midőn a' szoptató némben tejét elapasztja, a' szokott borítékok mellett a' szorulás' kikerülése végett hashajtó-szerrel kell hogy egy darab ideig éljen.

Ha a' havi-tisztulás' ideje alatt valamely terhes betegség lepné meg a' némbert, ezért még nem kell a' hashajtó-szertől elijedni; mert ha történetből ebből az első adag el is nyomná a'

tisztulást, a' következendő adagok bizonyosan helyre hoznák. Hogyha valamely idült betegség, vagy csak változás adná magát elő, ezen esetben el lehet a' szabályos időt halasztani, annyival is inkább mivel, a' mint már megmondottuk, maga a' havi-tisztulás is úgy nézethet mint a' hashajtó-szernek egy neme.

TIZENHARMADIK RÉSZ.

A' Csecsemőknek betegségei gyermek-ségökig.

Sok egymik' éltök' takarékosága a' hasznos kiűritéseknek munkája, mellyeket testekben a' természet viszen véghez. Azoknál, kik az orvosi tudományban kevésbé jártasok, és az olyan szegényeknél, kiknek nincsen módjuk gyógyászt hivatni, számtalan példáit lehet ennek látni. A' Diarrhoe, hasmenés, hasfolyás, és a' kiűtések különösen elősegítik a' csecsemő' életét. Kétségen kívül valahányszor szerentsésen ütnek-ki, mind annyiszor egészségére szolgálnak a' csecsemőknek; mert a' természet minden bizonnyal a' legjobb orvos. Ennélfogva a' természet soha sincs ellenkezésben azon segéd-szerekkel, mellyek az életet elősegillő elvnek tisztulására szolgálnak. És a' tisztító-szert az alapul feltett elv szerint, a' születés' napjától fogva egészen a' késő vétségig minden személy, kinek csak természeti joga még lehet az

élethez, szerencsés reménytel használhatja. Ha elgondoljuk, hogy az ember élte különböző korában mindig hasonlóképen eszik, úgy könnyen által lehet látni azt is, hogy ugyan azon egy gyógyszer is mindenkorok használható; csak hogy az adagokat is, valamint a táplálmányt, az időkorhoz kell alkalmaztatni.

Azon fájdalom, azon betegség, melly a csecsemőket leggyakrabban kinozza, a kolika vagy ködcsömör szokott lenni; a kis szerencsétlenek ilyenkor sokat sírnak, rínak, s ez által, nem tudván fájdalmukat kimondani, anyjoknak vagy dajkájoknak bánatot okoznak.

Ezen esetben közönsön enyhítő s csendesítő szereket használnák, de mind ezek nem szabadítják-meg a csecsemőt a megromlott anyagoktól, és a következő betegségektől csíráját ki nem irtják. De bizonyára szenvedésök sokkal hamarobb megszűnnék, és egészségök nézve is sokkal jobb volna, ha betegségeök hasajtó-szerrel az 1-ső Czikkely szerint orvoslatták.

Fog-jövés.

Sokan azt hiszik mai napig is, hogy a fog-jövés elbetegíti a gyermeket, vagy ok lehet sok betegségekre; igen de a fog-jövés természetes dolog, a mi pedig természetes dolog, az, mint felyebb megmondottuk betegséget nem okozhat. Ha a csecsemőben lévő nedvességek egészségesek lennének, úgy ő bizonyára meg nem

betegednék, és fogai minden fájdalom 's sten-
vedés nélkül jönék meg.

Ha azon romlottság, melly minden fájdal-
mának oka, mély a' csecsemőknek nagyobb-
részét előli, kiürítetik, ekkor, egybehasonlít-
ván módszerünket egy más rendszerrel, a' kö-
vetkezés megmutatja a' kettő közt lévő nagy
különbséget, és módszerünknek becsét.

Nehéz szopás.

Az ezen célra jól elértett, és a' csecsemő
korhoz alkalmaztatott hashajtó-szer a' Gyógyi-
tás' rendje 4-dik Cikkelye szerint viszontagol-
va majd mindig kiirtja azon rossz hajlandósá-
got, mellyet szopás által a' csecsemők beteg
anyjoktól, vagy dajkájoktól magokba szívznak.
Ezen alkalmammal még egy más közönösön ural-
kodó tévelygést is meg lehet említenünk. So-
kan s. i. azt hiszik, hogy a' terhes néembernek
tejé, csak azért hogy terhes már betegséget
okoz; de ezen képzet nagyon hibás. Mert ha
a' szülés a' betegágyban lévő, vagy szoptató
néembernek tejét megrontja vagy veszedelmessé
tészi: úgy a' házi állatoknak tejéről is, mellyet
eledelünkben használunk, ezt lehet mondani;
a' mi pedig nem igaz.

Úgy-nevezett növés' mirigye.

Úgy tetszik, közönösön meg vannak az em-
berek a' felől győződve, hogy a' mirigyeknek
eldugulásuk a' csecsemőknek növésökre elmul-

hatatlanul szükséges, és sokan ezt növés-mirigynek is nevezték. De a mirigyek csak a Folyónyag jelenléte által dagadhatnak, vagy dugulhatnak el, melyet a vér ezen részekre telepít, minthogy öblös alkotásuk a leülepedést segíti.

E szerint tapogatózás által a csecsemők-nél gyakran meg kell vizsgálni, ha vallyon a nyaknak mirigyei nem dugultak-e meg, és ha eldugultanak, azon esetben mind addig, míg csak szükséges, a 4-dik Czikkely szerint hasajtó-szerrel kell élni, hogy a nedvességeknek fölöslege kiürüljen, s ez által minden következhető szomorú változás kikerültethessék.

Nem önkényes vizelés.

Ha a gyermekek azon időkorban, midőn tőlek már tisztaságot lehetne várni, az ágyba vizellenek, azt hiszik némelyek nagyon helytelenül, hogy ez restségből, vagy tunyaságból történik. Az ilyen gyermekek mintegy vízkórságosok; hasuk környezetében szétoszlott vizet tartanak, s midőn lefeküsznek, azon víz a főbb üterek felibe hágván, azoknak mozgásukat megakadályoztatja, s ez által a gyermekek méjj álmába merülnek. A vesék, a vizelet útai, és a hólyag nyaka elborítottván a vitzól, elvesztik rugalmasságukat, és a gyermek a vizelés ösztönét nem érzi. — Ha tehát ezen kedvetlen változásnak elejét kívánják ven-

ni, a 4-dik Czikkely szerinti bánásmódot kell követni.

ORRVÉR FÓLYÁS.

Az orrvér folyás a IX-dik Részben megirt Vérfolyástól csak az oknak természetében különbözik és megtörténhetik, hogy később valóságos vérfolyássá is elfajul. Ennélfogva annak eltávoztatására, és ennek kiküldetésére a 4-dik Czikkelyhez kell magát tartani, mivel az orrvér folyás csak a nedvességeknek idült megromlottságából segíthető elő.

Tetvesség, Tetükórság.

Ezen alkalmatlanságot egy sereg féreg szokta okozni, melly férgeket tetveknek neveznek. A fejtetvek a hajfésülés' elmulatásából, vagy a fej' tisztátalanságából származnak, 's tudva van, hogy a' testnek minden részére elterjedhetnek, ha azon a' ruha ritkán változtatik tisztára. De ha valaki minden tisztaság mellett is tetvesnek marad, ezen esetben azt kell következtetni, hogy a' származtató ok belől 's következöleg az elfajult nedvességekben van, és ez már az úgy nevezett Tetükórság.

Hogyha ezen betegségből akar az ember valakit megorvasolni, bár milly idős legyen is, a' megromlott nedvességeket a' 4-dik Czikkely szerint kell kiüríteni.

Sokan azt hiszik, hogy a' tetvek a' gyermekeknek egészségökre szolgálnak, annyival is

inkább mivel látják, hogy a' tetvek' eltűnte után gyermekeik betegek, vagy legalább egészségtelebnek mint az alatt voltak. De itt nagy a' csalódás; mert ha valamely gyermek a' tetvek' eltűnte után beteg lészen, ez attól van, mivel azon megromlott nedvességek, melyek előbb a' bőrön voltak, és a' tetveket táplálták, most már helyöket megváltoztatták, és a' testnek azon részére ülepedtek, hól a' betegség ered.

Var, Ótvar.

Nem lehet csudálkozni, hogy az ótvart a' gyógyíthatatlan betegségek közé számlálták, ha az ember a' közönös bánásmódot megtekinti. Gyakran egész háló süveg forma tapaszt borítanak a' betegnek fejére, melly az ótvart leszaggatja; de ezen fájdalmas műtétel, bár milly gyakran viszontagoltassék, sem gyógyítja meg az ótvart. Kevésbé fájdalmasak és hasznosak a' lágyító és osztató helybeli szerek; mindazonáltal ezek sem üzik-el a' betegségnek valóságos okát, és így az ótvar csak a' 4-dik Czikkely szerinti hashajtó-szer által orvasolthatik-meg.

Himlő.

A' himlő inkább gyermekek' betegsége; de minden kort meglephet.

Ezen betegségnek oka valamely nyálkás rész, melly a' vérkerengésbe hatott, hól a'

Vizesnyirknak forrósága által genynyé változtatott, 's már ezen anyag, megakadályoztatván a vérkerengést, támaszt hideget, lázat, álmoságot, bágyadtságot, fájdalmat és szenvedést. Mind ezen kórtünetek tészik a himlőnek első időköreit.

A vér itt is, mint minden más környülmények között, tisztulására törekszik, és az említett anyag ellen harczol. Azt egészen a hajszál-edények szélökig hordja, hogy kivesse, és kiüssön. Ekkor a bőr kisebb, vagy nagyobb mértékben eltelik genyes foltokkal, 's ez a himlőnek második időköre.

A harmadik időkör, mintegy 12 nap mulva a kórtünetek után, a himlő foltoknak elszáradása és lehullása által mutatkozik.

A himlők gyakran halálosok, még pedig vagy a ragályos anyagnak ártalmas volta, vagy a nedvességeknek megromlottságuk miatt. Azon személyek, kik annak előtte már betegesek voltak, leginkább félhetnek; különösen veszedelmes a himlő, midőn a patécsos, vagy rothasztó láznak bélyegét vészi magára.

De vannak segéd-szabályok, mellyek által a halált ezen betegségben ki lehet kerülni, és más veszedelmes változásoknak elejét lehet venni. Mihelytt észreveszi az ember hogy azon vidéken, vagy városban, hóf lakik, a himlő ragályos, töstént vigyázni kell magára, nehogy a himlőnek előhírnökét valamely más változással megcserélje. Ezen tekintetben bizonyossá

tétetődhetik felőle az ember a' feljebb előszámlált első időkörnék tünetei által, és ha egészsége gyengélkedő, tüstént minden haladék nélkül a' hánytató-, és hashajtó-szerrel oly módon kell az orvosláshoz fogni, mintha egy közönsé hideglelésnek okát akarnák kiirtani. Valamig a' betegségnek terhes volta nem enyhül, mind addig a' Gyógyítás' rendje 2-dik, és 3-dik Czikkhelyei szerint kell az orvoslást folytatni.

A' második időkörben, vagy a' midőn a' hideglelés tartós, vagy a' beteg' állapotja terhesb, a' tisztítást szakadatlan folytatni kell, ha bár a' himlő kitűtött légyen is; mert ezen bánásmód szerint bírálat alá jöhetvén a' betegség, mentté tétetődik a' veszedelemtől. — Hasonlóképen bizonyos az is, hogy az égető Vizek nyirknak kiürítése által, melly a' bőrön közönsön sebhelyet okozott, a' himlő semmi veszedelmes nyomot nem hágy maga után, és hogy az ilyen módon megorvasolt beteg szokott következéseit sem fogja megérzeni.

Himlő-oltás (Inoculatio); Tehénhimlő-oltás (Vaccinatio).

Régen már esmerték, és gyakorolták a' himlő-oltást (inoculatio); de később ennek helyébe a' tehenhimlő-oltást vették fel.

A' beoltásnak czélja a' himlőméregnek közlése volt. Ezen mód által azt reménylették,

hogy a' betegséget türethetőbbé tessék, a' tehenhimlő-oltás által pedig, hogy azt egészen kiirt-hatják. A' tehenhimlő-oltás (Vaccinatio) mű-tétel, a' tehenhimlő (Vaccina) pedig maga azon anyag, mellyet a' bőrnek jukatskáikba helyeztetnek. Ezen anyag eredetileg, mint neve is mutatja a' tehenhimlőből vétetett. An-nakutána később más gyermekeknek számuk-ra egy már beoltott gyermekből vettek ilyen anyagot, és így terjedett hovatovább ezen anyag, valamint az inoculatio' ideje alatt a' himlőméreg elterjedt volt.

Ha nem is kételkedünk abban, hogy a' tehenhimlő nagyon jó szolgálatot tésszen, még sem lehet egészen elhinni, hogy a' tehenhimlő-oltás által a' himlőnek anyagi oka kiirtatód-hatnék, és minden bizonnyal művésziileg, még pedig gyógy módunk szerint, a' természetnek mindenkor segédül kell hogy légyünk.

Vereshimlő, kanyarók.

Ez is, valamint a' himlő, terhes betegség; de közönösön nem olyan veszedelmes. Itt is a' beteggel a' fenn említett módon kell bánni, pontosan megvizsgálván a' kiütéseknek jó, vagy rossz tulajdonságukat.

H u r ú t.

A' gyermekek inkább kívannak téve a' hurtnak (catarrhus) mint a' megélemedett emberek, mivel tudatlanságból, vagy gondo-

latlanságból, nem sokat ügyelnek a hidegnek és melegnek hirtelen változásaira, mellyek ezen betegségre legnevezetesebb alkalmi okok, mind ezek felett a nedvességeknek fölöslege által való eldugulása az első útnak azon vasoságos ok melly köhögést, rekedtséget, hányást és más körtűneteket állit elő, és néha az anyagoknak kisebb, vagy nagyobb megromlottságukhoz képest görcsfájdalmakat is támaszt.

A hurút miagyart eleintén az 1-ő vagy a 2-dik Czikkely szerint megorvosoltathatik. Ha pedig idült, úgy a 4-dik Czikkelyt kell elővenni. Hogy ha a meglepő változások gondot okoznának, ekkor a 3-dik Czikkelyhez kell folyamodni; de egyik esetben sem szabad a hányatószernak kimaradni, és néha még egy adag hashajtóra amabból szükséges képen két adagot kell bevenni.

Hártyás-Torokgyík (Croup.)

A Hártyás-torokgyík tulajdonképen gyermekeknek betegsége, mellynek megorvosolásában még eddig semmire sem mehettek. Ugyan is, úgy találták, hogy ez valamely a légszobben alakuló hártytól és egy ezt követő genyanyagtól származik, és ebben má is meg egyezünk; mindazonáltal azon okot, melly miatt ezen idegen test alakul, még eddig senki sem fejtette fel. De ennek sem lehet, valamint minden más betegségeknek, a közönségnél e

gyéb oka, és mü. bátran kimondhatjuk, hogy a' Croup is, valamint a' tájog (vomica) melyről felyebb már szellettünk, a' nedvességek Vizesnyirkának munkája, mely egy csomó, az első útakon megakadt nyálkára; még a' valódi Torokgyíknak mutatkozása előtt, jóval dolgozik, és azt valamely hártvás állatossággá változtatja. A' mi ezen esetben történik, hasonló azon különböző folyékonyságoknak munkálásukhoz, melyekben hasonlóképen megaldt, kemény testet, hártvát, és bört alakító elv van, millyen folyékonyságok p. o. bor, ser, eczet 's t. e'.

Azon ok, mely Hártvás-torokgyíkot szül, abból ered, hogy az ember a' betegségeknek oka felől nem vet magával soha is számot, a' gyermekek nagyon alája lévén vetve a' megterhelődésnek, 's mivel a' fölőaleget kiköpninintsen elég ügyességök, ennél fogva kirűritő segéd hijával vannak, és nagyon rosszor biznák magokat a' természet' segedelmére, mivel ilyen állapotra könnyen következhetik Torokgyík.

A' betegot tökélyes felgyógyulásáig használatos orvoslási épen nincs mitől félni. Néha az 1-ső Czikkely szerinti orvoslás is elegendő volna, de mivel közönösön késedelmeskedni szoktanak az e'félével, — ennél fogva csak a' 3-dik Czikkelyhez kell az embernek magát tartani, és a' hánytató szerből egymásután legalább két adagot be kell venni 's annak utána a' has-

hajtó-szert, mind addig viszontagolván mig minden veszély eltávozott. Ezek után a' 2-dik, és 4-dik Czikkely szerint kell élni, 's ha meg nem késtek az orvoslással, bizonyoson fel fog gyógyulni a' beteg.

TIZENNEGYEDIK RÉSZ.

A' bőrnek betegségei.

A' bőrnek betegségei eredetöket és bélyegöket a' megromlott folyékony nedvességtömegnek azon egy részétől vészik, melly a' vérel együtt kereng, 's ezáltal a' bőrnek izzadó jukatskáin kivetődik, vagy annak felületére üle-pittetik. — Az ez ellen bevett közönös izzasztó szerek semmit sem használnak; mivel a' bőr olyan tömött szövvény, mellyen a' folyékony-ságoknak csak nagyon hig részei izzadhatnak által, ennélfogva minden bizonynyal annak vastagabb részei a' kerengésnek útjában fenn akadnak.

Veritékezés.

Ha az üregek sok vizes anyagokat tartanak magokban, és ha ezek nem szűnnek-meg a' bőrre folyini, úgy nagy, és tartos izzadás, veritékezés szokta azt követni, minek néha kiálhatatlan szaga van.

Minthogy a' nagy izzadás, veritékezés mindig a' nedvességek' idült megromlottságának munkája, ennélfogva kiírtására a' Gyógyítás'

rendje' 4-dik Czikkelyét mind addik kell követni, míg forrása egészen kiirtódott, és a' veritékezés megszűnik. —

R ü h.

A' bőrnek minden betegségei között a' rüh legragályosabb, és a' csupa hozzá érintés által is már elragadhat. Kétkedni sem lehet, hogy ezen betegség nem a' folyékony megromlott nedvességeknek hozzá érésétől származik. Egy olyan megromlottságtól, melly a' bőrnek izzadó jukacskaíni közösül, 's csak hamar a' nedvességeknek egész tömegében elterjed.

A' rühnek több nemei vannak; némelyeket nehezebb kiirtani mint másokat, 's úgy tapasztálták, hogy ha valamely ragályos vénusi nyavalyával eltölt személy rühösödik-meg, ezen rüh olly' veszedelmes, és nyakas bélyeget veszzen magára, hogy a' betegnek annak kiáltására nagy béke türésre leend szüksége.

A' rühnek bizonyos megorvoslására nem kell közönsös külgyógy-szerekhez, tapasztokhoz, kenőcsökhöz folyamodni; hanem csak a' két első héten, vagy ha szükség még a' harmadikon is az 1-ső Czikkely szerint hashajtó szerrel kell élni. Ha a' rüh valamely más régi betegséggel van egybe kötve, vagy ha csak magára is nagyon veszedelmes, vagy idült, ekkor egészen a' felgyógyulásig a' 4-dik Czikkelyt kell követni, melly bánásmód szerint egyszermind a'

rühvel egybe kötve volt más betegség is kiirtodhatik.

A' rühnek kikertülésére, a' vele' való bánás' alkalmával; nagyon szükséges mindennapi kenőcs az antipsorique inodore, melyet egy Frantzia gyógyszeráros talált fel. Ezen szagatlan kenőcsnek főbb államány részei: porrá tört görögfehér, és veres leveredék (p r a e c i p i t a t u m) disznó zsirral jól egybe kavarva.

T a r j a g.

A' tarjag különbféle alakokban jön elő, és különbféle nemei is vannak, u. m, lisztneű — hól a' Vizesnyirk által a' felső bőr megvan égve, — eleven, = és évő tarjag. Ezen betegség nagyon ritkán ragályos. És mind belső, mind külsőképen egyen bánásmódot kíván a' rühvel 's a' szerint is orvasoltatik; a' meggyuladt, vagy kelevényes tarjaggal ellenben, valami nem változik, másképen kell bálni, az az mind addig egyszerű fejeviasz tapasszal kell beraggatni, valamig elszárad, és lehetségessé lésszen a' fenn említett kenőcsrel orvasolni. —

Foltok, Virágok a' bőrön.

Sokan, különösen a' némbéri nem között, könnyen foltot kapnak a' bőrökön, 's ezen foltok a' nedvességeknek megromlottságára mutatnak 's majd mindig ha nem jegyei is, legalább előhiznöki valamely beteges állapotnak. Mert ritkán jönnek foltok, és virágok a' bőrön

a' nélkül elő, hogy azon személy kisebb, vagy nagyobb gyengeséget magában ne érezne.

Ezen kedvetlen változás ellen mind addig kell a' hashajtószert használni, míg azon elváltozott vagy megromlott folyékonyiságnak forrása, melly a' vértől egészen a' bőrig vitetett, tökélyesen kiirtodik. Itt az Gyógyítás-rendjének 4-dik Czikkelyét kell követni; néha a' fenn említett kenőcsre is szükség van. —

Arcz-orbáncz, vagy Veres-orbáncz.

Az orbáncz valamely bőr hólyagotskákkal elborított, kisebb vagy nagyobb mértékben forró vagy gyuladó daganat.

Ezen betegségnek megjelenésével töstént a' 2-dik Czikkely szerint hashajtó-szerrel kell élni; a' hánytató-szer is szükséges, ha a' felső utak meg vannak terhelve.

TIZENÖTÖDIK RÉSZ.

Daganatok, leülepedések, kifelélyedések.

Minden a' nedvességekből származó daganatok, minden leülepedések, lágyék szökések (dob, Bubo,) kelések (furunculus,) pokolvarak (lépfene, carbunculus), s más emelkedettségei a' bőrnek, mellyek vastag, és gyenes anyagokból alakultanak, minekutánna magoktól kifokadtanak, vagy kivágattattak felylyé, vagy sebhé változnak.

Ennek oka ugyan az, a' mi hasonló betegségekre okot szolgáltat, csak hogy itt az ok más arányt vett, mivel a' testnek kiterületére esett, amabban pedig a' testnek közép-pontjában egyesült.

Minden leülepedés, daganat, szárlás, elkeményedés a' testnek bár mely részén, belöl, vagy kívül alakult légyen is, arra mutat, hogy a' vér megromlott nedvességgel el van terhelve.

A' nedvességeknek elhárítása a' vértnek részéről néha nagyon lassan megyen végbe, és ilyenkor a' leülepités ráarakódás által történik meg. De ha a' leülepités hirtelen esik meg, ha a' daganat úgy szorva szemkátomást nevededik, ekkor a' Folyónyag által származik a' leülepités.

A' leülepedések végre vagy eloszlanak, vagy megkelnek, vagy néha megkeményednek.

Ha a' leülepedés' vagy daganat' megjelenésével mingyárt eleinten a' 2-dik Czikkely szerint hashajtó-szerrel kezd a' beteg élni, és a'hoz mérseklett felolvasztó szereket használ, úgy ezen tisztítás által, ha még lehetséges segíteni, megorvasoltathatik; különben fene esik belé. Vagy ha kifokasztatik, gyógyászati szabályok szerint kell vele bánni; de még ekkor is szükséges a' 2-dik, vagy 4-dik Czikkely szerint hashajtó-szerrel élni. — Minden bizonnyal el lehet mondani, hogy csak azért fajultak sok

leglepedések, idült daganatokká, mivel nem követték ezen gyógy módot.

Ezen kívül a' daganatot minden 24 órában legalább kétszer valamely gyenge genyhuzó kenőcszel, vagy tapasszal a' lég' ártalmas befolyása ellen bé kell kötözni. De az elosztásnak a' tépet, pamacs (Charpie), valamint a' kelésnek megmosása is, épen ellenére van, és ezen szerek legfeljebb a' természetes kifakadás' vagy művészi kifokasztás' legelső pillanatában megengedhetők. Valameddiga' seb csak tisztuló félben van, mind addig az említett kenőcszet lehet használni; de ha már meglehetősen kitisztult, a' kenőcsbe közönös viasztapaszt kell egyvelíteni; és később a' sebnak elszáritására csupán viasztapaszt kell használni, végre még ennek is elősegítésére lehet egy lat tapaszba egy néhány csepp ón-kivonatot (extractum) egyvelíteni; melly neveztetik közönösen óntapasznak.

G ó l y v a.

Néha megtörténik, hogy a' nedvességeket elvátoztató Folyó nyag minden forráság, és csipősség nélkül jön elő. Illy' tulajdonsággal mutatkozik a' mirigy-betegségben, mellynek közönös neve gólyva, és ezen betegség épen azért nem fájdalmas, mivel a' Folyó nyag hideg, és erőtlen.

Ezen betegség is a' daganatok', és leüle-

pedések' neme közi tartozik; annálfogva azok szerint is orvasoltatik.

Körömméreg, Férges ujj.

A' körömméreg a' kéznek, ritkábban jön a' lábnak ujjan elő, noha ezen rész sem ment egészen töle. Az egész betegség egy leülepedés, melly gyakran valamely megsértődésnek következése, jöllehet néha semmi külső oknem szolgál alapul. Némellyek féregnek nevezik 's innen férges ujjnak. Fájdalmi gyakran kiálthatatlanok, és mivel ezen leülepedés közönösön a' csonthártya alatt szokott lenni, még a' csontot is elrághatja 's bénnaságot okozhat. Szokás szerint csak a' műtételhez kell fogni; de még erre sem lenne szükség ha az ember mingyárt a' betegségnek okát támadná meg. Már egyszerűen többszer elhárítatott az újanon támadott köröm-méreg egyetlen egy adag hánytató-szer által.

Eleinten szükséges az orvoslást a' 2-dik Cikkely szerint a' hashajtó-szerrel felváltólag folytatni; a' terhesb esetekben a' 3-dik, és az idült állapotban pedig a' 4-dik Cikkelyt kell követni.

Sebbé fajult kelések.

Minden vágás, szúrás, karczolás, ütés, verés, vagy öszvezúzás által okozott seb, melly nem egy könnyen gyógyul-be valamely a' nedvességektől származó belső okkal öszveszött

betegség, és arra mutat, hogy a' megsebzettnek nedvessége kisebb vagy nagyobb mértékben meg van romolva. Ebben még csak kétkedni sem lehet, ha a' kelés nagy, és tartos, ha a' seb gyuladó félben van, és főként ha a' megsebzettnek állapota a' következő Részben előforduló 'Egesség' képeletével meg nem egyez. — Ezen esetben a' hashajtó-szert a' fájdalom' nagyságához, a' betegnek időkorához, és a' sebhez kell alkalmaztatni; mert csak így lehet azon akadályokat elhárítani, mellyek az orvoslást akadályoztatják.

Vannak olyan idült kelések, mellyeknek megorvoslásukra, hogy forrásuk egészen ki-meritődhessék, gyakran több esztendőök kívántatnak meg, kivált ha nagyon idültek, vagy ha a' nedvességeknek fölöttébb való megromlottóságára mutatnak.

Illyen esetekben mindig szemügyre kell venni a' betegnek alkotását, mérsékményét (temperamentum), életidejét, és a' betegségnek kezdetétől fogvaát 'egessége' állapotját. — Azon kelések, mellyekből viz fakad veszedelmesek azoknál, mellyekből geny foly; ritkán jön az alvétagokon kelés a' nélkül elő, hogy a' vékonyban lévő mirigyek el ne dugulnának, 's szintén olly ritkán találtatik felsővétagokon, hogy a' vállüregében, vagy a' karnak más valamely részén eldugult mirigyek ne találtatnának. Tulajdonképen ezen eldugulások

szolgáltatnak' a' daganatok, alakulásukra alkalmat, 's táplálják e' kelevényt.

Tehát hogy a' sebnek megorvoslásához hozzá lehessen fogni, előbb hashajtó-szer által ezen forrást ki kell irtani. Ideje volna már, és szerencse a' megsebzettekre nézve, hogy valahára a' sebészek által lássák, hogy a' sebet, keléseket, mellyeknek okai belől vannak, a' esupa kötözés által minden ártalom nélkül megorvosolni telyes lehetetlen.

Ezen alkalommal szükségesképen a' fenét is meg kell említenünk, melly néha a' sebekbe belé áll. Mihelytt a' fenének legkisebb tünete észre vevődik a' sebben, töstént igyekezni kell a' betegnek testéből az azt alakító megrothadt nedvességet kiüríteni. A' fenét a' 2-dik Czikely szerint ki lehet irtani, vagy inkább még a' 3-dik szerint. Ezen orvoslás, segedelmére szolgálnak a' Compressumok, mellyek kámfor-szesszel, vagy valami más öszvehúzó gyógyszerrel vannak eltöltve; ide tartozik a' fejbőr is, minekutána egy félkupa meg melegítetben egy lot timsó felolvasztatott. — Ha a meg égett hely lehullott, akkor már a' tökélyes felgyógyulásig a' 4-dik Czikely szerint kell élni.

TIZENHATODIK RÉSZ.

Egybehuzása ezen Módszernek.

Munkásságban indított kiürítő-bá-
nás mód.

Mint hogy itt mind azt egybe huzzuk, a' mit ezen munkácskában a' betegségeknek okáról egyáltalában mondottunk, ennél fogva főbb célunk a' betegeknek minden sergét, minden szenvedő lényt arra birni, hogy tisztítóval éljen, melly egyetlen egy mód a' betegségeknek kiirtásukra.

Ha az emberi testnek két főbb részekre való felosztását esmérí az ember, és az orvoslandó fájdalmaknak nagyságát feltudja fogni, úgy a' kiürítésnek menetelét, rendjét, és nagyobbítását, vagy kisebbítését is megfogja tudni határozni, mellyekre különösön figyelmezní kell, ha a' betegeket azon anyagoktól, mellyek fájdalmas szenvedéseket okoznak, megkivánja szabadítani.

Minden belső betegségek, szint úgy azok mellyek ezen mód-szerben megneveztettek, valamint azok is mellyeknek nevök itt elő nem fordult, valójokban csupán csak egy betegség-re vitetődnek vissza; mivel minden betegségnek nem egyéb, mint egy az egeesség' állapot-jával ellenkező helyzet, és mivel, a' mint felelyebb megmondottuk, minden betegségeknek ugyan azon egy ok, vagy forrás alapja.

Az emberi testnek, és a' tisztító, vagy kiürítő-szernek beosztása.

Hogy minden, még a' legközönösb elméjü ember' kezében is haszonnal munkálhasson. gyógy módunk, felosztottuk az emberi testet két főrészekre, t. i. felső vagy első, és alsó útakra; hasonlóképen a' tisztító, vagy kiürítő-szert is hánytató, és hashajtó-szerre. Ezen beosztás a' fájdalom, vagy betegség' okának fogyanatos megtámadhatására elmulthatatlan szükség.

Az első utak, vagy az emberi testnek felső része, a' gyomor' fenekén kezdődik, mint-hogy ezen ponton kezdve munkálhat a' hánytató-szer felfelé. Ezen ponttól számítva tészik az első utakat: az egész mejj, a' nyag, gége, torok, ábrázat, száj, orr, szem, fül, a' nyaknak mirigyei, a' vállüregeinek mirigyei, s kiterjed a' karokra, kezekre, egészen az ujjaknak végökik.

Az alsó útakhoz mind azonrészek tartoznak, mellyek az elsőhez nem számláltattak, tehát a' gyomor' fenekétől egészen a' lábok' ujjainak végökig.

A' hánytató-szer a' mellett hogy a' melyet, és annak üregeiben minden belrészeket kitisztit, még hashajtó tulajdonsággal is bir. Az első útaknak egy néhány részeiből a' Vizesnyirkot magához huzza, a' meggyült Folyóanyagot eloszlatja, felzavarja, helye-

zetéből kimozdítja, és ha ön munkálása által ki nem üritheti, legalább a' hashajtószernek munkálását elősegíti.

A' hashajtó-szer csak az alsó úton munkál. Ennek, mint felyebb is megmondatott, olyan tulajdonsággal kell birni, hogy a' megromlott nedvességeknek egész tömegét kiürítesse a' testnek minden részeiből. Jól lehet ezen hashajtó-szer a' legkeményebbek közül való, 's azon nemből valónak is kell lenni; mindazonáltal még is bizonyoson nem olyan erős, és veszedelmes, mint a' millyennek gyógymódunknak ellenei hirdetik.

Az allövetet (kristély: Clysmá) a' megromlott nedvességeket kiürítő gyógyszerektől nem lehet elválasztani, mivel munkálásuk atyafias. Az allövöcső ugyan egy olyan eszköz, melly a' legközönösb ember' kezében is több jót, mint rosszat okozhat; mindazonáltal még is vissza lehet vele élni, ha az ember minden nap, minden rend, megkülönböztetés, és meghatározott alap nélkül akarná használni.

Az allövet szorulás' esetében hasznoson segít, de mindig csak mint helybeli szer, mivel mindig gyámolítani kell hashajtó-szer által, melly egyetlen egy gyógyszer a' betegségeknek eltávolításukra. De minelőtte valamely idült, vagy más betegségnek meggyógyításához kezdené az ember, több napokon egymásután használva sem árt az allövet; különö-

sön olyan embereknél kik hasszorulásban szenvednek, vagy a vénség miatt elgyengültenek, és a megromlott nedvességeknek fölöslege miatt betegesek.

Ezeknek 's minden más betegeknek is, a hashajtó-szer használata felhagyása alkalmával a gyógyítás' rendje szerint kisebb, vagy nagyobb mértékben néha szükséges allövetet adni. Mert a hashajtó-szer bevétele után egynehány napig is a természeti kiürülésnek hiányát elnézni olyan hiba, mellynek veszedelmes következései lehetnek. De meg kell vallanunk, hogy a szorulás már maga egy olyan ok, mellyért ha bár az orvoslásnak vége van, és a beteg minden más tekintetben egészségessnek látszik is, a hashajtó-szert viszontagolni kell. A lágyító allövet néha a bevétel napján is szükséges, hogy a még kiürítendő égető, vagy csipősanyagokat fel elevenítse, megédesít és hogy a belrészeknek könnyülést szerezzen; még azon esethen is nagyon helyesen használtatik az allövet, midön egy adag kiürítő-szer 5. sőt még 6. órák mulva sem kezdene az alsó úton munkálni.

Az allövetnek egybeszerkesztetése a környülményekhez képest különböző; 'studva van, hogy a fejer mályva gyöker, vagy más lágyító államany elfözve nagyon hasznos allövetet ad, különösen ha a főzelék jó erős.

Olyan betegeknek, kiken gyógymódunk szerint segíteni nem lehetett, gyakran tanácsol-

tunk két, vagy három e'féle allövetet; hól a' második tüstént azután adatott, hogy az 'első kiment, 's szint úgy a' harmadik a' második után; mindazonáltal a' belrészekben a' mennyiben lehet tartoztatni kell az allövetet, hogy ne mingyárt menjen ki az emberből. A' felettébb gyenge, vagy nagyon öreg személyeknél, kiket más módon orvasolni nem lehetett, a' több napokig, sőt egy hétig is tartó allövetezés szint úgy használt mint a' hashajtószer.

A' mi a' tisztító allövetet illeti: annyi vízhez mint a' mennyi az allövöcsöbe fér, lehet 3. 4. vag még 5. kalán hánytató-szert is tölteni; a' hashajtó-szerből kevesebb szükséges. Ezek helyett lehet ugyan annyi vízben egy lat, vagy több belé áztatott Gzenna levelet (*folia senna*), vagy akár kassziát is használni. Némelyek ugyan azon mennyiségű vízben egy fél, sőt még egész lat Jallappa port is belé töltöttek, 's a' mellett még is jól érzették magokat.

A' gyógy-szereknek ezen beosztás szerinti alkalmaztatásuk.

Az emberi testnek, és a' tisztító vagy kiürítő-szernek beosztása' következéséül már a' betegségnek ez, vagy amaz helyzetéhez képest a' tisztító-szerrel e' következendő módon kell élni. Ha a' betegségnek helye valamely az első úaktól függő résznek belseje, vagy ha a' gyomor nyilván el van telve, akkor egy adag

hánytató-szerrel kell az orvoslást megkezdeni, és azután a' 4-ik Czikkely szerint a' hashajtó-szert kell használni. Szükséges hogy ezen gyógy-szerek felváltólag, azaz egy nap az egyik, 's más nap a' másik használtassanak mind addig, valamig az első utak nem tiszták.

Ha azon betegségek vagy fájdalmak, melyeket a' 3-ik Czikkely szerint kell orvosolni, az első adag hánytató-szerre meg nem enyhül-nének, vagy még az alsó úton kiürülés sem támodna, ezen esetben egy adag hashajtó-szerre kettőt kell az előbbeniből bévenni.

A' midőn a' 2-ik Czikkely szerinti orvos-lás szükséges, 's a' midőn egy adag hánytató-szer által még az első utak meg nem tisztúl-hattak, ilyenkor a' felső részek' könnyebbülé-sökre ezen gyógy-szerből két adagot kell bé-venni. Mindazonáltal, ha az alsó úton a' ki-ürítésre nagy szűség lenne, mint a' gyuladások, erős hideglelések, vagy a' végtagokban eléjövő terhes fájdalmak esetében, ekkor egyetlen egy adag hánytató-szer után, az edények' kiürítésé-re, és a' vérkerengés' elősegítésére a' hashaj-tó-szerrel való élés sokkal hasznosabb. A' leg-hasznosb, és nagyobb kiürülések az alsó úta-kon szoktak történni. — Ha a' beteg a' felső úton semmi gyengélkedést nem érez, ha gyom-ra nincs megterhelve, ekkor hashajtó-szerrel kell az orvosláshoz fogni, és egész a' felgyó-gyulásig mind azzal kell élni.

Néha azt képzei az ember, hogy ez vagy amaz betegséget hánytató-szer' használata nélkül is ki lehet irtani, 's még is később kéntelen lé-szen hozzája nyulni, akkor t. i. midőn a' gyomornak felső részére ragadott anyagok, az alsó útakon kiűritendők által megrázkodtatnak 's leszakadozások a' hashajtó-szernek útját elál-ják 's émejgést, hányást okoznak; vagy azon esetben is, midőn a' Folyónyag helyezé-tét az orvoslás alatt megváltoztatván, történe-tesen az első útakra gyült, 's ottan fájdalmat okoz. Illyen esetekben szükséges, hogy a' be-teg elébb egy adag hánytatószer vegyen-bé 's annakutána a' megirt szabályok szerint folytas-sa az orvaslást hashajtó-szerrel.

Meg kell emlitenünk, hogy sok beteg az első útakon lévő fájdalmoktól hánytató-szer nél-kül is megorvasoltathatik, különösön ha a' be-tegség még csak kezdetben van. Ellenben van-nak olyan esetek, mellyekben a' hánytató-szer, ha szükség is lenne reá, ki kell kerülni, t. i. az erőtlen, és gyenge személyeknél, kiknek nedvességök olyan idült megromlottság' állapot-jában vannak, hogy azoknak illyeténképen va-ló megorvaslásoktól, vagy szembetűnő könnyeb-bülésektől inkább félni lehet, mivel a' hánytató-szer által a' betegnek alkotása kemény ráz-kodást szenvedne. Itt a' kiűritést az alsó uta-kon kell végre-hajtani, még pedig kis adagok

által, hogy az anyagoknak tömege lassanként menjen-el.

Hogy végre az orvoslás' megkezdése' tekintetében minden kétség elhárintassék, és mivel kívánatosb lenne minden betegséget hánytatószer nélkül gyógyítani, mellytől úgy is sokan irtódnak, ennél fogva, ha a' szükség nem parancsol, meg lehet minden orvoslást nélküle próbálni; mert a' hánytató-szert később is elő lehet venni, ha látja az ember, hogy elmulthatatlanul szükséges. Ezen szükségesség akkor áll-elő, midőn a' fölőslég teli gyomór a' hashajtó-szert kiveti a' nélkül, hogy ez az alsó úton legkisebbet is munkált volna. Az idült megromlottságtól származó fájdalmak megorsolhatóságában ritkán maradhat-ki a' hánytatószer, mivel itt különösön a' gyomorban tartozkodó nedvességeknek forrását keményen kell megtámadni. Azonban olyan embereknek, kiknek a' hánytató-szer terhőkre van, vagy a' kiket az megbetegit, meg kell a' csupa hashajtó-szerrel is elégedni; mert egyáltalában a' fő dolog csak az, hogy a' betegségnek oka kiüríttessék, 's mind egy akár milly nemű legyen is a' kiürítő-szer, csak hogy az egészséget viszont helyre állítsa. Ha vannak is esetek, mellyekben a' hashajtó-szert hánytató-szer nélkül lehet használni, olyan eset hogy a' hánytatót hashajtó-szer nélkül lehetne használni még egyetleneg sincsen.

Az egészségnek képelete.

Minekelőtte a' Gyógyítás' rendjéhez kezdenék, szükséges az egészségnek állapotját le-rajzolni, hogy a' beteg, belé tekintvén, tudhassa mikor kezdje magát orvasolni; vagy ha már gyógy-szerekkel élt, mikor van megint tökélyes egészség' állapotjában.

Egészséges az ember, ha testének sem egy, sem más részében fájdalmat, gyengülést, vagy nehézséget nem érez. Az egészségnek főbb vonása a' természeti munkásság' rendes, és szabályos végbe-vitelében áll, ilyen foglalatosságok: az ebéd idején elő álló étvágy; a' könnyü emésztés — sem hasmenés, sem szorulás —; a' szabad székelés, minden 24 órában legalább egyszer a' nélkül, hogy az alfel' nyílásán érezhető forróságot okozna; a' csipősség, vagy forróság, és veres vagy fővenyes ülepet nélkül való önkényes vizelés; a' csendes, minden nehéz álmoktól ment — az időkorhoz szabott — senem hosszas, senem rövid alvás; a' jó ízlés; fel nem bőffedezés; a' tiszta nyelv; nem szagos lélekzet; nem felettébb csipős, száraz, viszketeges, és kiütéses bőr; az aranyérnek meg nem indulása; a' szokatlan minden tudva lévő ok nélkül való szomjuzásnak elő nem állása; az arczának tartós egyenlő színe; a' némbereknél a' fejr-fólyás' nem léte; a' havitisztulásnak ki nem maradása, és minden fájdalom nélkül való időközös elő-állása.

A' ki tehát magát a' betegségek^{től} meg akarja szabadítani, vagy egészséges állapotban kíván maradni, annak mihelytt vérszi észre, hogy egészsége ezen képelettel tökélyesen meg nem egygyez, töstént a' tisztító-szerekhez kell folyamodnia.

Az egészségnek ezen képeletét gyakran által kell nézni, és e' szerint magát jól meg kell vizsgálgatni, különösön akkor, midőn azon vidéken ragályos, honos (endemicus), vagy járvány (epidemicus) betegségek uralkodnak, vagy ha az ember olyan helyhez tetésben van, hogy a' II-dik Részben előszámlált ártalmas okoknak befolyásától félni lehet.

GYÓGYÍTÁS-RENDJE.

ELSŐ CZIKKELY.

Újanon támadott gyenge betegségek.

Az egészségtől a' betegségig csak egy lépés van, és ez elő nem jöhet úgy, hogy az egészség kisebb vagy nagyobb mértékben meg ne gyengüljön. Hasonlóképen a' betegség terhes nem lehet, ha az egészség fel nem bomlott egészen. Ezen Czikkely csak azon személyeket érdekli, kiknek egészségök a' XVI-dik Részben felhozott képelettel tökélyesen meg nem egyez, kik hirtelen változást, vagy elgyengülést szenvednek. Mindazonáltal valamely előbbi betegségnél viszont elő-állását, vagy folyamát, ha már az előtt beteges volt, vagy gyenge alkotással birt a' személy, nem lehet újanon támadott betegségnél tekinteni. Az ilyen betegek a' 4-dik Czikkely alá tartoznak.

Mihelytt tehát az említett képelettel meg nem egyező az egészség, a' nedvességek megvannak romolva, ha bár a' fájdalom nem mindigárt is áll elő; mivel az oknak idő kell, míg a' tökélyes munkálásra elegendő erőt nyerhet. Csak ugyan minden kis gyengeség arra mutat, hogy a' nedvességek kisebb, vagy nagyobb mértékben meg vannak romolva. Ilyen esetben gyakran egyetlen egy adag tisztító-szer is használt; mindazonáltal ez nem mindig elégséges,

és a kiürítést minden 24. órában legalább egyszer-két, vagy három nap egymás után vizontagolni kell. Hogy ha ezen Czikkely szerint bánt az ember a betegséggel, úgy ennek gyökerét mingyárt kivetheti, mivel az okot származásában fójtja-meg, 's ez által a terhes következéseknek elejét vészi. — Talán szinte szükségtelen megemlíteni, hogy ha ezen Czikkely nem lenne kielégítő, a 2-dik Czikkely szabályait kell követni.

MÁSODIK CZIKKELY.

Újanon támadott terhes betegségek.

A betegség terhesbb mint az előbb volt, ha a nedvességek nem csak részint, hanem egészen megromlanak. Midőn ezek egészen rothadásba jönnek, vagy azért, mivel a megromtó ok nagyobb erővel munkált ellenök, vagy azért, mivel a nedvességeket annak idejében, midőn még az 1-ső Czikkely szerint segíteni lehetett volna rajtuk, elmellőzték kiüríteni, akkor a fájdalmak is kiálhatatlanabbak, és veszedelmesebbek lesznek. De a betegséget nem csak a megromlás' rossz volta, hanem a meglepett részeknek felingerlett érzettségök is terhesíti; az ilyen esetekben több adagokat kell bévenni.

Azonban az ezen Czikkely alá tartozó betegséget többnyire mintegy nyolcz, vagy tíz

napokig tartó orvoslás által ki lehet irtani; de megkivántatik, hogy a' betegek, míg jobban le-
 éndenek, minden 24. órában betegségök' álla-
 potjához képest egy adag tisztító-szert végye-
 nek 's mind addig éljenek így, míg fájdalmuk
 enyhült, a' hideglelés megszűnt, majd semmi
 szomjat nem érzenek, 's étvágyuk, és álmuk
 újra helyre állott. — Még sokkal bizonyosb
 következése lenne az orvoslásnak, ha az em-
 ber a' forró lázat, 's más terhes fájdalmakat
 mingyárt az első nap a' 3-dik Czikkely szerint
 kezdené gyógyítani.

Ha már enyhült a' betegség, úgy egy, két
 napokig fel lehet hagyni az orvoslással; de ké-
 söbb azután ismét elővén, egészen a' töké-
 lyes helyre állásig kell vele élni.

HARMADIK CZIKKELY.

Legterhesbb előjöheto' betegségek.

Gyakran olyan terhes betegségek adják
 elő magokat, mellyeknek veszedelmes változá-
 sok, sőt még hirtelen halál is lehetnek követ-
 kezései, ha a' beteg egymás után nem úgy él
 az adagokkal, mint ezen Czikkelyben meg van
 írva. A' nedvességeknek megrothadása nem min-
 dig ugyan azon egy útat követi, és kevés na-
 pok, sőt egy néhány pillantat mulva annyira
 elterjedhet, hogy hirtelen halált is okozhat. En-
 nélfogva szükséges, hogy a' rothadtságának ki-

űritése a' veszedelemnek nagyságával, és sebeségével arányban aljon, 's mindig valamivel sebesebben essék-meg, mint a' rothadás munkál, hogy' ennek elejét vehesse.

Valahányszor tehát egy személy terhes betegségben: gyuladásban, vagy guta-ütésben, szenved, és honos járvány, ragály, dögvész, vagy a' legterhesb halálos betegségek közt sinlik; továbbá valahányszor olyan eset adja elő magát, mellyben kiálhatatlan fájdalom támad, mellyben valamelyik érzékeny életmű a' nedvességek által könnyen öszve-romolhatna, valamint az idült betegség' esetében is, ha annak megújulása a' betegnek életét veszedelmezteti: mindannyiszor az adagokat minden 15. órában, és ha a' szükség úgy hozza magával, minden 12. órában, sőt még néha elébb is viszontagolni kell.

Ha a' beteg kéntelen az adagokat ilyen módon bévenni, ekkor nem kell elmulatni nagy mértékű adagokat adni, hogy számos, és nagy kiürüléseket támasszanak, mivel ilyen esetekben a' rosznak elhárítására a' számos kiürülés elmulhatatlanúl szükséges.

Vannak olyan terhes betegségek is, mellyekben az enyhülés megszerzésére a' kiürítőszereknek munkálásuk nem elég sebes, és a' hol minden segéd-forrásokot tekintetbé kell venni. Ezen esetekben ugyan akkor, midőn az ember a' hashajtó-szert beadja, egyszer'smind valami lágyító, vagy hashajtó allövetet is ad,

és ezt a' szükséghez képest több ízben viszontagolja. Néha a' meglepetés után mustár-liszt-tel készült lábvizet, és hólyaghuzó-tapaszt kell használni. Mihelytt a' veszedelem eltávoztatott a' beteget mingyárt a' 2-dik, vagy 4-ik Czikkely szerint kell, ha amazt már követte, orvosolni kezdeni. — Hogy ezen orvoslás alatt miféle eledel-ekkel élhet a' beteg, alább elő fog jönni.

NEGYEDIK CZIKKELY.

Idült betegségek (morbus chronicus).

Az idült betegségek' nevezete alá tartoznak minden fájdalomok, elkeményedések, leülepedések, daganatok, kelések, 's egy átaljában minden betegség, mellyek valamely személyben előjövén 40. napoknál tovább tartanak.

Hogy az idült, sőt még a' közönösön meg-orvosolhatatlannak, vagy halálosnak tartott betegségekben is erőt lehessen venni, a' következő módot kell követni. Az orvoslásnak kezdete a' 2-ik Czikkely szerint légyen, mivel a' betegeknek itt az adagokkal több napokig folytonosan kell élni, és a' hashajtó-szertől nem csak hogy nem kell félni, sőt inkább, mint az egészség' helyre állítására elmulthatatlan szükséges szert használni kell. — Mentől elébb akar az ember magán segíteni, 's mentől elébb kíván az orvoslástól megmenekedni, annál sebesebben kell az adagokat egymás után viszont-

tárolni; mert mentől később adatnak-bé azok egymás után, annál hosszabb a szenvedés, annál költségesb az orvaslas, és még talán az egészség helyre állithatása is kétség alá jöhet.

Hatvan hashajtó adagnak, 4. hónapok alatt bévéve, semmi szerencsés következése sem lenne, ha 2. hónapok alatt 40. adag vethetett volna csupán csak véget a betegségnek.

Ha a megkezdett orvoslásnak hosszabb ideig semmi nevezetes foganatja sem lenne, ilyen esetben szorossabban a dologhoz kell látni, 's csak kevés szünet-napot kell engedni; még pedig azért, hogy a hátra maradott romlottságnak, melly az új nedvességeket megszokta rontani, eleje vétetődjék; mert a forrást ki kell irtani, ha az egészséget helyre kívánjuk állítani.

A legkevesebb a mit a betegek, egészségök helyre állítására minden ártalom nélkül ezen Czikkelyen változtathatnak, abban áll: ha egy hét alatt, a kiszabott 4, vagy 5. adagot nem naponkint egymás után vészik-bé, — a mi pedig sokkal hasznosb volna, — hanem felváltva. A betegeknek több hetekig kell ilyen módon élni, míg magokat könnyebben érzik; annakutána helyhezetökhöz képest nyolcz, vagy még több napokig is felhagyhatnak az orvoslással; de ha ezen idő alatt rosszabbúl lenne a beteg, úgy megint egy újabb könnyülésig az orvosláshoz kell fogni, 's az egészség tökélyes helyre állásáig félbe sem kell hagyni.

Az újanon támadott, és idült betegségek között még az a' nevezetes különbség van, hogy az elsőnél az egészég' helyre-állásáig nem szabad az orvoslással felhagyni; az idülnél ellenben félbe szakaszthatik, és néha még szükséges a' hashajtó-szerrel egy hétig, hónapig, sőt tovább is felhagyni, hogy az a' természet' munkálásával, és annak kisebb, vagy nagyobb mértékben kedvező hajlandóságával összeegyeztetésbe jöjjön, mi által a' nedvességeknek viszont helyre-állításuk az itt alább megírt módon, megtörténhessék.

A' hashajtó-szerrel való élés' szünete alatt a' beteg a' mindennapi eledel által pótlékul más új nedvességeket kap a' kiürültek helyett. Mindazonáltal valamig a' régi nedvességek, mind ki nem ürültenek, és a' belek tölek meg nem tisztultak, mind addig az új nedvességek a' régiéknék és a' beleknék befolyásuk által megromolhatnak 's ezért szükséges a' hashajtó-szert gyakran viszontagolni, félben hagyni, 's mind annyszer megint újra kezdeni, mennyi a' nedvességek' tömege viszont helyre állításának elősegülésére szükséges. Az eredmény csak későre léssen kitetsző, ha minden nedvességek megvannak romolva, — mellyeknek a' mint a' VIF-dik Részben láttuk mennyisége rendkívül való —, vagy ha a' betegség idült; mindazonáltal ki nem marad, ha a' beteg hosszas ideig rendszeren él a' tisztító-szerrel. Mert egy beteg sem

gyógyulhat-fel mind addig, míg testében megrömlött nedvességek vannak.

De vannak idült betegségek, mellyek annyira megrögzöttek, olly konókok, nehezen kúrthatók, 's helyre hozhatók, hogy tökélyes kigyógyításukra több esztendők kívántatnak-meg; ilyen esetekben szükségesképen folytanoson gyógy-szerekkel kell élni; néha néha félben kell hagyni 's csak a' fájdalmak' nevedésivel kell viszont elő-venni. — Az ifjú kór-nak közönösön legnagyobb reménye lehet a' felgyógyuláshoz, kevesebb a' megélemedett kór-nak; mindazonáltal soha sem kell a' tisztítást elmellőzni, mivel ez a' betegséget mindig leg-alább enyhíti, és az életet nyújtja.

A' gyógyittásnak akadályai.

Az alapos gyógyítás tárgya a' gyógyító-gyógy-módnak, 's ez czélját mindig el-fogja érni, ha csak a' következő akadályok közül, valamelyik útját nem állja. Ha a' testnek bel-seje, vagy valamely életmű meg van sértve, úgy ez már a' gyógyításra nézve egy meggyöz-hetetlen akadály. A' vénség — az életvégnék természetes, és meggyözhetetlen oka —, azon idő, mellyben a' természet többé nem ollyan, millyennek lenni kellene, a' létel' meghosszab-bitására, és a' beteg' megorvoslására nézve ha-sonlóképen egy nagy akadály. — Ha a' beteg-séget okozó nedvességeknek egy része meg nem

indítható, 's következésképen, ki nem üríthető, úgy ez is már gát az orvoslásra nézve. Épen így van a' dolog ott is, hol a' nedvességek az általok meglepett résszel olly szoros egybe-köttetésbe jöttek, hogy ketten egy testet téznek. Mert p. o. a' látást, vagy hallást senki sem fogja megorvosolni tudni, hogy ha a' szemnek vagy fülnek életműve, a' látásnak vagy hallásnak idegei, megbomlottanak.

De talán senki sem fog abban kételkedni, hogy a' terhes, vagy kétségbe esett betegségekben a' hashajtó-szert, azon anyagoknak kiűrittűsökre, mellyek az életnek véget vethetnek, siettetni kell.

Megjegyzések az előbbeni tárgyról, és a' Gyógyítás-rendjének 4. Czikkelyeiről.

Ha valamely beteg az 1-ső, 2-ik, vagy 4-ik Czikkely szerint orvosolja magát, jöhetnek elő ollyan változások, mellyekről a' 3-ik Czikkelyben vala szó, és ekkor nem kell elmulatni töstént ezen Czikkely' szabályai szerint mind addig egymás után viszontagolni az adagokat, míg enyhülvén fájdalmai, megint az előbb megnevezett Czikkelyek' orvoslása alá léphet.

Minekelőtte valamely idült, vagy gyógyíthatatlannak tartott betegség' megorvoslásához fogna az ember, meg kell az orvoslásnak akadályait jól 's pontosan vizsgálgatni. Illyen környülmények lehetnek: a' betegség' okának ré-

gisége, mely már idült betegséggé fajult; az ifjaknak betegségei; az egészséget meglepő különféle változásoknak gyakori viszonzása; alkotásuknak szemmel látható elgyengülése; a' fennebb előhozott közönös gyógy-szerekkel való vissza-élés. Ilyen esetekben sokkal jobb volna a' palástoló gyógy-módhoz folyamodni, hogy sem mód-szerünknek hírét koczkáztatni.

Ellenben ha valamely betegnek természeti foglalatosságai meglehető állapotban vannak, ha nem igen vén, ha alkotása az előtt kemény volt, ha végre jelei látszanak, hogy a' természet kedvező lehet iránta: akkor megorvoslásához, vagy könnyebbüléséhez lehet reménység. Csak ugyan a' szükséges mennyiségű adagokat bévenni el nem kell mellőzni; mert egy olyan beteget, ki felgyógyulhatásán egészen kétségbe esett, ki nem akar hinni, gyáva, és álhatatlan, megorvosolni teljes lehetetlen.

Vannak olyan betegek, a' mint már felyebb megmondottuk, kik a' kiürítő gyógmód által csak a' tisztulás' szünete után, t. i. azon idő alatt, míg szabály szerint félbe maradt az orvoslás, éreznek enyhülést. Ezen enyhülést az előállított üresség okozza, és a' betegek reménylik, hogy tovább is így fog folyni. De vannak olyan személyek is, kiknek betegségek az orvoslás alatt terhesebb lészen; ilyeneknél könnyű meghatározni, mikor kelljen rövid ideig az orvoslással felhagyni, hogy a' ned-

vességek meggyülhessenek, és a' nagyra gerjedt inger lecsendesedhessék; mikor kelljen megint azt elővenni, és hogy a' Gyógyító-gyógymódot kövesse-é, vagy pedig a' palástoló gyógy-móddhoz fogjan. Mert bár milly foganatos legyen is gyógy-módunk, mint másutt, úgy itt, vannak a' közönös szabályok alól kifogások. Vannak olyan esetek, mellyekben a' betegségen erőt venni nem lehet a' nélkül, hogy egyszer'smind a' természetben is erőszak ne tétessék. Nagy gyuladásokban, hol a' csak valamennyire kisebb, vagy nagyobb mértékben visszontagolt kiűritő adagok a' fájdalmakat a' helyett, hogy enyhítenék, még inkább nevelik, szükséges az akadálnak okát jól megvizsgálni. Ezen esetben ok a' felettebb égető Vizesnyirknek nagy mennyisége, melly minthogy azon kiűritett vastag nedvességeket, mellyek őt annak előtte környékezték 's munkálását gyengítették, nem követhette, most már egészen szabad lévén, nagy erővel munkál. Az enyhítő italok, tapaszok, borítékok a' hason, és a' lágyító — később hashajtó — allövetek ilyen környülményekben mind a' két czélnek megfelelnek, t. i. a' beteget lecsendesítik, és folyékony-ságukat tisztítják.

A' tisztító, vagy kiűritő szereknek szerkeztetése módja.

Ezen szerek akármilly helyen elálhatnak, csak a' hánytató-szert, melly könnyen pezsgés-

be jöhet, kell a' nagy melegtől, és nagy hidegtől megoltalmazni; még ha zavaradott is, lehet használni, ha az ember ruhán által szűri.

Hánytató-szer.

Végy: jó millyenségi fejbőrt = 4. fontot
Szenna levelet . . . = 4. Obont
(uncia).

Áztasd a' szenna levelet három napig az emlitett mennyiségű hideg borban, időközben rázogasd-fel az egész egyveleget, annakutána szürd le, 's ha lehetséges nyomd-ki annyira, hogy a' feltöltött bornak mennyisége folyon-ki.

Minden ilyen módon elkészített 1. font borba, tégy 1. könting hánytató bőrköt (tartarus emeticus), 's ennek felolvadása után szürd-le a' folyékónyságot.

Hashajtó-szer.

Első Rangú.

Végy: porrá tört gyanta Skammoniumot
= 2. Obont (uncia).

Turbit gyökeret = 1. Obont.

Jalappa gyökeret = 8. Obont.

20. grádusos égett-bort = 12. fontot.

Mind ezeket elegyítsd egy üveg edényben össze, tedd víz-ferdőbe, és 20. grádus mérsékletnél (temperatura) engedd 12. óráig ázni; annakutána vékony gyapot ruhán szürd által, 's töltsd a' következő módon elkészített szörpöt (sirupus) hozzá.

Tölts 6. Obon szenna levélre 2. font forró vizet, 's minelutána amaz ebben öt óráig ázott volna, szürd-le, 's tégy belé 3. font liszt-nádméz. Készíts belőle szörpöt, 's főzd-meg jól, hogy a' festvényt (tinctúra) fel ne zavarja.

M á s o d R a n g ú.

Végy: porrá tört gyanta Skammoniumot
= 2. Obont (uncia).

Turbit gyökeret = 1. Obont.

Jalappa gyökeret = 8. Obont.

20. grádusos égett-bort = 12. fontot.

Cselekedj velek az elébbeni módon, 's e' következő mennyiségekből, ugyan az előbbi szerint, készített szörpöt töltsd belé: — 8. Obon szenna levél; 2. font forró viz; 2. $\frac{1}{2}$ font liszt-nádméz.

H a r m a d R a n g ú.

Végy: porrá tört gyanta Skammoniumot
= 3. Obont (uncia).

Turbit gyökeret = 1. $\frac{1}{2}$ Obont.

Jalappa gyökeret = 1. fontot.

20. grádusos égett-bort = 12. fontot.

Cselekedj velek az előbbeni módon, 's töltsd e' következő mennyiségekből készült szörpöt belé: — 1. font szenna levél; 3. font forró viz; 2. font liszt-nádméz.

N e g y e d R a n g ú.

Végy: porrá tört gyanta Skammoniumot
= 4. Obont (uncia).

Turbit gyökeret = 2. Obont.

Jalappa gyökeret = 1. fontot.

20. grádusos égett-bort = 12. fontot.

Cselekedj az előbbeni módon, 's töltsd e' következő mennyiségekből készült szörpöt belé: — 1. font szenna levél; 3. $\frac{1}{2}$ font forró víz, 1 $\frac{1}{2}$ font liszt nádméz.

Egy ilyen gyógy-szertári font egyenlő 12. Obonhaz (uncia), vagy is 24. lothaz.

Megjegyzések a' tisztító, vagy kiürítő szerekről.

A' kiürítő szereknek munkálásuk, akár hánytató, akár hashajtó-szer légyen is az, a' különböző korú, és érzetű betegekre nézve nem lehet egyenlő. És az adagoknak különböző nagyságuk még nem elégséges a' gyógyításra; azért osztottuk a' hashajtó-szert több rangokra. A' hánytató-szerből egynél többre nintszen szükség, mivel ezt théával elegyítés által mindig lehet gyengíteni; de a' hashajtó-szerrel ezt tenni nem szabad.

Az első rangú hashajtó-szer a' leggyengébb, 's inkább csak a' hét éves, 's ezen alól lévő gyermekek' számukra való; mindazonáltal használ néha a' nagyon érzékeny és elgyengült vagy előregedett személyeknek is, kiknek meggyógyításuk kétséges, kiknek gyomruk könnyen megindul, 's kiken már csak enyhíteni kívánnak.

A' másod rangú már erősebb, és mind a' két nembéli betegekre, sőt még a' hét esztendőös gyermekekre is alkalmazható. Minden megélemedett ember' orvoslásához ezen ranggal kell hozzá fogni; melly az elsőbnek helyét minden bizonytal kipótolja, ha — az alább meghatározott kiürülések' számát négy, vagy több kalán adag által elő-állíthatja.

A' harmad rangú hashajtó-szer inkább azoknak való, kiknek gyomruk nagyon nehezen megindítható, vagy a' kiknél a' másod rangból négy teli kalán sem munkált. Ezen harmad rangúból négy teli kalánnál bévehet többet is az ember.

Ha többszer viszontagolt próbák után meggyőződött az ember a' felől, hogy a' harmad rangúból négy évő kalánnal sem elégséges, ekkor a' legfogatosb, a' negyed rangú hashajtó-szerhez kell folyamodni.

Ha már ezen négy rangú hashajtó-szer megvan, könnyű a' közép rangokat eltalálni. Így p. o. a' helyett, hogy az első, másod, vagy harmad rangúból négy kalánnál többet vegyen-bé az ember, inkább végyen az első rangúból kettővel, 's szintén annyival a' másodikból; vagy a' másod rangúból négy kalán helyett, vegyen inkább az első, és harmad rangúból két-két kalánnal. De ezen egyvelítésbe az adagok' fogatosságának nagyobbítására, vagy kisebbítésére az egyik rangból többet is lehet tenni mint a' másikkól; így p. o.

nagyobb foganatja leend az első rangú hashajtó-szernek, ha négy teli évökálán helyett, csak hármát véssen az ember, 's e' közü egyet a' másod rangúból tölt; vagy gyengébb leend a' harmad rangú hashajtó-szer, ha négy teli évökálán helyett csak három vétetik, 's e' közibe egy az első rangúból töltetik, 's i. t.

De nagyon vigyázni kell, hogy a' négy rangokban előfordulható adagok négy teli évökálánál feljebb ne hágjanak, és hogy mind addig más rangra ne szökjék az ember, míg az előtte lévő rangú hashajtó-szerből négy teli évökálánál próbát nem tett. Szint olly szenvedhetetlen volna, gyengébb rangú helyett, ha bár kisebb mértékben is — fogatasb rangút használni. Gyermeknek, ha csak nem feletébb nagy a' veszély, soha sem kell két évökálánál egyszerűen többet beadni.

A' kiürítő adagoknak bevételekről.

A' kiürítő adagoknak bevételekre legalkalmasb, és némely tekintetben leghasznosb idő a' reggel; jóllehet, ha ekkor valamely akadály adná-elő magát, akár melly más órában is bé lehet venni. Mivel feltett elv, hogy éhgyomor-ra, vagy az utoljára bevett eledel' megemésztése után, az-az 6 óra mulva, egy adag kiürítő-szer legkisebbet sem árt. Hogyha az emésztés 6 óra mulva sem ment végbe, akkor az ebéd mértékletlen volt, vagy ez, és az emész-

tő tehetség között valamely aránytalanság uralkodik.

A' hánytató-szert mindig a' hashajtó-szernél legalább két órával előbb bé kell venni, mivel annak mintegy két óra mulva munkálnia kell, és így nem várhat, míg az emésztés egészen végrehajtódik.

A' kiürítő-szereket tehát az emésztés' végbevitel után akármely órában, sőt még később estve is be lehet venni. Ezen esetben, ha hánytató-szert vett-bé az ember, csak hamar lenyugszik, fejét, és mellét magasra helyhez-teti, 's különösen vigyáz magára, hogy mind addig el ne aludgyék valameddig amaz munkálását a' felső útakon tökélyesen bé nem végezte; a' hashajtó-szernél c'félére szükség épen nincs, mert ez a' beteget azon kívül is felébreszti. Az álom' idején nem számosak, de annál nagyobbak a' kiürülések. Ha valaki mingyárt étel után nagyon rosszul lenne, ilyen esetben nem lehet az emésztésnek végét elvárni, sőt inkább mingyárt hánytatót kell beadni, hogy ez által a' gyomor azon eledeltől, melly most veszedelmes testté válhat, megmentődjék, és a' hashajtó-szernek ez által út nyitassék.

Mű az adagokat mindig évő kalánok szerint szoktuk elhatározni, és valamely tiszta edénybe kimérni. Azon üveget, mellyben a' hashajtó-szer tartatik, midőn belőle tölteni akar az ember, jól fel kell rázni, hogy államány-részek tökélyesen egybe egyveledjenek. Bár milly nagy

ügyelettel viseltessék is az ember e' szer iránt, még is nagyobbat kíván a' hánytató-szer. Az orvoslás' elején a' kiürítő adagokat a' betegnek érzékenységéhez kell szabni. Ha bár nem egy hamar lehet is ezen érzékenységet előre eltalálni, igyekezni kell azt megvizsgálni, kitanulni, és szükséges egyszersmind tapagatodza előre menni. De vannak ezen kívül más pontok is, mellyekre az adagok' bevételekor különösön vigyázni kell, és a' mellyeket itt alább előadunk.

Hánytató adagok.

Legelőbb is meg kell határozni, ha tisztán magára, vagy theával elegyítve kellessék használni.

Mind két nemen lévő megélemedett személyek, ha alkotásuk jó, és nem hibás, egy teli évő kalánnal bátran bévehetnek. Az elerőtlenedett gyenge személyeknek, kik régóta betegeskednek, kiket a' hányás nagyon el szokott gyengíteni, azoknak valamint a' gyermekeknek csak kis kalánnal kell beadni. Mind két nemén lévő ifjak, hasonlóképen ha alkotásuk kemény egy kisebb évő kalánnal bévehetnek. A' gyengélkedőknek még kisebb kalánnal kell beadni. — A' hat vagy hét évü gyermekeknek egy félévő kalánnal elegendő; kisebbeknek kevesebbel; az egy vagy két évü gyermekeknek

egy negyedrészt évő kalánnal, és a' még ezekenél is kisebbeknek számukra, le a' csecsemőkig, az adagokat is fogyasztani kell csak egy néhány cseppelkre.

A' hánytató-szer' munkálása meggyengíthetetik, vagy a' felső útakról alá fordíthatatik az által, ha közibe két teli évő kalán meleg vagy hideg théa töltetik. Mindazonáltal az illetén képen való egyvelítést csak azon esetben kell használni, midőn a' beteg nagyon erőtelen és gyenge, vagy pedig a' hányástól irtodik; ellenben megélemedett személyeknél, és olyan betegségekben, hól a' kemény meghánytatás kikerülhetetlen szükséges, egészen kimaradhat; mivel itt a' hánytató-szer tisztán sokkal hasznosb. Kis gyermekeknek nem árt azon egyvelék közé egy kávé kalán egyszerű barackvirág- vagy cykoria szörpöt tölteni, vagy ha ez nem volna, egy évő kalán jól megnádmézezett meleg théát.

Ha az ilyen módon ellátott adag 7 fertály óra alatt sem felyülről, sem alúlról nem munkál, úgy az igen gyenge volt, és a' beteg kéntelen még egy hasonlót bevenni. Némelykemény természetű betegnek néha négy, sőt még öt adagot is bé kell egymás után venni, míg foganatja leendő, mindazonáltal vigyázni kell, hogy az adagok' bevételek között legalább másfél óra időköz legyen, vagy legalább másfél óra mulva vétessenek-be egymás után.

Ezek szerint könnyű általlátni mi-
tevéők légyenek azok, kiket egy vagy két adag meg
nem hánytatott. Valakinek a' bévett első adag
hánytatót 7 fertály óra mulva viszontagolni
kell, annak később két adagot kell egyszerre
bévenni. A' ki már háromszor, vagy többszer
is bévett, annak azután annyit kell egyszerre
bévenni, mint a' mennyit addigelé egyenként
bévett volt. Végre az, a' ki egyszerre több a-
dagokat vett-be, 's még sem volt 7 fertály órák
alatt széke, később csak egy teli évő kalán-
nal vegyen, 's ha szükség viszontagolja ezt.

Az adagok' fogamatossága a' kiürülések'
számától függ. A' kiürülések' száma a' megé-
lemedett személyeknél az alsó, és felső úta-
kon mindöszve mintegy hét vagy nyolcz szo-
kott lenni. Legkedvezőbben járnak azon bete-
gek kik egy adagra három vagy négyszerkön-
nyen és elegendőt hánynak, 's az utolsó úta-
kon is legalább hatszer kiürülnek. — Maga a'
hánytató szer ugyan azon egy személynél sem
mindig egyenlően munkál; vannak olyan na-
pok, mellyeken inkább a' felső útakon, és ol-
yanok, mellyeken inkább az alsó útakon dol-
gozik, és ez részint az anyagok helyzetétől,
részint a' testnek hajlandóságától van.

Vannak olyan személyek, kik csak nagy mege-
öltetéssel, és felettébb keveset hánynak; de van-
nak olyanok is, kiket semmi meg nem hánytathat.
Épen azért kell a' hánytató-szerben lévő hashajtó-

résznek a' hányást gerjesztő részszel arányban állani, vagy ezt egészen felyül mulni. Mert ezen egyvelítés által azon személyek, kik nem hányhatnak, legalább az alsó útakon kiüríttethetnek, 's ha később is, még az első útakra munkálhatnak. Csak azoknak nincs szükségök a' következő adagokat nagyobbítani, kiket már az első adag, minék előtte az alsó útakra befolyhatott volna, meghánytatott.

Hashajtó adagok.

Megélemedett személyek az orvoslást mindig a' másodrangú hashajtó-szerből két teli évő kalánnal kezdjék-meg; az erőtelen vagy öreg betegek pedig az első, vagy másod ranguból, egy vagy másfél évő kalánnal.

Az ifjak a' másod rangú hashajtó-szerből egy teli évő kalánnal fogjanak az orvosláshoz. A' gyermekek egy éven alol, az első ranguból egy negyedrészt évő kalánnal, 's a' kisebbek még kevesebbel. Ezen kis adagokat mintegy annyi szörppel — millyenről már feljebbis volt szó — öszve kell elegyíteni, hogy annál gyengébbek légyenek. — Az egy, vagy két éves gyermekeknek az első ranguból mint egy harmadrész kalánnal kell legelőbb beadni, egy kevés szörppel öszve elegyítve; a' két, vagy négy éves gyermekeknek minden egyvelítés nélkül egy fél kalánnal, és a' négy vagy hat

éves gyermekeknek minden egyvelítés nélkül két harmad rész kallánnal. Ilyen módon kell hét, vagy nyolcz éves korukig az adagokat nagyobbítani.

A' megélemedett személyeket rendszerint egy adag 12-szer szokta meghajtani; de vannak olyanok is, kiket 18, vagy 20-szer is meghajt, az ilyeneknél hamarább szokott enyhülést szerezni. A' beteges, és öreg embereket mintegy 8. vagy 10-szer, 's a' gyermekeket 4, vagy 5-szer szokta meghajtani. Mindazonáltal nem kell megijedni, ha ezeket valamivel többszer is hajtja-meg, és azért azon adagot, melly könnyülést szerzett megkisebbiteni.

De meg kell jegyeznünk, hogy akármi-kor is sokkal jobb a' nagy mennyiségű, mint a' számos kiürülés; mert hasznosb ha kevés számu kiürülés által sok megromlott nedveség mégyen el a' testből, mintha számos kiürüléssel ugyan annyi, vagy még kevesebb; mivel módszerünknek célja a' megromlott nedvességeket kitakarítani.

Megjegyzések mind két kiürítő-szerrel.

Mind két kiürítő-szernek munkálása, különösön némely személyeknél, gyakran az orvoslás' folyama alatt egészen megváltozik. Így némely betegeknek ezen gyógy-szerek már egy óra mulva, sőt még előbb is munkálnak; másoknál négy, vagy még öt óra mulva sem. A' be-

vett adagok' munkálásuk alól némely személyek öt, vagy hat óra múlva már felszabadultak, mások ellenben még tizenöt óra múlva sem. Ezen különbség részint a' testnek ingerelhetőségében, részint a' nedvességeknek természetökben áll.

Minden beteg egyébaránt, ha betegsége megengedi, dolgozhatik akármit, a' mi nem kerül nagy megeröltetésibe. Nem szükség, ha csak nem kénytelen, hogy ágyban fekdjék, és ha szép idő van ki is járhat a' házból. Vigyázni kell ugyan mindig magára; de okoson élni a' szabadsággal illő, és ez sokaknál a' kiürítő-szer munkálását még elő segíti.

Senkinek sem kell a' meghatározott kiürülések' számánál kevesebbel megelégedni, mivel a' nem elegendő székelés által, a' betegség ki nem irtodhatik, csak a' fájdalom nevelődik, 's később még is kénytelen lészen a' beteg több adagokat bevenni; de a' felettébb hathatósnak talált adagokat sem jó vizsgatolni. Ezek szerint tehát, mind azon személyek, kiknek egy adagtól igen sok, vagy igen kevés kiürülések volt, kénytelenek a' következő adagokat meg kisebbíteni vagy nagyobbítani, még pedig a' hashajtó-szert egy, a' hánytató-szert pedig csak egy fél kalánnal; szint így a' további adagokat is mind addig, míg a' meghatározott számu kiürülést eltalálják. A' gyermekeknél a' szükséghez képest egy har-

madrész, vagy fél kalánnal kell az adagokat nevelni, vagy kisebbiteni.

Némely idült betegségeknek orvoslása alatt megtörténik néha, hogy a' kiürítő-szerek munkálása megszűnik; ilyen esetekben az adagokat nagyobbítani kell, és azon rangú kiürítő-szert kell elő venni, mellytől reményleni lehet annyi székelést, mennyi szükséges; mert e' nélkül meggyógyulni teljes lehetetlenség, mivel a' betegségnek oka ki nem irtódhatik.

Midőn a' kevés időre felhagyott kiürítő módot megint előveszi az ember, ekkor az első adag kisebb legyen mint az előbb bevett adagok közül az utolsó volt, sőt néha még gyengébb rangú kiürítő-szer szükséges; különösen midőn már látja az ember, hogy azon érzékenység, mellyet a' megromlott nedvességek az előbb eltompítottak, újra helyre állott.

Egy adag hánytató, vagy hashajtó-szer soha sem lehet igen erős — bár milly' nagy legyen is — ha csak a' meghatározott számú kiürülésnél több kiürülést nem okoz, és itt még egyszer megemlítjük, hogy ha a' bevett adagnak munkálása alatt a' beteg magát gyengébben érzi, ennek csak a' nedvességeknek rossz természete lehet oka, és hogy a' kiürítő-szer, rendesen beadva soha nem árthat.

A' kihajtott nedvességeknek szinök.

A' nedvességek valamint midön megromlanak, ragályos szaguk mellé mindenféle égető vagy rágó forróságot felvesznek; szint úgy megromlottságukhoz képest tulajdon szint is szoktanak váltani. Az epe a' festő nedv, és természeti színe világos sárga. A' székelésnél e' következő színeket lehet megjegyezni. A' megromlottságnak 1-ső fokán; a' kiüritett nedvességeknek színe sötét sárga, valamint közelítve a' zöldhez; a' 2-dik fokán zöldes, vagy sötét zölpszín; a' 3-dik fokán barna zöld; a' 4-dikén sötét barna, vagy feketés, és az 5-kén végre egészen fekete; néha egészen kék, sokat hasonlít a' feláztatott indigo kék festékhez.

A' megromlottságnak két első fokán felhozott színek nem veszedelmesek, de az utóbbiaktól lehet félni; ezek ragályos és dögvészes rothadásnak színei 's ezeknek elöztüntével nem kell többé az orvoslással felhagyni, valamint akkor sem, midön a' betegnek emésztete nagyon szagos és kiálthatatlan.

Ha a' nedvességeknek ezen neme látható képen megyen-el a' testből, vigasztalás lehet a' betegekre nézve, és ekkor szorossan ragaszkodva a' 3-dik Czikkelyhez sietni kell az orvoslással, mert ezen nedvességek csak akkor

szűnnek-meg veszedelmeseknek lenni, ha már kiürítették. Ilyen esetekben nagy okosság — a' gyógyítás-rendjének akár melly Czikkelye használtassék is — a' kiürüléseket mind addig meg nem akadályoztatni, mig az anyagok természeti állapotukhoz nem közelitének, ne hogy valamely vissza-ütéstől, vagy más nagyobb veszélytől lehessen félni. Ez az útmutató, mellyet követni kell, és a' melly soha sem fog megcsalni, mivel a' kiürített nedvességek-ből következtetni lehet a' még kiürítendők természetükre.

A' hánytató-szerre való ivásról.

Jobb a' hányás után nem mingyárt inni, hanem a' hánytató-szert még egy darabig munkálni hagyni; de ha ez olly' nagy megerőltetést okozna, hogy a' beteg miatta elgyengülne, ekkor igyék gyakran egy egy findsia gyenge meleg theát, vagy vizet. A' thea annyival jobb, hogy az alsó útakon elősegili a' kiürülést, melly a' felső útakat is egyszer'smind megkönnyiti. Ezen ital csak arra való, hogy az adagnak hánytató erejét gyengitse, és segilje alá felé munkálni; tehát mind addig nem kell inni, valameddig a' bevett adag csendesen és gyengén dolgozik. Ha a' beteg a' hányás alatt szomjuhoznék, úgy időközben ihatik ezen theából,

vagy vízből, és szája kimosására is használhatja rosz szájize' eltávoztatására.

Ha hibából vagy valamely más okból fő-
lősleg hánytató-szert vett volna bé a' beteg,
úgy időközben több findsia huslevet kell egy
nehány kalán bele olvasztott friss vajjal reája
inni. De a' miatt nem szükség az orvoslást fél-
ben szakasztani, sőt inkább másnap még foly-
tatni kell.

Itt van helye megemliteni, hogy a' hány-
tató-szer természeténél fogva nem méreg, mint
némelyek tartják, következőleg valamint min-
den más államány csak úgy árthat, ha főlős-
leg nagy mértékben használtatik. —

A' hashajtó-szerre való ivásról.

A' hashajtó-szerre való ivás nem csak szük-
ségtelen, hanem a' gyomor' telesége miatt még
hányást is okozhat, minek előtte csak egy ki-
ürülés is történt volna. Ha a' beteg szomjú,
vagy szája nagyon száraz, úgy néha néha ihá-
tik egy kevés könnyű theát, zöldséglevest, so-
vány húslevet, tejesvizet, nádmézes vizet, vagy
más illy' nemű italokat. — Midőn a' hashajtó
adagok megszüntenek, vagy kezdenek meg-
szünni munkálni, akkor a' betegek szomjak
szoktanak lenni, és ezen esetben a' megneve-
zett italokkal tetszések szerint élhetnek. Min-
den adag, melly munkálása után szomjuságot

támaszt, egy új adagnak szükségesképen való bevételére mutat; mivel ezen szomjúság a nedvességeknek égető forróságától van, melly magának a betegségnek is oka.

Életrend (Diaeta.)

Módszerünk alatt az, mire a betegnek vigyázni kell, nagyon kevés és egyszerű, de bármit mondjanak is ellene, a természettel minden bizonnyal tökélyesen megegyező.

Ha a beteg elébb akarna magába eledelt venni, hogy sem gyomra megszenvedné, kihányja azt. De ha 1-ször, a hánytató, vagy hashajtó-szerből egy adag a meghatározott számú kiürüléseknek legalább két harmadát az alsó úton kieszközlötte; 2-szer, ha a bévett fogatos adag után mint egy öt, vagy hat óra eltölt; 3-szor, ha nem okoz böfögést; 4-szer, ha a gyomor valósággal eledelt kíván — a mi legbizonyosb tünet — ekkor már ehetik a beteg legalább egy kevés húslevet, és később izlése szerint valami másféle levet is.

A leves étel után mint egy óra múlva másféle könnyű ételt is vehet magához, csak hogy okoson bánják a dologgal, és inkább többszer egyéik egy egy keveset, mint egyszerre igen sokat. Az egészséges táplálmány kikerülhetetlen szükséges. A savanyos, nagyon sós, hevitő, és nehezen emészthető eledeleket kerülni kell;

de főtt gyümölcsöt, nyersset is ha jól meg van érve szabad enni.

A' bór, különösen a' piros bór mértékkel használva nem árt, ha csak szesze által a' gyomorban lévő savany fel nem gerjesztetik, és a' beteg orvoslásában meg nem akadályoztatik. Minden esetben a' jó bór majd minden betegnek ajánlható; mert a' mi borral teljes, és szeszes, az a' nedvességes részekre munkál, erőt és tonust ad a' szálas húsoknak. Közönösen az ingerlő italok, millyenek a' kávé, erős és hevitő likőrök, a' felettébb sok bór nem beteges személyeknek való, sem pedig soványoknak, sokkal kevésbé olyanoknak, kiknek álmatlanságot okoznak.

Minekutána a' heteget, nem szükség hogy itala épen egészen olyan meleg légyen, millyenek az adag' munkálása alatt lenni kellett. Ekkor már ihatik nádmézes, vagy boros vizet is, egyszóval mindenféle italt, mihez szokva volt, de mindig vigyázattal és mértékkel. A' beteg mint feljebb megmondottuk ki is mehet a' házból, de szüntelen óvja magát a' felettébb hideg, vagy melegtől, az étel után még lehetnek egy néhány kiürülései, mint következése az előbb bévett adagok' munkálásuknak, és az eledel által nyert életmük' megerősödése' nyilvános eredményének.

Ha a' betegnek nem volna kemény eledelkhez kedve, a' mi gyakran megszokott tör-

ténni, ezen esetben ereje vissza szerzésére jó erős és tápláló húslevet kell inni, ebből bár mennyit igyék is a' beteg, nem lehet félni hogy megárt; mert erősítő, 's a' mellett még a' kiürítendő nedvességeknek is elvészi csipősségöket. Ehetik, vagy ihatik tehát a' beteg ha jól esik tápláló levet, zöldség levest és csokoládét.

Minden esetre, ha a' beteg a' bevett kemény vagy folyó eledelt kihányja, akár azért mivel a' kiürülés után igen hirtelen vette-bé, akár azért mivel gyomra meg nem szenvedheti, újra megint enni, vagy inni kell, és ekkor gyomra bizonyosan megfogja szenvedni.

Életrend a' 4-dik Czikkely alatt.

Azon betegek, kiknél a' kiürítő adagok sebessen munkálnak, — az az 6. vagy 8. óra alatt —, és így egy nap kétszer is jól ehetnek, azok egymás után több napokig viszontagolhatják az adagokat a' nélkül; hogy félbe kellessen szakasztaniok. Azok ellenben, kiknél a' legerősbb adag is csak későre, 's néha két annyi idő alatt kezd munkálni mint másoknál, kevesebb táplalmányt vehetnek magokhoz, és eunnélfogva a' második adagöt is csak 30. óra múlva viszontagolhatják, mivel a' testnek táplalmányra, mint létezete' első alapjára, kikerülhetetlen szüksége van. Azért ezek későbbre is gyógyulnak-fel betegségeökből mint az előbbeniek.

Mindazonáltal az étvágy' azon hiányát, melly a' mozgásba hozott nedvességek' tömegé-

től, és a' megromlott anyagok által okozott kénytelenségből származik, nem kell az étvágy' azon hiányával felcserélni, melly a' betegségnek hosszas tartósságából eredhet; mert az első esetben az étvágy, az ezt megrontó oknak hirtelen kiürítése által helyre állíthatatik, a' második esetben csak idővel, az egészség' helyre állásával jöhet-meg.

Életrend a' 3-dik Czikkely alatt.

Ha valamely beteg kénytelen magát a' 3-dik Czikkelyhez tartani, ekkor minden pillanatban táplálmányt kell nékie nyújtani, mindazonáltal a' nélkül, hogy a' kiürülésnek sebes menetele megakadályoztatnék. Tehát mentől könnyebb az eledel, annál hamarébb megemésztődhetik, és annál hamarébb lehet az adagokat viszontagolni. Ha húslevet eszik a' beteg úgy a' kiürítő adagot mintegy két óra múlva már viszontagolhatja; levesétel után pedig három óra múlva. Ha az eledel nehezebb volt, ekkor a' kiürítő adagoknak bévételekről szóló Czikkelyhez kell az embernek magát tartania.

Közönös megjegyzések a' betegekre nézve.

Minden esetben a' beteget nagyon tisztán kell tartani. Az ápolgató kötelességét a' beteg körül egész kiterjedésében teljesítse; melly főként abban áll: hogy természeti álmára a'

betegnek, melly a' gyógyulást nagyon segíti, ügyeljen; lelkét vidámítsa, bátorítsa, vigasztalja 's szerezzon számára hasznos időtöltést; a' szobát mellyben a' beteg fekszik gyakran szellőztesse; ágyát, és testi ruháját nagy ügyelettel változtassa tisztára; az emésztetet, 's mindent a' mi megvesztegethetné a' levegőt távoztasson-el. Egy szóval minden rendszabályok arra czélozzanak, hegy a' beteg mentől előbb felgyógyulhasson. —

Vénus nyavalyják.

Ezen betegségeknek leírását azért tettük toldalékul ide a' munkának legvégére, hogyha talám némely orvosoknak nem kellene szemök előtt megjelenni; az egész könyvnek megbontása nélkül is kilehessen venni.

A' Vénus nyavalya tagadhatatlan, hogy az emberi nemre nézve még sok rosszat fog hátra hagyni; de valamint minden más betegségeknek megromlottsága oka. Ha ezen anyagoknak megromlottságuk a' némi részekbe, és a' nemzés élet-műsereibe hathat, úgy azokban vénus mérget támaszt. Mert az első ember, kitől ezen nyavalya tovább harapódzott, semmi más forrásból nem kaphatta.

Ezen mérégnek kifejlődése a' párasodás, vagy közösülés által elősegittetik, kivált ha az gyakran megtörténik. De a' nyavalya más módon is elragadhat. Legközönösbb, és bizonyosbb mód ezen nyavalyát minden kórtüneteivel együtt elkapni a' párasodás; jóllehet vigyázatlan kezelítés, a' részeknek hozzá érintése, és gyakran még a' lélekzet vétel beszívása által is elragadhat.

Az, a' mit kór-mérégnek (virus) neveznek, a' nedvességeknek Vizesnyirka; melly ezen esetben olyan vékony, hogy a' legcsekélyebb érintésre is elragadhat; olly csipős, hogy a'

legélénkebb fájdalmakat érezteti, 's hasonlóképen minden más szenvedéseket: kifolyást, gyaladást, ingert, kelést, kinövést, szorulást, és leülepedéseket előállíthat.

A' nyavalyának terhessége ugyan mindig arányban áll az elragadott kór-méreg ártalmosságával, mindazonáltal a' személy nedvességének megromló hajlandóságától is sok függ; mert mentől gyengébb volt ennek az elragadás előtt egészsége, bizonyoson annál nehezebb lészen megorvoslása is.

Ha a' vénus-nyavalyának nem a' folyékony nedvességeknek megromlotttsága lenne az oka, úgy az elragadott kór-méreg az elragadás után töstént fájdalmot okozna, és minden kór-tüneteit elő-állíthatná; de nem úgy van, mert a' fájdalmak a' közösülés után későre tűnnek-elő, és ez tisztán arra mutat, hogy az elragadott kór-méregnek bizonyos meghatározott idő kell, míg a' nedvességeket eltöltheti, és hogy a' Vizesnyirknak hasonlóképen idő kell míg megromlása által az elragadott csirával egyneművé válhatik.)

Minekelőtte gyógy-módunkról szollanánk, megemlitünk előbb némely szereket, mellyeket régen a' palástoló gyógy-módban a' vénus nyavalyák ellen használtak. Hosszas ideig éltek a' ferdők mellett érvágással, vizellet-hajtó, és elzáró gyógy-szerekkel. Később, hogy ezeknek hasztalan voltukról meggyőzettek, izzasztó szerekhez fogtanak, és azt hitték, hogy e-

zek által a' nyavalyának elejét vehetik. De csak hamar által látták, hogy ezek sem sokat használnak, 's egy más szert vettek elő, a' mellyel való orvoslás még mai napig is a' nagy orvoslásnak neveztetik. Ezen orvoslás abban áll, hogy higany, vagy kénesövel békenik a' betegnek testét, és később különböző nevezetek alatt, és alakokban még be is adják. Ha bár nem is lehet tagadni, hogy ezen szerck néha egy darabig eltüntetik a' nyavalyát, mindazonáltal a' személy további egészségére számtalan rossz következtetésekkel folytak-be; mert már az orvoslás alatt nyálfolyást okoznak, és a' fogakat annyira meglóditják, hogy neha ki is hullnak. Fejfájást, gyomor betegséget, és sok más roszféle változásokat támasztanak. A' kéneső nagyon hideg anyag, következöleg a' természeti melegségnek nagy ellensége, és már ezen tekintetben is nagyon veszedelmes. Ha tehát az ember nyavalyáját megakarja orvosolni, 's minden további rosz következtetéseknek elejét kívánja venni, úgy siessen a' gyógyító gyógy-módot követni, és ez bizonynal segedelmet nyujt. A' hashajtó-szer át-nyargalja a' kiálló mirigyeket, a' tenyész-nedv-hólyagocskáit, valamint minden más nemzö részeket, mindent kitakarit, kitisztit, az által, hogy a' kiömlött anyagokat feloldozza, meghigítja, és a' bélcsatornába vezeti, honnan annakutána az emésztetnek természeti útján kiüríti. A' kiürítő-szer olly tökélyesen helyre állítja az egészséget, hogy

a' nyavalyának legkisebb része sem marad hátra, és úgy kigyógyítja hogy a' felgyógyult személy az elhálás által még ép, és egészséges gyermekeket szülhet e' világra; sőt még azon kéneső részecskéket is kihajtja, mellyek valamely előbbi betegségben használtatván, a' folyékonyságokkal együtt kerengenek.

A' betegségnek kór-tünete, akár újanon támadott, akár valamely régi vénus-nyavalyának maradványa légyen is, mindenik esetben a' nyavalya' meggyógyítására a' kiürítést a' 4-dik Czikkely szerint kell véghez vinni; hogyha valami terhes változások adnák elő magokat, akkor a' 3-dik Czikkelyt kell követni. Ha a' gymor meg van terhelve, úgy hánytató-szerre van szükség, és ez nem maradhat azon esetben soha ki, midőn a' felső utaknak valamely részén mutatkoznak a' nyavalyának kór-tünetei. Mentől sűrűbben viszontagoltatnak az adagok egymás után, annál hamarébb elő-szereztetik az egészség. Az életrend itt is, valamint feljebb leirtuk, egyszerű. A' beteg minden dolga után láthat, csak hogy magát meg ne erőltesse, és az ételben, italban mértékletes légyen; bort is ihatik vízzel elegy.

A' külső bánás-módok közül sok nagyon ártalmas; a' belövés, fecskendezés, és más a' vizellő-csőbe dolgozó szerek csak ingerlők, és veszedelmesek.

Ha sebek, leülepedések, kinövések 's t. e. jönnek elő, ezekkel sebészi szabályok szerint

kell bánni, 's ezek mellett, hogy a' nyavalya alapason kiirtódhassék, szükséges azon forrást, mellyből az eredett, illendő módon, és őszintén megtámadni. Azon betegeknek, kik vénus-nyavalyákkal lévén eltelve, magokan segíteni kívánnak, előbb mód-szerünk alaptételeivel szorosán meg kell esmerkedniek, hogy orvoslásuknak jó, és foganatos következése lehessen. —

Österreichische Nationalbibliothek

+Z16866803

